

การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ กับการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต
เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

AN APPLICATION OF THE FOUR PATHS OF ACCOMPLISHMENT FOR THE
ADMINISTRATION OF COMMUNITY LEADERS IN KUDCHAB
SUB-DISTRICT MUNICIPALITY, KUDCHAB DISTRICT,
UDONTHANI PROVINCE

พระรุ่งตะวัน ส้วโร (เกษสว่าง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ กับการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขต
เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

พระรุ่งตะวัน ส่วโร (เกษสว่าง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of the Four Paths of Accomplishment for the
Administration of Community Leaders in Kudchab
Sub-district Municipality, Kudchab District,
Udonthani Province

Phra Rungtawan Samvaro (Kedsawang)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
Buddhist Studies

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ กับการบริหารงานของผู้บำนาญชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ
อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ความหลักสุตรพุทธศาสนาควบคู่กับบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ ภูชณฺโง, คร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

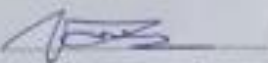
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุญ ภูชณฺโง, คร.)

ประธานกรรมการ

(มศ.ดร. ชอนชอน บัวระกา) กรรมการ

(พระมหาสมบุญ ภูชณฺโง, คร.) กรรมการ

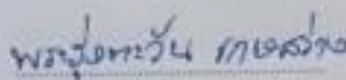

(พระมหาสมบุญ ภูชณฺโง, คร.) กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระวราเชนทร์ วิสารโท, มศ.ดร.
พระมหาปริญญญา วรญาโณ, คร.

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระรุ่งตะวัน สวีโร /เกษสว่าง)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ กับการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี
- ผู้วิจัย** : พระรุ่งตะวัน ส่วโร (เกษสว่าง)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระราเชนทร์ วิสารโท, ผศ. ดร., บธ.บ. (บริหารจัดการทั่วไป),
ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 - : พระมหาปริญญา วรญาโณ, ดร., ป.ธ.๓, ศน.บ. (การบริหารการศึกษา),
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) หลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี และ ๓) แนวประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

พระพุทธเจ้าทรงแสดง อิทธิบาท ๔ ไว้มีองค์ประกอบ คือ ฉันทะ หมายถึงสร้างความพอใจในกุศล คือประสงค์จะทำยิ่งขึ้น วิริยะ หมายถึงการปรารถนา ความเพียรทางใจ สัมมาวาจา จิตตะ หมายถึงความเพียรที่มุ่งมั่น ไม่ทอดทิ้งภาระ และวิมังสา หมายถึงปัญญาที่รู้ชัด ความไม่หลง

๒) คุณค่าของอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จแก่ผู้นำไปปฏิบัติที่ทันสมัยอยู่เสมอ นอกจากจะเป็นคุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานแล้ว ยังเป็นอายุวัฒนธรรม คือความเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาวด้วย นอกจากนั้น อิทธิบาท ๔ ยังมีสาระที่เกื้อหนุนการปฏิบัติ เมื่อเกิดฉันทะมีใจรักแล้วก็ให้พากเพียร เมื่อพากเพียรแล้วก็เอาใจใส่เสมอ และเปิดช่องให้ปัญหาพิจารณาไตร่ตรอง

แนวทางการพัฒนาของผู้นำในเขตตำบลกุดจับ การที่ผู้นำเป็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหรืออุปนิสัยที่ดี เป็นบุคคลที่สร้างความรู้สึกลีลาไสศรัทธาสำหรับผู้ตามได้เป็นอย่างดีซึ่งเกิดมาจากปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น ภาวะผู้นำชุมชน จึงต้องเป็นผู้นำที่สามารถนำได้ใน ๔ รูปแบบ คือ นำตน นำคน นำงาน และนำองค์กร นำตน คือ เป็นผู้นำที่สามารถนำตนเองให้รอดจากภัยพิบัติหรืออุปสรรคต่าง ๆ นอกจากจะสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วยังเป็นที่พักอาศัยของผู้อื่นได้อีกด้วย เป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของผู้อื่นที่อยู่ร่วมภายในองค์กรหรือสังคมนั้นๆ รวมถึงความสามารถที่จะนำพาเขาเหล่านั้นให้ประสบผลสำเร็จได้ด้วยการนำงานพัฒนาให้บรรลุสู่ความสำเร็จดังที่ทรงต้องได้นั่นเอง โดยผู้นำเป็นบุคคลสำคัญในการกำหนดนโยบายหรือทิศทางขององค์กรหรือวัดนั้น ๆ ได้อย่างรอบรู้ในเหตุและผล เป็นผู้มีความสามารถในอันที่จะประสานทุกฝ่ายให้

เกิดการร่วมมือกันได้ดีด้วยความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลรู้จักเลือกสรรบุคคลให้เข้ามาทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมีพื่อใจในงานที่ทำ และมีความเพียรพยายามเอาใจใส่ในหน้าที่การงานนั้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบรอบด้าน การศึกษาเล่าเรียนจะประสบผลสำเร็จพัฒนาขึ้น การพัฒนาจิตใจคือการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นรวมทั้งการพัฒนาหน้าที่การงานให้ดีขึ้นได้นั้นต้องมีธรรมประจำใจ คืออิทธิบาท ๔ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลที่ดีของสังคมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ประกอบด้วย ฉันทะ มีใจรัก วิริยะ พากเพียรทำ จิตตะ เอาใจตฝึกฝั วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน หลักธรรมดังกล่าวเปรียบเสมือนต้นทุนชีวิต ช่วยให้ประสบความสำเร็จในทุกกิจการที่กระทำทั้งทางด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมตลอดถึงเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ด้วย ซึ่งสามารถบูรณาการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้

- Thesis Title** : An Application of the Four Paths of Accomplishment for the Administration of Community Leaders in Kudchab Sub-district Municipality, Kudchab District, Udonthani Province
- Researcher** : Phra Rungtawan Samvaro (Kedsawang)
- Degree** : Master of Arts (Buddhist Studies)
- Thesis Supervisory Committee**
- : Phra Rachane Visārado, Asst. Prof. Dr., B.A. (General Administration), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 - : Phramaha Parinya Varañāno, Dr., Pali III, B.A. (Educational Administration), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- Date of Graduation** : March 1, 2019

Abstract

The purposes of this research were; 1) to study the principle of the Four Paths of Accomplishment in Tharavada Buddhism 2) to study the problems of administration of the community leaders in Kudchab Sub-district Municipality, Kudchab District, Udonthani Province and to study the guideline of application of the Four Paths of Accomplishment for administration of the community leaders in Kudchab Sub-district Municipality, Kudchab District, Udonthani Province. This research is the qualitative research and the data were analyzed from Tipitaka, Buddhist academic documents, related researches and the data from interviews and then the results of the research were propounded with the descriptive analysis.

The Buddha taught the principle of the Four Paths of Accomplishment consisting of the components, that is, Chanda means the creation of satisfaction in the wholesome, that is, to do more, Viraya means the aspiration, mental energy and right speech, Citta means the active thought, not to neglect the burdens and Vimamsā means the investigation and not to be illusion. 2) the value of the Four Paths of Accomplishment is the principle of Accomplishment Dhamma for the leaders always to practice up to date. In addition, it will be the goodness leading to the success of performance, it is still the longevity of age, that is, to make persons have the long lives. In addition, the Four Paths of Accomplishment still have the essences to support the

practice. When the aspiration occurs, it will cause the energy. When the effort occurs, it will cause the dedication and to open the chance for the wisdom to contemplate.

For the guideline for development of the leaders in Kudchab sub-district, that the leaders are persons who have the good character or good habits will be the persons who create the faith for the followers as well. It results from the practice or the guideline of practice. So the community leaders must be the leaders who are able to lead in the four models, that is, self-leaders, personal leaders, work-leaders and organizational leaders. The self-leaders are the leaders who have the ability to take themselves from the peril or various obstacles. In addition, they can help themselves, and they still help the others also. They are the persons whom the others in the same organization or those societies pay respect for including the ability to take all those persons to have the successfulness by developing to the successfulness as they desire. The leaders are the important persons who designate the policy or the direction of the organization or those temples carefully by using the cause and effect and they have to be able to join each other in order to participate each other so that they understand the difference among people to be chosen to work as appropriate.

To apply the principle of the Four Paths of Accomplishment is the duty of the community leaders in Kudchab sub-district municipality, Kudchab District, Udonthani Province. It is found that the community leaders must be satisfied with their own work continuously by considering carefully in the aspect of learning for the successfulness. To develop the mind is to lift up the level of the mind including the development of duties. They must have Dhamma in their minds, that is, the Four Paths of Accomplishment; the principle of Dhamma for developing persons to be good persons of the society and to make the society to live happily consisting of Chanda: satisfaction, Viriya: the energy, Citta: thoughtfulness and Vimamsâ : investigation and to use Dhamma as mentioned. It is like the capital of life and it can assist to receive the successfulness in all activities including education, vocations, living, and can assist their own selves including the assistance of others. All these are able to integrate in the management of learning process.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะช่วยเหลือและความเมตตาของ พระราชนคร วิสารโท, ผศ. ดร. ประธานที่ปรึกษา และพระมหาปริญญา วรญาโณ, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำตรวจแก้ข้อบกพร่องต่างๆ ให้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความเมตตากรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัย ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด วิทยาเขตหนองคาย ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยผู้วิจัย ขอขอบคุณและขออนุโมทนา

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

พระรุ่งตะวัน สัมโร (เกษสว่าง)

๑ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย๓	
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ หลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๒
๒.๑ ความหมายของอิทธิบาท ๔	๑๒
๒.๒ ลักษณะและความสำคัญของอิทธิบาท ๔	๑๔
๒.๒.๑ ลักษณะของอิทธิบาท ๔	๑๔
๒.๒.๒ ความสำคัญของอิทธิบาท ๔	๑๗
๒.๓ องค์ประกอบและหลักการของอิทธิบาท ๔	๑๙
๒.๓.๑ ฉันทสมาธิและปธานสังขาร	๑๙
๒.๓.๒ วิริยสมาธิและปธานสังขาร	๒๑
๒.๓.๓ จิตตสมาธิและปธานสังขาร	๒๔
๒.๓.๔ วิมมังกสมาธิและปธานสังขาร	๒๖
๒.๔ ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔	๒๘
๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร	๓๐
๒.๕.๑ ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร	๓๐
๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร	๓๒
๒.๕.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร	๓๖
๒.๖ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำชุมชน	๔๒

๒.๖.๑ ความหมายของผู้นำ	๔๒
๒.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	๔๖
๒.๖.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	๕๓
๒.๗ ผู้นำชุมชนที่มีความสำคัญของลักษณะการปกครองท้องถิ่น	๕๕
๒.๘ สรุป	๕๙

บทที่ ๓ สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๖๑
๓.๑ ข้อมูลทั่วไปของเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๖๑
๓.๒ สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๖๔
๓.๓ แนวทางการพัฒนาของผู้นำในเขตตำบลกุดจับ	๖๙
๓.๔ สรุป	๗๓

บทที่ ๔ ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๗๕
๔.๑ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาชีวิต	๗๕
๔.๑.๑ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความหมายทั่วไป	๗๕
๔.๑.๒ การพัฒนาตามหลักฉันทะ	๗๖
๔.๑.๓ การพัฒนาตามหลักวิริยะ	๗๗
๔.๑.๔ การพัฒนาตามหลักจิตตะ	๗๗
๔.๑.๕ การพัฒนาตามหลักวิมังสา	๗๘
๔.๒ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาจิตใจ	๗๙
๔.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาจิตใจ	๗๙
๔.๒.๒ ฉันทะกับการพัฒนาจิตใจ	๘๑
๔.๒.๓ วิริยะกับการพัฒนาจิตใจ	๘๑
๔.๒.๔ จิตตะกับการพัฒนาจิตใจ	๘๒
๔.๒.๕ วิมังสากับกับการพัฒนาจิตใจ	๘๓
๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาหน้าที่และการงาน	๘๕
๔.๓.๑ ความหมายของคำว่าหน้าที่	๘๕
๔.๓.๒ ความหมายของคำว่าการงาน	๘๕
๔.๓.๓ ฉันทะกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน	๘๖
๔.๓.๔ วิริยะกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน	๘๗
๔.๓.๕ จิตตะกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน	๘๘
๔.๓.๖ วิมังสากับกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน	๘๙

๔.๔ สรุป	๙๓
บทที่ ๕ สรุป อภิปราย เสนอแนะ	๙๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๔
๕.๑.๑ หลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๙๔
๕.๑.๒ สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาล ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๙๖
๕.๑.๓ แนวประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี	๙๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๙๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๐๐
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๐
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	๑๐๖
ภาคผนวก ก. หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์	๑๐๗
ภาคผนวก ข. ภาพประกอบรายงานวิจัย	๑๒๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๙๖/๑๕๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๖/๒๑๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวคคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๑๕๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๒๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑-๒	วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑๐	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

การอธิบายอักษรย่ออรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.อ. (ไทย) =	มัชฌิมนิกาย	ปัญจสุทนี มัชฌิมปิณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อ ที่ ๓๒๑ - ๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสอนในพุทธศาสนาล้วนมีประโยชน์และมีคุณค่าทั้งสิ้น หากบุคคลใดปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาแล้ว นำไปประยุกต์ใช้และพัฒนาย่อมเกิดคุณค่าต่อตนเอง โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท ๔ ถือว่าเป็นบาทฐานสำคัญให้บุคคลสามารถบรรลุความสำเร็จตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงสูงสุดคือพระนิพพาน อิทธิบาท ๔ หรือหลักธรรมแห่งความสำเร็จนั้น ได้แก่ ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒) วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น ๓) จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่สิ่งนั้น และ ๔) วิมังสาการใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน^๑ เนื้อความในสังคีตสูตรชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าแนะนำภิกษุให้เจริญอิทธิบาท ๔ คือเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาท ที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจาก จิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^๒

ด้วยเหตุนี้ การที่จะประสบความสำเร็จตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีใจรัก มีความเพียรมุ่งมั่น ทุ่มเทจึงจะเกิดผล ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้รับสั่งกับพระอานนทในเรื่องอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมผัสแล้ว บรรลุมติ ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป^๓ นอกจากนั้น อิทธิบาท ๔ หากได้เจริญให้มากยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นอายุวัฒนะ คือความเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาวอีกด้วย^๔ และเป็นหลักแห่งความสำเร็จ ในความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องมีใจรักในงานนั้นๆ ก่อน ถ้าไม่รักงาน ทำงานด้วยใจฝืนทนทำไป ก็จะไม่เกิดผลสำเร็จ ต้องรักงาน ต้องมีความเพียรพยายาม แม้ได้ทำงานที่ถูกต้อง แต่เกียจคร้าน การงานก็ไม่ประสบความสำเร็จ^๕ อิทธิบาท ๔ จึงเป็นหลักแห่งความสำเร็จ^๖ การจะนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปปฏิบัติ จนกระทั่งให้เกิดประโยชน์ได้นั้น ผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจถึงความหมายของ

^๑ สุชีพ ปุญญาภภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^๒ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๙/๑๒๗

^๔ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), อิทธิบาททกล่าวด้วยอิทธิบาททำให้อายุยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^๕ พระกวีรญาณ, วิชาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๓.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕๔.

องค์ประกอบ ๔ อย่างของอิทธิบาท ๔ ต้องเข้าใจถึงคุณประโยชน์ ตลอดจนเข้าใจถึงคุณค่าของอิทธิบาท ๔ อย่างถ่องแท้เสียก่อน และลงมือปฏิบัติตามนั้นย่อมสำเร็จแน่นอน

เช่นเดียวกับในองค์กรหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็้องค์กรของภาครัฐหรือเอกชน บุคคลสำคัญที่จะทำให้กลไกในระบบการบริหารงานขององค์กรใด ๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดการ รวมถึงการริเริ่ม การวางแผน การบริการ กำกับการ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กรผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็้องค์กรที่เกี่ยวกับการบริหาร และการบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่เป็นยุคโลกไร้พรมแดนนี้ในแง่ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีต่างๆ ย่อมส่งผลให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรสูงขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็้องค์กรในระดับประเทศในสถาบันของภาครัฐหรือเอกชน ความอยู่รอดขององค์กรดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจอย่างถูกต้อง รอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหาร ซึ่งก็คือผู้นำขององค์กรนั้นๆ ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำในทุกสังคมซึ่งประกอบด้วยสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา ย่อมต้องมีผู้นำ เพื่อช่วยกำหนดทิศทาง ช่วยสั่งการ ช่วยควบคุมระบบ และช่วยประสานให้คนทั้งหลายทำงานร่วมกัน เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามที่ใด้วางไว้ร่วมกันนอกจากนี้ ปัญหาเกี่ยวกับผู้นำก็มักเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันเสมอ ผู้นำบริหารงานอย่างไม่มีเอกภาพ ไม่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ใช้อำนาจโดยมิชอบ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง และยึดหลักประโยชน์นิยมเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงความอยู่รอดขององค์กรหรือคนในสังคมส่วนใหญ่^๗

การบริหารงานแต่ละองค์กร โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งนับได้ว่าเป็นองค์กรปกครองที่มีความใกล้ชิดอย่างยิ่งกับประชาชน เพราะเป้าหมายหลักคือการรับใช้ประชาชน องค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยขับเคลื่อนการบริหารในองค์กรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนคือ **ผู้นำชุมชน** ทั้งนี้เพราะผู้นำชุมชนคือบุคคลที่อาสาตนมาเพื่อรับใช้ประชาชน คอยบำบัดทุกข์บรรเทาสุขให้กับประชาชน คอยช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี ผู้นำถือว่าเป็นฟันเฟืองในการพัฒนาองค์ที่สำคัญอย่างยิ่ง สิ่งหนึ่งที่จะทำให้การบริหารการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนอย่างแท้จริง คือการที่ผู้นำมีหลักธรรมประจำใจในการปฏิบัติหน้าที่ หลักธรรมที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จทั้งการดำเนินชีวิตส่วนตนและสังคมคือ หลักอิทธิบาท ๔ หลักธรรม ๔ ประการถือเป็น คำสอนที่มุ่งเน้นให้การปฏิบัติงานอยู่บนฐานแห่งความสำเร็จตามประสงค์ เป็นคำสอนที่เน้นให้การ ปฏิบัติงานอยู่บนฐานแห่งความสำเร็จตามประสงค์ เป็นหลักคำสอนที่เน้นความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง ที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงาน ความหมายอีกนัยหนึ่งของ หลักอิทธิบาท ๔ คือคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ต้องการที่จะทำด้วยใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและ

^๗ มนตรี พีรพลพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้น ไป ๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อุตุน เออาธูระ ไม่ ท้อถอย ๓) จิตตะ ความคิดมุ่งมั่น คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกใฝ่ไม่ ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบ หาคเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการ วางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้น วิธีแก้ไขปรับปรุง หากนำคำสอนของหลักอภิธาบท ๔ มาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันและชีวิตการทำงานก็จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน^๕

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า หลักอภิธาบท ๔ นั้น เป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับการบริหารงานของเทศบาลตำบลให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นไปได้ เพราะหลักอภิธาบทธรรมนั้นเป็นคุณเครื่องแห่งธรรมที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้า ความสำเร็จ ก่อให้เกิดประสิทธิผลในการปฏิบัติหน้าที่ในส่วนต่างๆ เป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรักชอบใจในหน้าที่ (ฉันทะ) มีความเพียรที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อรับใช้ประชาชน (วิริยะ) มีการเอาใจใส่ดูแลสุขทุกข์ของประชาชนอย่างไม่ลดละ (จิตตะ) และมีการตรวจสอบการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาปรับปรุงแก้ไขให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน (วิมังสา) เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา และการศึกษาเป็นการสืบไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ การศึกษาหลักอภิธาบท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจะสามารถสร้างองค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนได้อย่างไร

๑.๒.๒ การศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานีมีผลต่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมได้อย่างไร

๑.๒.๓ ทำอย่างไรจึงจะประยุกต์ใช้หลักอภิธาบท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานีให้เกิดประโยชน์ได้ดีที่สุด

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักอภิธาบท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๑.๓.๓ เพื่อประยุกต์ใช้หลักอภิธาบท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี.นิตติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๐.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ **ขอบเขตด้านเอกสาร** ขอบเขตที่ใช้ในการวิจัยด้านเอกสารประกอบด้วย

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา เอกสารสิ่งตีพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์ ข้อมูลที่เกี่ยวกับการบริหารงานของเทศบาลตำบลกุดจับ

๑.๓.๒ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ได้แก่ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อใช้ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนทั้ง ๑๔ คน ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๑.๓.๓ **ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล** ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี จำนวน ๑๔ คน ได้แก่

๑. นายกเทศมนตรี จำนวน ๑ คน

๒. กำนัน จำนวน ๑ คน

๓. ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน ๑๒ คน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๔ คน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำเอาหลักอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการบริหารจัดการงาน และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องหรือหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การทำงาน มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑. ฉันทะ คือ ความรักงาน-พอใจกับงานที่ทำอยู่ ๒. วิริยะ คือ ขยันหมั่นเพียรกับงาน ๓. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบต่อหน้าที่ ๔. วิมังสา คือ การพินิจพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำงาน

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่ผ่านการคัดเลือกจากชาวบ้านโดยวิธีการเลือกตั้ง หรือจัดตั้งเพื่อให้เป็นผู้นำ ในที่นี้หมายถึง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลกุดจับ, กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ

การบริหารงาน หมายถึง กระบวนการดำเนินกิจการตามขั้นตอน มีการวางแผน การจัดองค์การ การกระตุ้นและการควบคุมงาน ให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ เป็นการขับเคลื่อนองค์กร โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กรในการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยกจากความจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมดไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางฐานได้ดี

แล้วเราก็ใช้หลักการต่าง ๆ ในการทำงานบนพื้นฐานที่ถูกต้องนั้น เราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาใช้แทบทุกท่านรู้จัก อิทธิบาท คือหลักแห่งความสำเร็จ^๙

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพอใจมีความเพียร มีสมาธิจึงทำให้เกิดปัญญา และหัวใจของการบริการเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือพรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้ง เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อย ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตาปล่อย讓他เติบโตได้ ไม่เข้าการแทรกแซง และอุเบกขารู้จักความพอดี ปล่อยวางฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มันเป็นนี่คือ หลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิต และบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^{๑๐}

พ.อ ปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายของอิทธิบาทไว้ว่า อิทธิ แปลว่าฤทธิ์ บาท แปลว่าทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียวอิทธิบาท แปลว่าทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์เพราะฉะนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่าคุณเครื่องสำเร็จความประสงค์หรืออีกอย่างคือปฏิบัติแห่งความสำเร็จ^{๑๑}

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวว่าอิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่จะนำผู้ ประพฤติ ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ในวิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายามให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๑๒}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในการกระทำการกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรก คืออิทธิบาท แปลความว่าทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพนั่นเอง^{๑๓}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ กล่าวว่าอิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จด้วยดีการสำเร็จ การกระทำให้ถึงความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ ฉันทะคือความพอใจวิริยะ คือความเพียร จิตตะ คือความมีใจจดจ่อและวิมังสา คือการพิจารณาใคร่ครวญ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น เจริญอิทธิบาท คือยอมเสพเจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าเจริญอิทธิบาท^{๑๔}

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือคุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่างด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจ ฝึกฝุ ๔.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

^{๑๑} ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ., แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

^{๑๒} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๑๓} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐.

^{๑๔} พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ. พระอภิธรรมปิฎก ๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๕.

วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรมเจริญโลกุตระตาม ประกอบด้วยอิทธิบาท^{๑๕}

สนอง วรอุไร กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ สูตรสำเร็จของชีวิต ตามพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลายสิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้นความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจไม่ว่าเราจะต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคงทุกสิ่งจะสำเร็จได้ตั้งใจ และอิทธิบาทสี่ให้ถึงขั้น คือทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียรด้วยใจจดจ่อและใช้ปัญญาไต่สวนอย่างสม่ำเสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน^{๑๖}

๑.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาติรี แนวจำปา ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรมีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ และด้านจิตตะ ในการปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในระดับมาก สำหรับการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในระดับปานกลาง บุคลากรที่มีเพศ ระดับการศึกษา และตำแหน่ง ที่ต่างกัน มีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนบุคลากรที่มีอายุ และรายได้ต่อเดือนต่างกันมีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ โดยภาพรวมแตกต่างกัน สรุปได้ว่า ทุกคนต้องใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลให้เป็นผู้ที่มีความรัก ความพอใจในงาน ปฏิบัติงานด้วยความพากเพียร บากบั่น ด้วยความเอาใจใส่ในงาน และมีการตรวจสอบความสำเร็จในงานอยู่เสมอ^{๑๗}

พระมหาสุวิทย์ สิริวฑฺฒโน (พรหมเกิด) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า พนักงานมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พนักงานมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้าน การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพนักงานในการบริหารงานตามหลัก อิทธิบาท ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า พนักงานที่มี เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา

^{๑๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^{๑๖} สนอง วรอุไร, **ทำชีวิตให้ดีและมีสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ๒๕๕๐), หน้า ๙๗.

^{๑๗} ชาติรี แนวจำปา, “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกัน และบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

ประสบการณ์การทำงาน และรายได้รวมต่อเดือนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารงาน ตามหลัก
 อภิธาน ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่แตกต่างกัน^{๑๘}

วิชาภา ภาเมธีวรัตน์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลัก
 อภิธาน ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
 ตามหลักอภิธาน ๔ ของโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า บุคลากรมีการพัฒนา
 ทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอภิธาน ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา ในการ
 ปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน ส่วน
 การเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอภิธาน ๔ ของ
 โรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครศรีธรรมราช จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่ง ไม่
 แตกต่างกัน^{๑๙}

นายนิพนธ์ โอภาษี ได้ทำการวิจัย “การบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การ
 บริหารส่วนตำบล ห้วยถั่วเหนือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ประชาชน
 มีความคิดเห็นต่อ การบริหารงาน ตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การ บริหารส่วนตำบลห้วยถั่วเหนือ
 อำเภอหนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓. ๔๓) เมื่อ
 พิจารณารายละเอียดแต่ละด้าน คือ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา พบว่าประชาชน
 มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การ บริหารส่วนตำบลห้วยถั่วเหนือ
 อำเภอหนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของ
 ประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยถั่วเหนือ อำเภอ
 หนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยจำแนกตามปัจจัย ส่วนบุคคลพบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุ ระดับ
 การศึกษา อาชีพ และรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็น ต่อการบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ของ
 องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยถั่วเหนือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราชไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธ
 สมมติฐานที่ตั้งไว้^{๒๐}

นางพูนสุข ภูสุข ได้ทำการวิจัย “ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอภิธาน ๔ ของ
 ข้าราชการฝ่าย อัยการ สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”
 ผลการวิจัยพบว่า ๑) ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอภิธาน ๔ ของข้าราชการฝ่ายอัยการ
 สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและราย
 อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีด้านฉันทะมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้าน

^{๑๘} พระมหาสุวิทย์ สิริวิฑูโน (พรหมเกิด), “การบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การบริหาร
 ส่วนตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๙} วิชาภา ภาเมธีวรัตน์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอภิธาน ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรี
 รังสรรค์วิทยา จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก.

^{๒๐} นายนิพนธ์ โอภาษี “การบริหารงานตามหลักอภิธาน ๔ ขององค์การบริหารส่วนตำบล ห้วยถั่ว
 เหนือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครศรีธรรมราช” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

วิมังสา ตามลำดับ ๒) ข้าราชการฝ่ายอัยการที่มีการศึกษา ที่ต่างกัน มีประสิทธิผลการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนข้าราชการฝ่ายอัยการ สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีเพศ อายุ ตำแหน่ง ที่ต่างกัน มีประสิทธิผลการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ไม่แตกต่างกัน ๓) แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของข้าราชการฝ่ายอัยการสำนักงานอัยการคดี เยาวชนและครอบครัวจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สำคัญได้แก่ข้าราชการฝ่ายอัยการทุกคนจะต้องเป็นพนักงานในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่ และเอาใจใส่กระตือรือร้นในการเรียนรู้งาน และ เพิ่มพูนวิชาความรู้ความสามารถในการ ทา กิจการงาน และมุ่งมั่นที่จะทา งานในหน้าที่รับผิดชอบ หรือกิจการงานอาชีพของตนให้สำเร็จ เรียบร้อยอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากในการประกอบ กิจการงานในหน้าที่หรือในอาชีพของตนจึงจะถึงความสำเร็จ และความเจริญก้าวหน้า ใส่ใจใน ประสิทธิภาพ โดยเอาใจใส่ต่อกิจการงานที่ทา และมุ่งกระทำ งาน รู้จักพิจารณาเหตุ สัมผัสผล ในการ ปฏิบัติงานของตนเอง และของผู้ร่วมดำเนินงานไปตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้ได้ผลสำเร็จ เมื่อ เกิดอุปสรรคหรือปัญหา วิธีการบริหารกิจการงานให้สำเร็จ โดยติดตามประเมินผลงานและนำมา วิเคราะห์วิจัยให้ทราบเหตุผล พิจารณาแก้ไขปัญหา เหล่านั้น และปรับปรุงพัฒนาการทา งานให้ดำเนิน ไปสู่ความสำเร็จ^{๒๑}

นายบัญชา ท่าทอง ได้ทำการวิจัย ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบ ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ผลการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ความ รับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย มีความ คิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ เรียง จากมากไปหาน้อย คือ ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านความ รับผิดชอบต่อโรงเรียน ความ รับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการประพฤติตนเป็นคนดี ความ รับผิดชอบต่อหลักอิทธิบาท ๔ ด้านความรับผิดชอบต่อชุมชนและประเทศชาติ ความรับผิดชอบต่อหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการความ รับผิดชอบต่อครอบครัว และความรับผิดชอบต่อหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการศึกษา ผลการเปรียบเทียบ ข้อมูลการศึกษาความรับผิดชอบต่อหลักอิทธิบาท ๔ ของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียน อยุธยาวิทยาลัยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จำแนกตามเพศและอาชีพ ของบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนตาม ห้องเรียน แผนการเรียน เกรดเฉลี่ยสะสม และสถานภาพของผู้ปกครอง พบว่าไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ^{๒๒}

วิสูตร จงชวณิษฐ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในเขต เทศบาลตำบลบรือต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ”

^{๒๑} นางพูนสุข ภูสุข . “ประสิทธิผลการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ของข้าราชการฝ่าย อัยการ สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๒๒} นายบัญชา ท่าทอง . “ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลบรบือ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการป้องกันและระงับโรคติดต่อ และด้านการบำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ประชาชนเห็นด้วยในระดับมาก ส่วนด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการพัฒนาทางบกและทางน้ำ ด้านรักษาความสะอาดของถนนหรือทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล ด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ด้านการศึกษา ด้านการส่งเสริมพัฒนาสตรี เด็กเยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ และด้านการปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ของเทศบาลตามกฎหมายและนโยบายของรัฐ ประชาชนเห็นด้วยในระดับปานกลาง ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลบรบือ ทั้งโดยรวมและรายด้านทั้ง ๙ ด้าน ไม่แตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๒๓}

พระมหาเอกมร ฐิตปญโญ (คงตางาม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักสาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย (= ๓.๓๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักสาราณียธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ทุกด้าน การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลัก สาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีเพศ อายุต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๒๔}

ภักทริน หนูเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารงานของเทศบาลตำบลเวียงเทิงกับความคาดหวังของประชาชน” จากผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความคาดหวังมากที่สุดที่จะให้เทศบาลบริหารงานทั้ง ๖ ด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ประชาชนคาดหวังให้เทศบาลทำมากที่สุดคือ การก่อสร้างรางระบายน้ำ ท่อระบายน้ำ ด้านเศรษฐกิจคือ จัดหาช่องทางในการจำหน่ายสินค้าให้แก่ประชาชน ด้านสังคมคือ การป้องกันและระงับโรคติดต่อภายในชุมชน ด้านการศึกษาและวัฒนธรรมคือ ส่งเสริมงานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้านสิ่งแวดล้อมคือ การจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน และด้านการบริหารคือ การนำหลักคุณธรรม โปร่งใส รับผิดชอบ และความคุ้มค่าใช้ในการบริหารงานเทศบาล สำหรับการบริหารงานของเทศบาลตำบลเวียงเทิงตามความเป็นจริง ในความคิดเห็นของประชาชนภาพรวม มีการปฏิบัติในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านโครงสร้างพื้นฐานสิ่งที่เทศบาลทำมากที่สุดในด้านนี้คือ การก่อสร้างถนน ปรับปรุงถนน

^{๒๓} วิสูตร จงชูณิษฐ์, “การศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลบรบือต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

^{๒๔} พระมหาเอกมร ฐิตปญโญ (คงตางาม), “สาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ขยายไหล่ทาง ด้านเศรษฐกิจคือ การอบรมอาชีพแก่ประชาชนและการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน ด้านสังคมคือ การป้องกันและระงับโรคติดต่อในชุมชน ด้านการศึกษาและวัฒนธรรมคือ ส่งเสริมงาน ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้านสิ่งแวดล้อมคือ การจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน และด้านการ บริหารคือ นำหลักคุณธรรม โปร่งใส รับผิดชอบและความคุ้มค่ามาใช้ในการบริหารงานเทศบาล ผล การเปรียบเทียบการบริหารงานของเทศบาลตำบลเวียงเทิง ตามความเป็นจริงและตามความคาดหวัง ของประชาชน ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ กล่าวคือการบริหารงานของเทศบาลตามความเป็นจริง มีระดับต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวัง^{๒๕}

กัญญาภัก นาคนคร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการบริหารงานบุคคลของเทศบาล ตำบลในเขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพในการ บริหารงานบุคคลได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับระบบงานท้องถิ่นของพนักงานเทศบาล การเชื่อมโยงการ ทำงานระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายประจำ ตลอดจนการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างฝ่ายบริหารและ ฝ่ายประจำ นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานบุคคลของเทศบาลตำบลมักเกิดจาก การที่ผู้บริหารเทศบาลยังคงใช้ระบบอุปถัมภ์ในการสรรหาบุคลากรมาปฏิบัติงาน โดยอ้างจากการที่มี ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณทำให้ไม่สามารถสรรหาบุคลากรมาปฏิบัติงานได้ตามแผนอัตรากำลังที่ได้ กำหนดไว้ หากแต่ข้อเท็จจริงเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางการเมือง ประเด็นที่รองลงมาได้แก่ ปัญหา บุคลากรมีไม่เพียงพอปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา และปัญหาเรื่อง ขั้นตอนในการสรรหาบุคลากร เป็นต้น^{๒๖}

พระถนอม อนิโฆ (มิ่งขวัญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการ บริหารงานตามหลักสราณียธรรมของเทศบาลตำบลห้วยทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรมของเทศบาล ตำบลห้วยทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยรวมอยู่ในระดับมาก (=๔.๐๐) เมื่อพิจารณาใน รายด้านพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้านโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหา น้อยได้ดังนี้ คือ ด้านเมตตาทายกรรม, เมตตาวจีกรรม, ทิฐีสามัญญุต, สาธารณโภคี, สีลสามัญญุต, เมตตาโมกกรรม ตามลำดับ ประชาชนที่มีอายุ, การศึกษา, อาชีพ, และรายได้ที่ต่างกันมีความคิดเห็น ต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรมของเทศบาลตำบลห้วยทะเล แตกต่างกันไปตามสมมติฐาน ที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรมของ เทศบาลตำบลห้วยทะเล ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๒๗}

^{๒๕} นางภัทริน หนูเจริญ, “การบริหารงานของเทศบาลตำบลเวียงเทิงกับความคาดหวังของประชาชน”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๒๖} กัญญาภัก นาคนคร, “การศึกษาการบริหารงานบุคคลของเทศบาลตำบลในเขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๒๗} พระถนอม อนิโฆ (มิ่งขวัญ), “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรมของ เทศบาลตำบลห้วยทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารหรือปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำในองค์กรนั้นมีผลให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่และส่งผลไปในทิศทางที่เหมาะสมเกิดประโยชน์ต่อองค์กร ในการบริหารงานการมีอิทธิบาทธรรมคอยกำกับช่วยให้การบริหารมีผลสัมฤทธิ์เป็นที่น่าพอใจ

การบริหารงานของเทศบาลจะเกิดประโยชน์สูงสุด ควรใช้หลักการบริหารควบคู่กับหลักธรรม เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารงานและการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ดังนั้น จึงควรลดขั้นตอนการทำงานเพื่อความรวดเร็วในการปฏิบัติงาน การวางตัวให้เป็นกลาง รวมทั้งควรปรับโครงสร้างให้ดียิ่งขึ้น เพื่อการปฏิบัติงานนำไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารหรือปฏิบัติหน้าที่นั้นมีผลให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่และส่งผลไปในทิศทางที่เหมาะสมเกิดประโยชน์ต่อองค์กร ในการบริหารงานการมีอิทธิบาทธรรมคอยกำกับช่วยให้การบริหารมีผลสัมฤทธิ์เป็นที่น่าพอใจ

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูล ต่าง ๆ ดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (First Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารจากต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

๑.๖.๓ จัดกระทำข้อมูลที่ศึกษาและรวบรวมจากการประชากร กลุ่มเป้าหมาย ได้มาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ได้แก่

๑. นายกเทศมนตรี	จำนวน ๑ คน
๒. กำนัน	จำนวน ๑ คน
๓. ผู้ใหญ่บ้าน	จำนวน ๑๒ คน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๔ คน

๑.๖.๔ สรุปผลการวิจัย ข้อเสนอแนะ และเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบถึงหลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ได้ทราบถึงสภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๑.๗.๓ เพื่อนำเสนอแนวประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

บทที่ ๒

หลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท ๔ ความหมาย ความสำคัญและองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ ความหมายของอิทธิบาท ๔

ในพระพุทธศาสนานั้น องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาถึงอิทธิบาท ๔ ประการ คือ เจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย

ฉันทสมาธิ^๑ ปธานสังขาร^๒ หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย จิตตสมาธิ ปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้น อิทธิบาท ๔ มีองค์ประกอบ ดังนี้ ฉันทะ^๓ หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล คือ ความประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ฉันทสมาธิ^๓ หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ วิริยะ หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ จิตตะ หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน และปธานสังขาร หมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) ปรารถนาความเพียร ประคองจิต ความขะมักเขม้น^๔ ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสหาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ทอดย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยะผลสัมมาวายามะ วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิสมาธิหมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว)

ปิ่น มุฑุกันต์ ให้ความหมายว่า อิทธิบาท อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ บาท แปลว่า ทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียว อิทธิบาท แปลว่า ทางปฏิบัติเพื่อ ให้บังเกิดฤทธิ์ ฤทธิ์ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์ เพราะฉะนั้นอิทธิบาทจึงแปลว่า คุณเครื่องสำเร็จ ความประสงค์ หรืออีกอย่าง คือ ปฏิปทาแห่งความสำเร็จ^๕

^๑ อ.เอกก. (ไทย) ๑/๓๙๘/๔๔๕.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๗/๑๗๗.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

^๔ อ.ปญจก. (ไทย) ๓/๖๗-๗๐/๓๓.

^๕ ปิ่น มุฑุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อธิปไตย แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เจริญ ดังนั้น อธิปไตย จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา^๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้เขียนเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัย หรือหลักธรรมอันเป็นหลักแห่งความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ที่ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่า คืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่า มีอะไร และคืออะไร จะเห็นได้ว่าหลักธรรมอายุ ๒ พันกว่าปีนี้ ไม่มีคราวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย

๑) ฉันทะ เพราะเหตุว่าทรงรักสิ่งที่ทรงทำ จึงได้หาสิ่งที่หาอยู่ในขณะนี้

๒) วิริยะ คือความพากเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ

๓) จิตตะ คือความเอาพระทัยจดจ่อในสิ่งที่ทรงทำ เพราะฉะนั้นท่านจึงทำได้

๔) วิมังสา ทำงานแล้วไม่ทิ้ง คอยตรวจสอบ ทบทวน ไตร่ตรอง พิจารณา

ดังนั้น หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อธิปไตย (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ^๗

๑. ฉันทะ รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดลอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝืน ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ วิเคราะห์แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้อธิบายว่า อธิปไตย คือ ทางที่จะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ และ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไม่ไปได้^๘

^๖ พุทธทาสภิกขุ, **ฆราวาสธรรม, พิมพ์ครั้งที่๔**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **พจนานุกรมธรรมปัญญาฉันทะ**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

สรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานต่างๆตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งประกอบด้วยฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิด) และวิมังสา (ความไตร่ตรอง)

๒.๒. ลักษณะและความสำคัญของอิทธิบาท ๔

๒.๒.๑ ลักษณะของอิทธิบาท ๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้^๙

๑) **ฉันทะ แปลว่า** ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่า ความรักความใส่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่งดงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ซำนไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปราณสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) **วิริยะ แปลว่า** ความอดทน อดกลั้น อดทนบาก บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลู่ถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปราณสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) **จิตตะ แปลว่า** ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น หลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอา

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ - ๘๔๔.

ใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมวัน ลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝึกฝนเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียร สร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จัก ทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมี วิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้ เท่านั้น ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลังเรียกว่าเป็น วิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ

อิทธิบาท ๔ นี้ เกื้อหนุนกัน และมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้ พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจจดจ่อใส่ใจอยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแต่ที่ แยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่นๆ สรุป ได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ถึงความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้ การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ซึ่งทางแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบไปด้วย

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากรู้อยากเห็น อยากรู้ อยากรู้ให้สำเร็จ อยากรู้ให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดี ยิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมาด้วยการกระทำด้วยความพอใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำ อยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำด้วยใจรัก

๒) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอา ธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเพียร พยายามในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรู้สึกไม่ท้อถอย และมีความกล้าที่จะทำงานนั้นๆ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้อง เอาชนะทำให้สำเร็จ ทำงานให้เป็นเรื่องที่ทำหายจะสู้และจะพยายามเพื่อทำให้สำเร็จ

๓) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝึกฝน ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝ่าคิดเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้น ด้วยความคิด เอาใจฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ซึ่งแสดง ออกมาด้วยการเอาใจใส่ จดจ่อ ตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ปล่อยให้ความคิดฟุ้งซ่าน

๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผลและ ตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น ชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่กระทำด้วยความ พินิจพิเคราะห์ มีการวางแผน และวัดผลงานที่กระทำเสมอ

การศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรม คือ อิทธิบาท ๔ นี้ หากจะให้ได้เนื้อหาสาระที่สมบูรณ์ ครบถ้วนแล้ว นอกจากจะศึกษาในแง่ของความหมาย ลักษณะและความสำคัญของอิทธิบาท ๔ ก็เป็น

สิ่งที่ผู้ศึกษาต้องคำนึงถึงเช่นเดียวกัน เพราะหากไม่ทราบแต่เพียงความหมาย ไม่ทราบลักษณะและความสำคัญของอิทธิบาท ๔ แล้ว ก็ไม่สามารถจะจำแนกให้เห็นรูปลักษณะ หรือความโดดเด่น และความสำคัญในแง่การนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอลักษณะและความสำคัญของอิทธิบาท ๔ ไว้ ดังนี้

ลักษณะของอิทธิบาท ๔ นั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน อภิธรรมปิฎก ชาติกถา ความว่า ฉันทะ มีลักษณะ คือ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ^{๑๐}

วิริยะมีลักษณะ คือการปรารถนาความเพียรทางใจ การทำความเพียร ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความมีสัมมาวายามะ นี้เรียกว่าวิริยะ^{๑๑}

จิตตะ มีลักษณะ คือ จิต มโน มนัส มโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน นี้เรียกว่า จิตตะ^{๑๒}

วิมังสา มีลักษณะ คือปัญญา ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐินี้ เรียกว่า วิมังสา^{๑๓}

นอกจากนี้ ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของอิทธิบาท ๔ ที่มีการเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน ดังนี้ อิทธิบาท ๔ มีลักษณะที่ เกี่ยวพันกัน และมักมาด้วยกัน เช่นเกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจใส่อยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง แต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้อ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่น ๆ ในแต่ละกรณี เช่น เมื่อฟังธรรมด้วยกัน คนหนึ่งชอบศึกษาธรรมฟัง ด้วยความรักความพอใจในธรรมอยากรู้อยากเข้าใจในธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจึงฟังด้วยจิตแน่วแน่ ก็มีฉันทะเป็นตัวเด่นชักนำสมาธิและกุศลธรรมข้ออื่น ๆ อีกคนหนึ่งมีนิสัยหรือความรู้สึกเกิดขึ้นในขณะนั้นว่า เมื่อพบอะไรที่ฟังทำก็ต้องสู้ต้องเอาชนะ ต้องเข้าเผชิญและทำให้สำเร็จ จึงฟังด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ท้าทาย จะต้องพยายามเข้าใจให้ได้ ก็มีวิริยะเป็นธรรมเด่น อีกคนหนึ่งมีนิสัยเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ว่าจะอะไรที่ตนเกี่ยวข้องก็ต้องใส่ใจเอาจิตจดจ่อติดตาม จึงตั้งใจฟัง เอาจิตติดตามเนื้อความไป ก็มีจิตตะเป็นใหญ่ อีกคนหนึ่งคิดจะตรวจสอบว่าธรรมที่แสดงนั้นเป็นจริงหรือไม่ ดีหรือไม่ หรือจะค้นหาเหตุผลในธรรมที่ฟัง ฟังไปก็คิดใคร่ครวญพิจารณาสอบสวนไปใจจึงแน่วแน่อยู่กับธรรมที่ฟัง ก็มีวิมังสาเป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้บางแห่งบางท่านจึงเรียกอิทธิบาท ๔ นี้ว่าเป็นอริบตี หรืออริบไตย ๔ โดยกำหนดเอาภาวะที่เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า ในกรณีนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ลักษณะคุณธรรมอิทธิบาท ๔ ^{๑๔} ของแต่ละบุคคลจึงมีลักษณะเด่นหรือสูงในแต่ละด้านแตกต่างกันได้ และอาจมีคุณธรรมเป็นลักษณะเด่นหรือสูงมากกว่าหนึ่งด้านก็ได้

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่า อิทธิบาทประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีความสัมพันธ์และมีผลต่อกัน หมายความว่าผู้ที่ปฏิบัติงานหรือหน้าที่โดยที่มีคุณธรรมด้านใดด้านหนึ่งเด่นหรือสูงมากจะส่งผลให้คุณธรรมด้านอื่น ๆ สูงตามไปด้วย หมายความว่า คุณธรรมของ

^{๑๐} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๔/๓๔๓.

^{๑๑} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๖/๓๔๔.

^{๑๒} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๙/๓๕๕.

^{๑๓} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๔๒/๓๔๗.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พ ทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๔๕-๘๔๖.

อิทธิบาททั้ง ๔ ประการ อย่างไม่อย่างหนึ่งเกิดขึ้น คุณธรรมเหล่านี้ก็เกิดขึ้นสูงตามไปด้วย เช่น เมื่อมีฉันทะ คือ ความพอใจอย่างแรงกล้าแล้ว วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ก็เจริญขึ้นตามด้วย

๒.๒.๒ ความสำคัญของอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ มีความสำคัญเนื่องจากเป็นธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ^{๑๕} พระพุทธเจ้ากล่าวสอนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเปื่อยหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับเพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๑๖} อิทธิบาท ๔ จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ในพระสูตรต้นตปิฎก ระบุไว้ว่า “เพราะเจริญอิทธิบาท ๔ ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่”^{๑๗} อิทธิบาท ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้^{๑๘} ดังนั้น การน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติก็ได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น จึงควรให้ต่อเนื่อง เพราะคำสอนนั้นส่งผลให้กับผู้ปฏิบัติโดยไม่จำกัดบุคคลไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้ใดนำไปปฏิบัติก็ได้รับผลของการปฏิบัตินั้นตามสมควร หลักอิทธิบาท ๔ ประการ จึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติธรรม การทำงาน การศึกษาเล่าเรียนเหล่านี้เป็นต้น จะสำเร็จประโยชน์ได้นั้นล้วนแล้วแต่นำหลักธรรมคือ อิทธิบาท ๔ ประการนี้ไปปฏิบัติทั้งสิ้น และมีอรรถาธิบายเพิ่มเติมในหลักธรรมที่สำคัญ คือ อิทธิบาท ๔ ประการ ดังนี้

ความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔ ว่า อิทธิบาท ๔ นี้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจอย่างเดียวก็นำมาซึ่งผลแห่งความสำเร็จของการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหาความรู้บ่อยๆ โดยไม่เลิกกลางคัน มีความเพียรพิจารณาหาข้อบกพร่องในการเรียนแล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียนลดละเลิกสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อการเรียนนั้นควรละเสีย เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนของตน^{๑๙}

ปัญหาหรืออุปสรรคที่จะขัดขวางให้การทำงานนั้นล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จมีหลายทาง คือเกิดจากตัวบุคคลก็มีเกิดจากการเหตุการณ์แวดล้อมก็มี เกิดจากเนื้องานที่ทำนั้นเองก็มี แต่อุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งที่เกิดจากตัวเราที่ทำงานให้ล้มเหลวมี ๔ อย่าง คือ ความเปื่อยหน่าย ความเกียจคร้าน ความท้อถู่ระ ความง้อเขลา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนวิธีการทำงานให้สำเร็จไว้มี ๔ ข้อ เรียกว่า อิทธิบาท แปลว่าทางแห่งความสำเร็จ คือฉันทะความพอใจ วิริยะความเพียร จิตตะความใส่ใจ

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗ /๒๑๙.

^{๑๖} ส. ม. (ไทย) ๑๙ /๘๑๖/๓๗๙.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗ /๒๙๒.

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๓ /๓๗๗.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พ ทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๐.

วิมังสาความคิดค้น ถ้ามีอิทธิบาท ๔ นี้ครบแล้ว ย่อมบรรลุถึงความสำเร็จได้สมประสงค์ หากสิ่งนั้นไม่เหลือวิสัย^{๒๐}

อิทธิบาท ๔ นอกจากจะเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในงานที่ทำแล้ว อิทธิบาทยังเป็นอายุวัฒนธรรมคือ ธรรมเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาวอีกด้วย ดังที่มีพุทธดำรัสรับรองไว้ในมหาปริณีพพานสูตรว่า “ยสส กสสจ อานนท จตตารโ อธิปาทา” เป็นต้น แปลความว่า “อานนท อิทธิบาท ๔ บุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นพื้นฐานตั้งไว้ อบรม เริ่มไฉนแล้ว บุคคลนั้นเมื่อปรารถนาที่พึงดำรงชีวิตอยู่ตลอดกัปหรือเกินกว่ากัป” พระอรุณกถาจารย์อธิบายว่า การเจริญอิทธิบาททำให้บุคคลมีชีวิตอยู่ตลอดอายุกัป หมายถึงมีชีวิตอยู่ได้จนครบเกณฑ์อายุขัยประมาณได้ ๑๐๐ ปีหรือมากกว่านั้น^{๒๑}

การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะมีการวางเงื่อนไขและ การที่พฤติกรรมใดจะมีความเข้มข้นรุนแรงนั้นมีใช่เป็นเพราะรางวัลหรือการเสริมแรงอย่างเดียวแต่เป็นเพราะการเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสิ่งเร้า คือสิ่งที่กระตุ้นให้นักเรียนมีความต้องการเรียนรู้ มีอิทธิบาทสมบูรณ์ ก็เพราะสิ่งเร้าทั้งภายในและภายนอกที่ทำให้นักเรียนมีแรงกระตุ้นที่จะเรียนรู้ ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือแรงจูงใจที่อยากจะเรียน ภาษาทางพระพุทธศาสนาว่า (ฉันทะ) ความพอใจหรือความต้องการ มีความสัมพันธ์ กับความเพียรพยายาม (วิริยะ) สนใจในการเรียนรู้โดยมิเห็นแก่ความ ยากลำบากคือตั้งใจเรียนรู้ (จิตตะ) และการหาวิธีการหรือการพิจารณา (วิมังสา) สิ่งที่เกี่ยวข้องต่อการเรียนละสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องต่อการเรียน ทำให้ตนเองประสบความสำเร็จการศึกษาได้เพราะมีสิ่งเร้า^{๒๒}

อิทธิบาท ๔ มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ ก็เพราะว่าการฝึกหัดคนให้มีคุณธรรมตามหลักอิทธิบาท ๔ นี้จัดเป็นการใช้ปัญญาในการพิจารณาหา เหตุผลและกระบวนการทำงานโดยวิมังสาเป็นผลของจิตตะคือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำงานของตนยังบกพร่องอยู่หรือผิดพลาดประสงค์อีกอย่างหนึ่ง คือพิจารณาหาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้น ๆ อย่างไร เป็นการทบทวนผลว่าเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจ หรือได้ผลที่ไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไขหรือปรับปรุงตามกระบวนการอิทธิบาท ๔ นั้น^{๒๓}

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าความสำคัญของอิทธิบาท ๔ ว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาการปฏิบัติธรรมและการเรียนการศึกษา และการทำงานเป็นอย่างมาก เพราะถ้าขาดหลักอิทธิบาท ๔ แล้ว ย่อมทำให้บุคคลนั้นไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน เพราะอิทธิบาท ๔ จะทำให้บุคคลที่นำไปปฏิบัติ นั้นเกิดสร้างความพอใจในหน้าที่การงานของตน พร้อมทั้งมีความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ในหน้าที่ของ

^{๒๐} ปิ่น มุฑกันต์ พ.อ, **ปฏิบัติตามธรรมะประสบความสำเร็จ**, (กรุงเทพมหานคร : มงคลสาร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

^{๒๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **อิทธิปาทกถา”พุทธจักร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

^{๒๒} พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา, **พฤติกรรมกลุ่ม**, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^{๒๓} สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓๙.

ตนและกลับมาทบทวนไตร่ตรองหาข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น แล้วจึงนำข้อผิดพลาดนั้นไปแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นไป

๒.๓ องค์ประกอบและหลักการของอิทธิบาท ๔

ในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบและหลักการของอิทธิบาทที่เป็นแก่นแท้ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จไว้ ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไว้ดังนี้

ฉันทะ^{๒๔} หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล คือ ความประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่ที่จะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ฉันทสมาธิ^{๒๕} หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ

วิริยะ หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ

จิตตะ หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน และปธานสังขาร หมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) ปรารถนาความเพียร ประคองจิต ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสหาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยะผละสัมมาวายามะ

วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิฐิสมาธิ หมายถึงความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว) นอกจากนี้ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอิทธิบาท ซึ่งได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกว่า^{๒๖}

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทะสมาธิปธานสังขาร
๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขาร
๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร
๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร

๒.๓.๑ ฉันทสมาธิและปธานสังขาร

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไรกล่าวคือภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิตนี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายามปรารถนาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น แล้วมุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๒๗} ธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร ประมวลย่อฉันทสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและปธานสังขาร

^{๒๔} ม.ม.(ไทย)๑๒/๑๘๙/๒๐๓.

^{๒๕} ม.ม.(ไทย)๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

^{๒๖} อภิ.วิ.(ไทย)๓๕/๔๓๑-๔๔๓/๓๔๒-๓๔๗.

^{๒๗} อจ.เอกก.(ไทย)๒๐/๓๙๔-๓๙๗/๔๗.

ด้วยประการฉะนี้^{๒๘} บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นไฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุผู้เข้าถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร”^{๒๙}

จากข้อความพระไตรปิฎกข้างต้น ได้มีผู้อธิบายเพิ่มเติมเอาไว้ดังนี้

ฉันทะ ได้แก่ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและจุดหมายของงาน พุดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงในภาวะที่ดียิ่งงาม ที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้อาหารที่ดียิ่งงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้นเกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดียิ่งงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้สิ่งนั้น ๆ ให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้น ๆ งานนั้น ๆ บรรลุความสำเร็จ เข้าถึงความสมบูรณ์ อยู่ในภาวะดีงามของมัน หรือพูดแยกออกไปว่า ขณะเมื่อทำสิ่งนั้นหรืองานนั้น กำลังเดินหน้าสู่จุดหมาย ก็เกิดปีติความอึดอึดใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุเป้าหมายก็ได้รับความโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจ

ที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ส่วนความอยากของตัณหาให้เกิดความสุขความชื่นชม เมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพสรวรสร้อย หรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่พวยพวยของตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมองมาก หมักตัวกักกันกักตนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความหวงแหนห่วง กังวล เศร้า เสียหายและหวั่นกลัวหวาดระแวง ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงาม ความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว บุคคลก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น

เมื่อรักก็ทุ่มเทใจให้ อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ ซึ่งเจ้า ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์ คนหนุ่มสาวมากมายในสมัยพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามิสมากมายออกบวชได้ ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรม เมื่อได้สดับซาบซึ้งคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวังพะวงสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอไม่ชานไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย^{๓๐}

จุดเริ่มต้นของการทำงานอยู่ที่ใจ ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเอาการ “ลงมือ” เป็นการเริ่มต้นนั้นความจริงยังไม่ถูกแท้ ที่ถูกแท้ต้อง “ลงใจ” ก่อน “ลงมือ” พุดง่าย ๆ คือการทำใจเราเองเสียก่อน ความมุ่งมั่นคือทำใจให้เกิดฉันทะ คือมีความรักงานหรือพอใจกับงานที่ทำ เมื่อมีใจรักแล้วจะได้ทำด้วยความเต็มใจ และบุคคลจะเกิดความรักในงานนั้นต่อเมื่อได้เห็นผลของงานว่า ถ้าทำงานนี้

^{๒๘} อภ.วิ.(ไทย)๓๕/๔๓๒/๓๔๒.

^{๒๙} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พ ธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๒-๘๔๓.

แล้วจะได้อะไร ถ้าไม่ทำจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อผลได้ผลเสียแล้วฉันทะจะเกิดขึ้น ดังนั้น อิทธิบาทข้อที่ ๑ จึงแก้ความเบื่องานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อผู้ปฏิบัติงานมีความรักงานแล้ว งานที่น่าเบื่อ ก็กลายเป็นงานที่สนุกสนาน งานที่ยากก็กลายเป็นงานที่ง่าย สอดคล้องกับทัศนะของวิชัย โสสุวรรณจินดา ที่ได้อธิบายถึงความพอใจในงานว่า ภาวะการณ์มีอารมณ์ในทางบวกที่เกิดขึ้นจากการประเมินประสบการณ์ในงานของบุคคล ความพอใจในงานจะส่งผลถึงขวัญของบุคคลอันเป็นพลังผลักดันต่อการทำงานในอนาคต^{๓๑}

สรุปได้ว่า ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ เต็มใจ ใฝ่ใจในการทำงานอยู่เสมอ บุคคลเมื่อมีความพอใจในการทำงานจะเกิดความตั้งใจในการทำงานและเต็มใจที่จะอุทิศเวลาร่างกายและความคิดของตนเพื่อสนองความต้องการของหน่วยงาน นอกจากนี้ยังช่วยลดแนวโน้มปรากฏการณ์อันเกิดจากการเป็นปฏิปักษ์ต่องานด้วย ซึ่งถ้าหากปฏิบัติงานสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว บุคคลก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่สิ่งนั้นต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด เกิดความกระตือรือร้นมีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพ่วงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย สม่่าเสมอไม่ช้านไม่सानไป ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นประธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน รวมทั้งการส่งผลต่อความสำเร็จและเป็นไปตามเป้าหมาย

๒.๓.๒ วิริยสมาธิและประธานสังขาร

ในคัมภีร์อภิธรรมกล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและประธานสังขาร ไว้ดังนี้

“ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิประธานสังขารเป็นอย่างไรกล่าวคือภิกษุทำวิริยะให้เป็นอธิบดีแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า วิริยสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรถความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว มุ่งมั่นเพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภัยโยภภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้วธรรมเหล่านี้ เรียกว่าประธานสังขารประมวलयอวิริยสมาธิและประธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าวิริยสมาธิและประธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิริยะเป็นไฉน

การปรรถความเพียรทางใจ การทำความเพียร ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความมีสัมมาวายามะ นี้เรียกว่า วิริยะ

ภิกษุผู้เข้าถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยวิริยสมาธิและประธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาธิและประธานสังขาร”^{๓๒}

^{๓๑} ปิ่น มุฑกันต์ พ.อ, **มงคลชีวิต ภาค ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๕.

^{๓๒} อภิ.วิ.(ไทย)๓๕/๔๓๕/๓๔๔.

จากข้อความพระไตรปิฎกข้างต้น ได้มีผู้บรรยายเพิ่มเติมเอาไว้ดังนี้

วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ความอาจหาญแก่กล้าบากบั่น ก้าวไป ใจสู้ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ย่อท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายเขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ส่วนผู้ขาดความเพียร อยากรบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรงถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติก็ฟุ้งซ่านจิตใจวุ่นวาย ปฏิบัติได้ผลยาก คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตามจิตใจจะแน่วแน่ มันคงพุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน^{๓๓}

ความเกียจคร้านเป็นมารร้ายแห่งความสำเร็จ โดยปกติคนเกียจคร้านเป็นคนฉลาดต่อเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่าชอบอ้างกลัวร้อน กลัวหนาว กลัวแดดลมฝน กลัวหิวกลัวเหนียว ฯลฯ รวมความว่าคนเกียจคร้าน คือ คนฉลาด คนกลัว ส่วนคนที่มีวิริยะเป็นคนกล้า คือกล้าสู้กับความลำบากและเหตุธรรมชาติ เพื่อทำงานให้เสร็จสิ้นไป งานทุกอย่างจำเป็นต้องใช้ความเพียร ส่วนงานอย่างใดจะใช้ความเพียรมากน้อยเพียงใด ย่อมแล้วแต่ความมากน้อยหรือความยากง่ายของงานนั้น งานใดเล็กน้อยหรือมีความยุ่งยากน้อย มีความเพียรแต่น้อยก็เพียงพอที่จะทำให้สำเร็จได้ แต่งานใดที่เป็นงานใหญ่หรือยุ่งยากมากผู้ทำก็ยิ่งต้องมีความเพียรมากจึงจะสำเร็จได้^{๓๔}

ด้วยเหตุนี้ วิริยะจึงเป็นหลักที่ใช้กำจัดความเกียจคร้าน ซึ่งเป็นเหตุให้ทอดทิ้งภาระหน้าที่ของงานให้ค้างค้ำ ตลอดทั้งสร้างความเฉื่อยชาไม่ทันกาลต่อสังคมยุคปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาดตนเองให้มีความเพียรตื่นตัวอยู่เสมอจนติดเป็นนิสัยส่วนตัวจะทำให้บุคคลนั้นเป็นคนก้าวหน้า มีการฝึกอบรมพัฒนาดตนเองอยู่เสมอ และต่อเนื่องจึงทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงาน อันเป็นผลมาจากการใช้หลักความเพียรซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ ทองคุณ หงส์พันธ์ที่ได้กล่าวว่า การฝึกหัดตนให้เป็นคนขยันขันแข็งและมีความเพียรพยายามซึ่งอาจจะฝึกได้ดังต่อไปนี้

๑ ให้เป็นคนที่ชอบนิสัย “ทำเดี๋ยวนี้” สิ่งใดที่สามารถทำได้รีบทำทันทีในวันนี้ไม่ปล่อยให้ข้ามวัน

๒ มีขวัญและกำลังใจในการทำงาน ถ้าเราสามารถพบว่าเราขาดขวัญหรือกำลังใจเราก็ควรที่จะตั้งความหวังของเราเอง หมั่นคิดว่าเวลาที่ผ่านไปไม่มีประโยชน์ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์

๓ รู้จักศิลปะในการทำงาน รักงานที่ทำ และมีความอดทนในการทำงาน มีความเพียรพยายามในการทำงาน

๔ ไม่อ้างเหตุใด ๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องทำงาน เช่น อ้างว่ายังเข้าอยู่ ดึกแล้วควรพักผ่อน ฯลฯ ผู้ที่ขยันขันแข็งย่อมสละเวลาให้กับการทำงาน แม้จะล่วงเลยชั่วโมงทำงาน หรือบางคนก็ชอบเอาไปทำต่อที่บ้านฝึกความกระตือรือร้น และลงมือทำงานด้วยความกระฉับกระเฉง ไม่เฉื่อยชาหยุด

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พ ธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๔.

^{๓๔} ปิ่น มุกทุกันต์, พ.อ. **บันทึกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘๗.

ทำงานชั่วขณะก็เพื่อพักผ่อน ตลอดทั้งแบ่งเวลาในการทำงานให้ถูกต้องซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีสุขภาพกายและใจที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งทำงานที่ตนเองรับผิดชอบเสมอ ดังนั้นการแบ่งเวลาและการทำงานจึงเป็นการฝึกตนเองของผู้ปฏิบัติงานให้เป็นผู้มีความรับผิดชอบ ชยัน อดทน กล้าต่อสู้และฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ

การพัฒนาตนหรือฝึกตนให้เป็นคนขยันขันแข็งในการทำงานสามารถฝึกและพัฒนาได้จนติดเป็นนิสัยประจำตัวของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติงานที่ตนเองรับผิดชอบนั้นมีความก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับทักษะของวิเชียร รักการที่ได้กล่าวว่า ความเพียรเป็นลักษณะของอุทสาหะ คือ ความพยายามอย่างเข้มแข็งเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ความอุทสาหะนั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้ ความพยายามมีมานะบากบั่นความอดทนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ เป็นคนหนักแน่นและกระตือรือร้น และมีความจริงจังในการทำงาน ตลอดทั้งความมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติงาน อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความขยันเป็นนิสัยส่วนตัว คือความพากเพียรพยายามในการที่จะทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จ แม้ว่าจะเหน็ดเหนื่อยสักเพียงไรก็ตามหรือมีความตั้งใจที่จะทำงานสม่ำเสมอ ควรใช้เวลาทำงานมากกว่าเวลาพักผ่อนมีความอดทนและงานจะสำเร็จได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร รวมทั้งพร้อมที่จะทำงานด้วยความอดทนเพื่อส่วนรวมซึ่งคล้องกับบุญทัน ดอกโรสที่ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่าความขยันขันแข็งจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างชาติและความขยันขันแข็งนั้นจะต้องสร้างเป็นอุดมการณ์ขึ้นมา เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์และความขยันขันแข็งไปทั่วประเทศ ซึ่งถ้าทุกคนมีความขยันกันอย่างแท้จริง ย่อมจะยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง

วิริยะต้องมีความเพียรมั่น คือ เมื่อมีกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ต่อไปก็มีความมั่นในความเพียร ภาษาบาลีเรียกว่า วิริยะ พระพุทธทาสิต ที่ว่า “วิริยะ ทุกขมจเจติ” คนที่จะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร หรือว่าคำที่พระมหาชนก กล่าวว่า “วายเมถว บุริโส ยาว อตถสส นิปปทา” เกิดเป็นเป็นคนต้องทำเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทางบุคคลผู้มีความเพียรนั้นย่อมไม่กลัวต่ออุปสรรค ไม่กลัวต่อความลำบาก ไม่กลัวต่ออะไรทั้งสิ้น เมื่อเราจะไปแล้วก็ไปให้ถึงจุดที่เราตั้งไว้ แต่ขอให้ตั้งจุดมุ่งหมายในทางที่ดีงาม ไม่ตั้งจุดมุ่งหมายที่เกิดความเดือดร้อนแก่ใคร และความเพียรนั้นต้องเพียรสม่ำเสมอไม่เพียรชั่วคราวดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเมื่อเธอยังไม่ถึงจุดหมายที่เธอต้องการอย่าละความเพียรเป็นอันขาด”^{๓๕}

วิริยะหรือความเพียรนี้เป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดพลังงานในการทำกิจต่าง ๆ มีลักษณะแสดงให้เห็นว่าคน ๆ นั้นเป็นคนรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานไม่ทอดทิ้งกิจการงานนั้น ดำเนินการงานที่คิดว่าจะทำนั้นว่าเป็นผู้ไม่เบื่องานเมื่อมีงานมาถึงก็รีบทำโดยไม่ชักช้ามีความ กระตือรือร้นในการทำงานไม่ผัดวันประกันพรุ่งผู้มีลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ย่อมได้ชื่อว่ามิวิริยะ หรือมีความเพียรซึ่งสามารถประสบความสำเร็จในทุกกิจการส่วนคนที่มิมีนิสัยเกียจคร้านหนักไม่เอา เบาไม่สู้ ชอบผัดวันประกันพรุ่งมักหาเหตุมาอ้างแก้ตัวเพื่อไม่ต้องทำงานจนติดเป็นนิสัย ย่อมเอาอกกับใครลำบาก อาชีพการงานย่อมย่ำอยู่กับที่ตั้งฐานไม่ได้^{๓๖}

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, สุนฺญตา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๙๐.

^{๓๖} พ. สุวรรณ, โพชนิมิตต์พจนานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๖๐-๖๑.

ในหนังสือทศบารมีทศพิธราชธรรมได้อธิบายคำว่าวิริยะในหมายความว่า ความพยายามที่เรียกว่า วิริยะแปลว่าความเพียร อันจัดเป็นพระบารมีข้อหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นลำดับคำว่าวิริยะหรือความเพียรตามศัพท์ แปลว่าความเป็นวิริยะคือคนกล้าหมายความว่ากล้าทั้งในทางไม่ทำทั้งทางที่ทำได้จึงยังเป็นคำกลาง ๆ ซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า วิริยะ คือความเพียรที่กล้าบากบั่น มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความพยายาม ความไม่ยอมหยุด ความไม่ถอยหลัง และความก้าวไปข้างหน้า ความหมายมากมายเหล่านี้ ล้วนเป็นชื่อของความเพียร ซึ่งสามารถใช้แทนกันได้ รวมไปถึงคำว่าพระราช หรือกษัตริย์ ก็มีความหมายเดียวกัน

ดังประโยคที่ว่า เกิดเป็นบุรุษต้องเพียรไปจนกว่าจะพบความสำเร็จ การทำงานด้วยวิริยะเป็นธรรม อย่างหนึ่ง วิริยะ ชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “วิริเยนทุกขมจเจติ” (คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วยความเพียร หรือ วิริยะ) ส่วนที่เป็นข้าศึกหรือเป็นปฏิปักษ์ของความเพียร คือความเกียจคร้านตามศัพท์ว่าโกสัชช ความนอนจม เมื่อกำจัดความเกียจคร้านได้แล้วจึงจะมีความเพียรขึ้นได้ ความเพียรจะหายไปเมื่อ ความเกียจคร้านเกิดขึ้นมาก ลักษณะของความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียรเรียกว่า ธาตุกำหนดเป็น ๓ วาระคือเริ่มต้น (อาร์มธธาตุ) ดำเนิน (นิกมธธาตุ) ก้าวไปข้างหน้า (ปริกมธธาตุ)ส่วนเหตุของความเกียจคร้านที่ควรละมีหลายอย่างเช่นความติดสุขความสุขสบาย ความกลัวลำบากตรากตรำ ความมักง่ายความผัดวันประกันพรุ่งเป็นต้น^{๓๗}

จากที่กล่าวแล้ว วิริยะ ความเพียร ขยัน อุตสาหะ บากบั่น เอาธุระ มีความเข้มแข็งอดทน มุมานะที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ ไม่ย่อท้อ ไม่เลิกละ มีกำลังใจในการทำงาน ทำงานได้อย่างสม่ำเสมอเนื่องจนกว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จ มีความอาจหาญ แกล้วกล้า ใจสู้ ไม่หวั่นกลัว ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรคและความยากลำบากต่างๆในการทำงานและพัฒนางานนั้นให้ดีขึ้นและเจริญขึ้น มองความยากลำบากและอุปสรรคในการทำงาน เป็นสิ่งท้าทายความสามารถของตนเสมอเพื่อเอาชนะ และเพื่อให้งานสำเร็จให้ได้

๒.๓.๓ จิตตสมาธิและปธานสังขาร

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกกล่าวถึงการเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไรกล่าวคือ ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า จิตตสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมอันเกิดแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เสื่อมหาย ภิชโยภาพโพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ธรรมเหล่านี้เรียกว่า ปธานสังขาร ประมวลย่อจิตตสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าจิตตสมาธิและปธานสังขาร^{๓๘}

บรรดาธรรมเหล่านั้น จิต เป็นไฉน

^{๓๗} สมเด็จพระญาณสังวร, ทศบารมี ทศพิธราชธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬารามราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗.

^{๓๘} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๘/๓๔๕.

จิต มโน มนัส มโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน นี้เรียกว่า จิต ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปถึง แล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว แล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยจิตตสมาธิปธานสังขารนี้ ด้วยประการ ฉะนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร”^{๓๙}

ข้อความจากพระไตรปิฎกข้างต้น ได้มีผู้อธิบายเพิ่มเติมเอาไว้ ดังนี้ ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจใส่ฝึกฝน ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อเฝ้าเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยให้ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่อง อื่น ๆ ใครจะพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้นงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำ เรื่องนั้นงานนั้น ชลุกร่วงอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่ สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมวันลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อเช่นนี้ ย่อม นำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกเป็น จิตต สมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย^{๔๐}

จิตตะแปลว่าคิดถึงงานซึ่งบอกความหมายได้หลายคำเช่นความสนใจความใฝ่ฝัน ความ ตั้งใจความใส่ใจความเอาใจใส่ เป็นต้น บุคคลที่มีจิตตะ เป็นบุคคลที่ไม่ปล่อยให้ปละละเลยกับงานของตน คอยตรวจตรางานอยู่เสมอการงานจึงไม่บกพร่องจิตตะจึงมีประโยชน์ที่กำจัดเสียซึ่งความประมาท เลินเล่อคนที่มีความจดจ่อกับสิ่งนั้น ๆ จะทำการสิ่งใดก็สำเร็จ^{๔๑}

จิตตะคือความคิดหรือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไปการมีจิตตะคือความตั้งใจมั่นจะทำให้เรามีจิตใจที่มั่นคงสามารถทำงานใด ๆ ได้สำเร็จ ลุล่วงไปได้ด้วยดี ส่วนคนที่ไม่มีจิตตะ คือความตั้งใจมั่นนั้นจะประกอบการงานใด ๆ ก็ไม่สำเร็จเพราะ ไม่มีความตั้งใจในการทำงานนั้น^{๔๒} ทุกสิ่งอย่างสำเร็จได้ด้วยใจ ฉะนั้น จิตตะจึงเป็นองค์ประกอบที่ สำคัญมาก

จิตตะ คือความมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝนไม่ ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้สิ่งที่ทำนั้นอย่างมั่นคง การที่เราจะมีจิตใจที่มั่นคงในงานที่เราทำ นั้น สามารถทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีไม่มีผิดพลาด การที่มีใจจดจ่ออยู่ในงานมุ่งมั่นกับงาน ที่ทำนั้นจิตจะเป็นสมาธิ ไม่เรรวน งานที่ทำก็สำเร็จตามที่หวังไว้^{๔๓}

สรุปได้ว่า จิตตะ คือความคิดจดจ่อเอาใจใส่ ผูกใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และการทำงานที่ทำ รวมทั้งการศึกษาเล่าเรียน ที่ตนรับผิดชอบ มีความตั้งมั่น มีสมาธิมั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ ประมาท ไม่ทอดธุระไม่ปล่อยให้ปละละเลยในงานที่รับผิดชอบ อย่างนี้เป็นลักษณะของบุคคลที่มีความ

^{๓๙} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๙/๓๔๖.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พ ธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๔-๘๔๕.

^{๔๑} ปิ่น มุฑกันต์, พ.อ, **มงคลชีวิต ภาค๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๔.

^{๔๒} บุญมี แทนแก้วและคณะ, **พุทธศาสน์ปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

^{๔๓} สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ บัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓๙.

รับผิดชอบ ความรับผิดชอบนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีต่อระบบการทำงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือการทำงานต้องมีความรับผิดชอบเพื่อเอาใจใส่ต่องานที่กำลังทำอยู่ พัฒนางานที่ตนเองรับผิดชอบให้มีความก้าวหน้า พร้อมกันนั้นจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องในงานที่ตนรับผิดชอบอยู่

๒.๓.๔ วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกกล่าวถึง การเจริญอุทเทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอุทเทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไรกล่าวคือถ้าภิกษุทำวิมังสาให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า วิมังสาสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมอันเกิดแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิกษุโยกไฟพายุญ์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ธรรมเหล่านี้เรียกว่าปธานสังขาร ประมวลย่อวิมังสาสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร^{๔๔}

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิมังสา เป็นไฉน

ปัญญา ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐินี้ เรียกว่า วิมังสา

ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร”^{๔๕}

จากข้อความพระไตรปิฎกข้างต้น ได้มีผู้บรรยายเพิ่มเติมเอาไว้ ดังนี้

วิมังสา ได้แก่ความสอบสวนไตร่ตรอง การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในการเรียนและกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก บุคคลที่มีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าชั่งองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างไร ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขจุดไหน ฯลฯ จะนำธรรมข้อนี้เข้าไปควรใช้วิธีอย่างไร ควรเน้นความหมายด้านใดเป็นต้น การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างติดแจตตลอดเวลา เป็น

^{๔๔} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๔๑/๓๔๖-๓๔๗.

^{๔๕} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๔๒/๓๔๗.

เหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกและมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย^{๔๖}

สุดยอดของวิธีการทำงานให้สำเร็จรวมอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ คือ วิมังสา แปลว่าการพินิจพิเคราะห์ใคร่ครวญ หมายความว่าการทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด ไม่ใช่สักว่าทำ คนเราแม้รักงานแค่นั้นบากบั่นสู้งานปานใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณา งานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็คั่งค้างจนได้ เพราะแม้แต่ขบวนการทำจะสำเร็จไปแล้ว แต่ผลงานก็ไม่เรียบร้อย ต้องทำกันใหม่รำไป เข้าลักษณะที่ว่าทำเสร็จแล้วแต่งงานมันไม่สิ้นสุด การทำงานหากขาดปัญญาหรือความรู้ในงานก็จะทำได้ไม่ดี การที่จะมีความรู้ในงานได้ดีต้องศึกษาพิจารณาในเนื้องานนั้นให้ละเอียด รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยและหน่วยงานใหญ่ ผลกระทบของความสัมพันธ์นั้น ๆ รวมทั้งเหตุผลของการที่ต้องมีธุรกรรมในแต่ละอย่าง ถ้ามีความรู้ความเข้าใจในงานดีแล้วก็จะสามารถทำงานนั้นได้ดี วิมังสา คือการใคร่ครวญไตร่ตรองหรือทดลอง ได้แก่มั่นใจปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงงาน เป็นต้น^{๔๗}

วิมังสาคือความไตร่ตรองหรือทดลองได้แก่มั่นใจปัญญาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผนวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงวิมังสานี้เป็นตัวปัญญา หมายความว่าการทำงานใคร่ครวญไตร่ตรองนั้นเป็นการคิดทบทวนกลับไปกลับมาว่าสิ่งนั้นถูกผิดประการใด เมื่อลงมือทำไปแล้วจะเกิดผลอย่างไรบ้าง คือการพิจารณาให้รอบคอบถี่ถ้วนนั่นเอง^{๔๘}

วิมังสาคือตัวปัญญาพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญหาเหตุผล พินิจพิเคราะห์ ทบทวนหาเหตุหาผลเพื่อป้องกันความผิดพลาดในงานนั้น ๆ คุณธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาและความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์สุข นอกจากนี้ อิทธิบาทยังเป็นธรรมที่อนุโลมได้ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานของคุณคนเช่นประสบความสำเร็จทางด้านการศึกษาเล่าเรียนการประกอบอาชีพการดำรงชีวิตเป็นต้น^{๔๙}

จึงสรุปได้ว่า วิมังสา เป็นการสอบสวนไตร่ตรอง พินิจพิเคราะห์ ใช้ปัญญาในการใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ รู้จักค้นคว้าทดลองคิดค้น หาทางพัฒนาแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ ทั้งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสมาชิกในองค์กรที่ทำงานนั้น ความจริงอิทธิบาททั้ง ๔ อย่างนี้ เกื้อหนุนกันและมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะมีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียรก็เอาใจจดจ่ออยู่เสมอ

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๘๔๕.

^{๔๗} ปิ่น มุฑกันต์ พ.อ., **มงคลชีวิต ภาค ๒**, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๔๘} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๑.

^{๔๙} สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ผศ.ดร., “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์” สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ (บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘๘.

และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแต่ที่ยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่น ๆ ในแต่ละกรณี^{๕๐}อาทิ เมื่อผู้ปฏิบัติงานในองค์กร มีความรัก ความชอบและความพึงพอใจในภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบผู้ปฏิบัติงานก็จะปฏิบัติงานที่รับมอบหมาย ด้วยความรักความพอใจในงานนั้น อยากจะปฏิบัติงานนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป

ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติงานจึงปฏิบัติงานด้วยจิตใจที่แน่วแน่อยู่กับงานนั้น ประกอบกับมีความรู้สึกรู้ว่าเมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรคในการปฏิบัติงานจะต้องพยายามขวนขวายดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง ฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาที่พบให้ได้ จึงมีความรู้สึกรู้ว่า การปฏิบัติงานนั้นเป็นการท้าทายต่อศักยภาพของตนเอง โดยมีวิริยะเป็นแรงเร้านำไปสู่การเอาใจใส่จดจ่อต่อภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบเพื่อเกิดสมาธิในการปฏิบัติงานอันเป็นการมีจิตตะ คือการเอาใจฝักใฝ่ต่อการปฏิบัติงาน ตลอดทั้งเมื่อปฏิบัติงานไปได้ระยะหนึ่ง จึงมีการตรวจสอบใคร่ครวญด้วยปัญหาหาเหตุผลของการปฏิบัติงานนั้น เพื่อหาข้อบกพร่องหรือจุดเด่นจุดด้อย อันจะนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนาเสริมสร้างศักยภาพในการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การนำหลักอิทธิบาททั้ง ๔ ประการไปประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติงานและพัฒนางานนั้นให้ดียิ่งขึ้น นั้นย่อมมีการชักนำหลักธรรมเด่น ๆ ในแต่ละข้อให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอันจะนำไปสู่การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงาน ตลอดทั้งเป็นประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ต่อองค์กรในการพัฒนาบุคลากรในองค์กรด้านขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของพระธรรมปิฎกในการสร้างสมาธิตามหลักอิทธิบาทเพื่อทำจุดหมายที่ต้องการให้เป็นอารมณ์ของจิต แล้วปลูกเร้าระดมฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เข้านำหนุนสมาธิก็เกิดขึ้นและมีกำลังแข็งแกร่ง ช่วยให้ทำงานอย่างมีความสุขและบรรลุผลสำเร็จด้วยดี ดังนั้นเมื่อผู้ปฏิบัติงานต้องการสมาธิเพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นดำเนินไปได้ผลดี จึงต้องมีการปลูกเร้าและชักจูงอิทธิบาททั้ง ๔ ประการให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นขึ้นมา อันจะนำไปสู่การสร้างความสุขกายสบายใจ และการปฏิบัติงานให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงาน

การทำงานไม่ว่าจะเป็นงานแบบใด คนที่จะทำงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งธรรมเหล่านี้มันจะต้องมีและมีได้แม้ไม่รู้สึกรู้ตัว คนที่เขาทำงานด้วยความพอใจ ความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เขาเรียกว่ามีอิทธิบาท ๔ ประการนั้นโดยไม่รู้สึกรู้ตัว ซึ่งคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติงานปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ย่อมที่จะประสบผลสำเร็จดังประสงค์ทุกประการในที่จะการปฏิบัติงานรวมทั้งการศึกษาเล่าเรียน ตลอดทั้งสร้างการพัฒนาให้เกิดผลสำเร็จให้กับองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๔. ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

หลักธรรม คืออิทธิบาทนี้ เป็นสูตรสำเร็จที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่าเป็นบาทฐานของความสำเร็จ และเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลที่น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการ

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พ ธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๕.

ทำงาน การศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติธรรม เป็นต้น ซึ่งประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ ประการนี้จะได้อธิบายให้เป็นข้อ ๆ ให้พอได้ใจความ ดังนี้

๑.ประโยชน์ของฉันทะ คือเป็นข้าศึกต่อความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่ายไม่ท้อแท้ มีกำลังต่อสู้ ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๒.ประโยชน์ของวิริยะ คือกำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓.ประโยชน์ของจิตตะ คือทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันเวลาที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัว หรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔.ประโยชน์ของวิมังสา คือช่วยทำให้งานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิด ๆ ถูก ๆ เปลืองทุนเปลืองแรงเวลาและทำให้โง่งง

ในสุดต้นตบฏิกได้กล่าวถึง “อิทธิบาทว่า เป็นคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ^{๕๑}ของอิทธิบาท ๔ ดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า ฉันทะกับวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมี ความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ มีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรักพากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติจงพยายามปฏิบัติให้ครบ และให้เหมาะสมจะได้ผลดีแน่

อิทธิบาท ๔ ประการนี้ ท่านกำหนดเป็นหัวใจของผู้ต้องการความสำเร็จที่ต้องมีความเข้าใจ ตั้งใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ทำนั้น ๆ โดยใช้คำย่อว่า “ฉ ว จิ ว” และสรุปเป็นคำคล้องจองเพื่อให้จำง่ายว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน” ในอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ฉันทะ นับว่าสำคัญที่สุดเพราะเมื่อฉันทะเกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาทอีก ๓ ข้อย่อมเกิดตาม ดังนั้น ฉันทะจึงนับเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จที่สำคัญ

^{๕๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารนั้น ถือเป็นเรื่องของการวางแผนงาน เพื่อดำเนินงานตามกระบวนการที่ได้ตั้งเอาไว้เพื่อให้บรรลุผลที่ได้ตั้งไว้ คือ ผลทางโลกและผลทางธรรม กล่าวคือ การเป็นอยู่ที่สงบสุขทางกาย และทางใจ อันจะเป็นความสำเร็จที่มั่นคงและเป็นที่ยอมรับได้จริง และได้มีนักวิชาการทั้งชาวต่างชาติและชาวไทย ได้ให้ความหมายและได้ออกแบบทฤษฎีไว้หลายท่าน ดังที่ได้ค้นคว้ามาเป็นแนวทางของการศึกษา ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร

การบริหารนับว่าเป็นศาสตร์ทางสังคมเป็นการจัดการระเบียบภายในองค์กรอย่างเป็นระบบ คือ มีหลักเกณฑ์และทฤษฎีที่เชื่อถือได้อันเกิดจากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่องค์กรสูงสุด องค์กรที่ประสบความสำเร็จนั้นมีปัจจัยสำคัญอยู่หลายด้านรวมทั้งทักษะของผู้บริหารว่ามีรู้ความสามารถ และประสบการณ์ การทำงานมากน้อยเพียงพอที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้หรือไม่ หรือสามารถประยุกต์เอาความรู้และหลักการทฤษฎี ไปใช้ใน การปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมอย่างไร ดังนั้นการเรียนรู้ทฤษฎีเกี่ยวกับ การบริหารจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ได้มีนักวิชาการมากมายหลายท่านให้ความหมายของการบริหารไว้ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง เช่น บริหารส่วนท้องถิ่นดำเนินการจัดการ เช่น การบริหารธุรกิจ^{๕๒} เป็นการขับเคลื่อนงานภายในองค์กรให้เดินไปข้างหน้าโดยอาศัยด้วยการเป็นผู้นำ (Leadership) การแนะแนว (Guiding) และการกระตุ้น (Motivate) ความเพียรของผู้อื่น เพื่อสู่เป้าหมายของ องค์กร และยังรวมไปถึงการให้กำลังใจ(Inspiring) การสื่อสาร (communicating) การวางแผน (Planning) และการจัดการ (Management)^{๕๓} ขณะเดียวกันยังเป็นศิลปะในการทำงานให้บรรลุ เป้าหมายร่วมกับคนอื่น^{๕๔} มีกิจกรรมตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน^{๕๕}

ทั้งศิลปะในการใช้บุคคลอื่นร่วมกับปัจจัยในการจัดการ เพื่อให้ กิจกรรมดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์ สนองตอบความคาดหวัง จัดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นมีความ เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน^{๕๖} และเป็นเรื่องของการนำเอากฎหมาย นโยบายต่างๆ ไปปฏิบัติให้ เกิดผล ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าราชการที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ ด้วยความเที่ยงธรรมและอย่างมี ประสิทธิภาพตามหลักเกณฑ์

^{๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๙.

^{๕๓} E.N.Chapman, *Supervisor Survival Kit*,(second edition, California : Scienc Research Associates Inc.,1995), p. 3.

^{๕๔} Campbell, Roaid F . and Others, *Introduction to Educational Administration*, (Boston : Allyn and Bacon, 1997), p. 6.

^{๕๕} Simon, *Herbert.a. Public Administration*, (New York : Alfred A Kuopf, 1996), p. 3.

^{๕๖} สมพันธ์ ภู โปบูลย์, *องค์การและการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พיתักษ์อักษร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

ที่กำหนดไว้^{๕๗} การบริหาร ยังหมายความถึง กระบวนการออกแบบ การดำรงรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมของผู้ร่วมงาน กลุ่มบุคคลที่จะร่วมมือกันทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้ ให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดพื้นฐานที่ต้องการพอขยายความ ได้ดังนี้

๑. ผู้บริหารทำตัวเป็นผู้จัดการในการวางแผน การจัดการองค์กร การบริหารงานบุคคล การควบคุมดูแล
๒. การจัดการทุกชนิดในองค์กร
๓. ผู้จัดการนั้นจะต้องบริหารทุกระดับชั้น
๔. ผู้จัดการทุกคนต้องมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน พยายามสร้างสิ่งต่างๆ ให้สูงกว่ามาตรฐาน
๕. การจัดการนั้นเกี่ยวข้องกับผลผลิต ทำให้ได้ผลผลิตขึ้นมาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๕๘}

ในขณะที่กระบวนการบริหารงาน ๗ ประการ เรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB” เป็นกระบวนการ บริหารงานที่นำเสนอไว้ในหนังสือ “Papers on the Science of Administration” ในปี พ.ศ.๒๔๗๙ โดยมีกระบวนการบริหารงาน ดังนี้^{๕๙}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนวาทในการปฏิบัติงาน ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้
๒. การจัดหน่วยงาน (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างอำนาจหน้าที่และ การแบ่งส่วนของงานให้เหมาะสมและลงตัว
๓. การจัดสายงานและการจัดตัวบุคคล (Staffing) หมายถึง การบริหารงานด้านบุคลากร ได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการทำงานและการควบคุม การปฏิบัติงานของบุคลากร
๔. การอำนวยการ (Direction) หมายถึง การดำเนินการตัดสินใจและสั่งการในการปฏิบัติงานของส่วนงานต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผนทั้งในลักษณะงานทั่วไปและในลักษณะงานเฉพาะ ตลอดจนการให้คำแนะนำและควบคุมการปฏิบัติงานในทุกภาคส่วน
๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การร่วมมือกันของบุคลากรในการปฏิบัติงานตามส่วนงานต่างๆ ให้ประสานสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน
๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารงานและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบถึงความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าของกิจการต่างๆ ภายในหน่วยงาน

^{๕๗} พิทยา บวรวัฒนา, **การบริหารเชิงบูรณาการ**, (นนทบุรี : สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๕๘} Harold Koontz & Heinz Weihrich, **Ninth Edition Management**, (New York : McGraw Hillbook, 1991), p. 4.

^{๕๙} Luther Gulick and Lyndall Urwick, **Papers on the Science of Administration**, (New York : Institute of Public Administration, 1937), pp. 37-38.

๗. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การควบคุมการใช้จ่ายให้รอบคอบและรัดกุม รวมถึงการจัดสรรงบประมาณและการจัดทำบัญชี

กระบวนการบริหารเกิดได้หลายแนวคิด เช่น โปสด์คอร์บ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของลูเธอร์ กุลิก (Luther Gulick) และลินดอล เออร์วัก (Lyndall Urwick) ประกอบด้วย ขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) การงบประมาณ (Budgeting) ขณะที่กระบวนการบริหารตามแนวคิดของ เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) การควบคุมงาน (Controlling) หรือรวมเรียกว่า พอคค์ (POCCC)^{๖๐}

สรุปได้ว่า ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร หมายถึง ระบบที่ใช้ในการดำเนินการนำเอาทรัพยากรทั้งคนและวัสดุสิ่งของ มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การ การบริหารมีลักษณะเป็นกระบวนการ ได้แก่ กระบวนการคิดการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การบังคับ การรายงาน การงบประมาณ การประสานงาน การควบคุมงาน การตัดสินใจ และนโยบาย การบริหารเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะช่วยให้เห็นถึงความสำเร็จ หรือ ล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพ หรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ ทราบถึงความเจริญก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์การ มีลักษณะการวินิจฉัยสั่งการ นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพราะการวินิจฉัยสั่ง การเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหารและการเจริญเติบโตของการบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัว องค์การใดย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้นการ บริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม

๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร

การบริหารงานเป็นเรื่องของการทำงานที่เป็นขั้นเป็นตอน คิดออกอย่าง คือ การทำงานที่ มีการวางแผน เพื่อทำงานได้อย่างไม่ผิดพลาดหากมีการวางแผนงานก่อนลงมือ ดังจะเห็นได้จาก นักวิชาการที่ได้ออกแบบเป็นโมเดลหรือขั้นตอนการทำงานและการบริหารงานไว้หลายๆ ท่านดังนี้

การบริหารนั้นเป็นเรื่องของทักษะ และสนใจศึกษาองค์การโดยรวม และมุ่งเน้นที่ กิจกรรมการจัดการ (Organizing) ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม ๕ อย่าง คือ การวางแผน (Planning), การจัดองค์การ (Organizing), การบังคับบัญชา (Commanding), การประสานงาน (Coordinating), และการควบคุม (Controlling) หรือ POCCC พบว่า พนักงานมีผลผลิตเพิ่มขึ้น เนื่องมาจากการมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การตระหนักในมิตรภาพ และการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นวิธิต่างๆ ทำให้

^{๖๐} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและไทย, (กรุงเทพมหานคร: โฟร์เพช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.๑๑

ประสบความสำเร็จในองค์การ^{๖๑} และได้มีนักวิชาการเหมืองแร่ชาวฝรั่งเศสเฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ผู้เป็นต้นกำเนิดในการเสนอ องค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC ไว้ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การสร้างทางเลือกหรือแนวทางดำเนินการไว้ล่วงหน้าเพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การกำหนดโครงสร้างหน่วยงานและระบุหน้าที่โดยการผสมผสานระหว่างวัตถุ คน และ เงิน

๓. การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึง การทำให้เกิดการดำเนินงานตามที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งการบังคับบัญชาที่ดีนั้น จะต้องมีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง กล่าวคือ การยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถแสดงความคิดเห็นได้

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การรวมความพยายามของผู้ปฏิบัติงาน และช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้การทำงานสำเร็จ

๕. การควบคุม (Controlling) การติดตามการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์^{๖๒}

การบริหารได้รับการพัฒนาขึ้นมาตามแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จนเกิดเป็นทฤษฎี การบริหารที่มุ่งจะวิเคราะห์ศึกษาถึงการบริหาร อย่างเป็นระบบโดย เฮนรี ฟาโย นักบริหารชาว ฝรั่งเศส ซึ่งได้วางรากฐานสำคัญของทฤษฎี การบริหารทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทฤษฎี อันหนึ่งที่ว่าด้วยหน้าที่ในการบริหาร ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงจนกลายเป็นตารางการบริหาร เช่น ทฤษฎีของลูเธอร์ กูลิค ศาสตราจารย์การบริหารรัฐกิจ ชาวอเมริกันที่ได้ขยายแนวคิดของฟาโย กำหนดหน้าที่ในการบริหารที่เรียกกันว่า (POSDCoRB) Planning (การวางแผน) Organizing (การจัดองค์การ) Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) Directing (การสั่งการหรืออำนวยความสะดวก) Coordinating (การประสานงาน) Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) Budgeting (การงบประมาณ) และกระบวนการบริหารนั้นต้องประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญหรือที่เรียกกันย่อๆ ว่า “POSDCoRB Model” ^{๖๓} ซึ่งอธิบายตามความหมายได้ดังนี้

๑. การวางแผน (P = Planning) หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร

๒. การจัดการองค์การ (O = Organizing) หมายถึง การจัดหน่วยงานกำหนดโครงสร้างของหน่วยงานการจัดสายงานตำแหน่งต่างๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

^{๖๑} เนตร์ พัฒนยาภิราช, **การจัดการสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

^{๖๒} คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ, **สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^{๖๓} สุปรีชา กมลาคัน, พลอากาศโท, หม่อมหลวง, **กลยุทธ์การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

๓. การจัดหาบุคคล (S = Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคลเป็นการบริหารงานทางด้านบุคคลอันได้แก่ การจัดอัตรากำลังการสรรหาการพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศ การทำงานที่ดีการประเมินผลการทำงานและการให้พ้นจากงาน

๔. การอำนวยการ (D = Directing) หมายถึง การตัดสินใจการวินิจฉัยสั่งการหน่วยงานให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๕. การประสานงาน (Co = Coordinating) หมายถึง การประสานงานกิจการด้านต่างๆ ของหน่วยงานให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๖. การรายงาน (R = Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่าก้าวหน้าเพียงใด

๗. การงบประมาณ (B=Budgeting) หมายถึง การงบประมาณการจัดทำงบประมาณบัญชีการใช้จ่ายเงิน การควบคุมและการตรวจสอบด้านการเงิน^{๖๔}

ขณะนั้นการบริหารรัฐกิจได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์ทางการบริหารมากขึ้นเมื่อมีผลงานของนักวิชาการด้านการบริหารรัฐกิจผู้ที่ได้รับการกล่าวถึงเสมอและถือเป็นจุดสูงสุดใน การยอมรับนับถือ คือ ผลงานการเขียนของ Luther Gulick and Lyndall Urwick ในปี ค.ศ. ๑๙๓๗ ชื่อหนังสือ Papers on the Science of Administration ซึ่งมีการเสนอกระบวนการบริหารหรือหลักเกณฑ์การบริหารขึ้นมาจนเป็นที่โด่งดัง และต่อมา Gulick ได้พัฒนาปรับปรุงอักษรย่อหลักการบริหารเป็น ๗ ตัวโดยได้มาจากงานวิเคราะห์ของ Henry Fayol และกลายเป็นอักษรย่อต้น บัญญัติทั้ง ๗ อันหมายถึง กิจกรรมการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร อักษรย่อมีดังนี้ POSDCoRB (พอสต์คอร์บ)^{๖๕} ในขณะเดียวกันการบริหารงานไม่ว่าจะเป็น รูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการ และหน้าที่ของผู้บริหารในองค์กรแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ ไปใช้ กับองค์กร เรียกว่า วิธีที่ดีที่สุด (one best way) อย่างไรก็ตามผู้บริหารในแต่ละ องค์กรจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มี เอกลักษณ์ ของตัวเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหาผู้บริหารต้อง ศึกษาการบริหาร โดยมี ประสบการณ์จากกรณีศึกษา (case study) จำนวนมาก และ วิเคราะห์ว่าวิธี การใดที่สามารถ ใช้ใน สถานการณ์ใหม่ๆ^{๖๖}

องค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อองค์กรมีดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอน กล่าวคือ จะต้องรู้ว่า จะดำเนินการไปทำไมเพื่ออะไรและ ต้องการอะไรจากการดำเนินการ เช่น ต้องมีวัตถุประสงค์ในการให้บริการหรือในการผลิตต้องรู้ว่า จะผลิตเพื่อใครต้องการผลตอบแทนเช่นใด ถ้าหาไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่มีความหมายที่จะ บริหารการดำเนินงานต่างๆ จะไม่มีผลสำเร็จเพราะไม่มีเป้าหมายกำหนดไว้แน่นอน

^{๖๔} Gulick L. and Urwick J., *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1973), pp.18-19.

^{๖๕} เดิมศักดิ์ ทองอินทร์, *ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์ราช วิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

^{๖๖} สมยศ นาวิการ, *การบริหารตามสถานการณ์*, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

๒. ทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ วัตถุประสงค์และเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงานรวมไปถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ ๔ Ms คือ มนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ ๖ Ms ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มเข้ามาซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมากขึ้น

๓. มีการประสานงานระหว่างกัน หรือเรียกได้ว่ามีปฏิริยาระหว่างกัน กล่าวคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔ Ms หรือ ๖ Ms ดังกล่าว จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิริยาระหว่างกันหรือกล่าวได้ว่า จะต้องมึระบบของการทำงานร่วมกัน และที่เกิดขึ้นจริงๆ ด้วยการนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิริยาระหว่างกัน ไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น

๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงานนั้น สิ่งทีวัดผลสำเร็จของงานว่า บรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การก็คือ ประสิทธิภาพขององค์การ หมายถึง ความสามารถ ขององค์การในอันที่จะบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การในการใช้ทรัพยากรขององค์การที่มีอยู่ระยะสั้นโดยเปรียบเทียบกับปัจจัยนำเข้า ค่าใช้จ่ายกับปัจจัยนำออก รายได้ขององค์การ^{๖๗}

หลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ คือ

๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน หมายความว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จสาระสำคัญของการบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดีมีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีม ได้มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์และมีความสามารถ ทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้ เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ เป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จเป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้ เป้าหมายต่ำเกินไปก็ทำให้ไม่ทำทนายไม่มีคุณค่าประการที่สอง การจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพ ประการสุดท้ายจะต้องระบุ เวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ คำว่า ประสิทธิภาพ หมายความว่า ทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่าประสิทธิภาพ หมายความว่า ทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวยังไม่พอแต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วย การทำให้ได้ทั้งสองอย่าง คือ งานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัด การใช้ทรัพยากรต่างๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อ ใหญ่ๆ คือ เมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้ และจะต้อง

^{๖๗} สมคิด บางโม, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

เลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นการบริหารกับ เศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไร ส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิด ประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕. การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารที่ ประสบ ความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง และสามารถปรับตัวเองให้เข้า กับการเปลี่ยนแปลงนั้น^{๖๘}

ดังนั้นแล้วการบริหารงานเป็นการบริหารให้ทุกคนได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและมี งานทำตามความถนัด ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Put the right man on the right job.” หลักการจัด งานให้เหมาะสมกับคนเป็นเรื่องที่ยาก เพราะงานบางที่มีแผนจำกัดคนมีจำนวนมากกว่างาน จึง จำเป็นต้องบริหารจัดการให้เหมาะสมและลงตัว^{๖๙}

สรุปได้ว่า แนวคิดการบริหารนั้น จะครอบคลุมถึงหน้าที่ในการบริหารอันประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ หรือการมอบหมายงาน การประสานงาน การรายงานและ การงบประมาณ นอกจากนี้องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารจะประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่ แน่นนอนทรัพยากรในการบริหาร มีความประสานระหว่างกันและประสิทธิภาพ ประสิทธิผลใน การบริหารงาน ซึ่งแนวคิดเหล่านี้จะครอบคลุมไปถึง การบริหารแบบมีส่วนร่วม และการบริหารเชิงกล ยุทธ์ การบริหาร เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์มีภารกิจ และภาระหน้าที่ใน การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้งาน ดำเนินไป ด้วยความราบรื่นบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย โดยอาศัยความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ภายในองค์กร ที่จะต้องให้ความร่วมมือร่วมใจกันในการดำเนินการ ตั้งแต่ผู้บริหารระดับบนจนถึง พนักงานระดับล่าง โดยมีหลักสำคัญในการบริหารได้แก่ การวางแผนล่วงหน้าการจัดหน่วยงาน การอำนวยการ การ ประสานงาน การจัดบุคลากร การรายงาน รวมไปถึงเรื่องของงบประมาณด้วย

๒.๕.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

นักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ได้คิดค้นการบริหารงานออกมาเป็นทฤษฎี ที่เราหลาย คนหลายท่าน ได้ศึกษาแล้วสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และทำให้การทำงานประสบผลสำเร็จ มาแล้ว หลายหน่วยงาน ในแต่ละท่านจะมีรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน และบางท่านอาจจะมรูปแบบของ ทฤษฎีที่ เหมือนกันดังที่ได้ศึกษามา ดังนี้

การบริหารที่มีหลักเกณฑ์ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในหลักการที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องมีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด (One Best Way) สำหรับงานแต่ละอย่าง คือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จลุล่วงไปด้วยดีตาม วัตถุประสงค์ มาตรฐานของงานจะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธี ที่ดีที่สุดจริง และในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่างๆ ก็จ่ายให้ตามมีผลผลิตทั้งหมด

^{๖๘} เสนาะ ตีเยาว์, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า๑.

^{๖๙} อติศร เพียงเกษ, ดร., **ศิลปะการพูด : วิถีเอาชนะใจคน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วย และในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีคุณสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีทำงานใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผลคนงานทุกคนจะเห็นจริงถึงโอกาสที่เข้าจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลิตผลสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหารและคนงาน ฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงาน ที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้นจากหลักการดังกล่าว พบว่าวิธีการต่างๆ ล้วนแต่เป็นวิธีการที่มีหลักเกณฑ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดทฤษฎีการบริหารขึ้นมาและได้เสนอแนะว่า บริหารต้องมีบทบาทเป็นจุดกลางของปัญหาและความสำเร็จของกลุ่มที่จะต้องรับผิดชอบนำเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของกลุ่มมาคิดวิเคราะห์และปรับปรุงหาทางออกให้ได้เป็นผลดีที่สุดสำหรับกลุ่มให้ดีขึ้นและมากขึ้นเรื่อยๆ^{๗๐}

ในขณะที่เดียวกันการบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้สอน (Getting things done through other people) และกล่าววาทนาที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี ๕ ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ

๑. P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

๒. O คือ Organizing หมายถึง คือ การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

๓. S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

๔. D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

๕. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของ การปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร^{๗๑}

สำหรับการบริหารโดย มีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหารซึ่งสามารถใช้ได้กับการบริหาร ทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานอุตสาหกรรมหรืองานรัฐบาล

^{๗๐} ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗ - ๔๘.

^{๗๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , **พุทธวิธีในการบริหาร** , พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓-๕.

โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร (Management Functions) ๕ ประการ คือ

๑. การวางแผน หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหาร ที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้า ถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจและกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิธีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

๒. การจัดองค์การ หมายถึง ภาระหน้าที่ ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มี โครงสร้างงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของ และตัวคนอยู่ในส่วนประกอบ ที่เหมาะสมในการที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ หมายถึง หน้าที่ในการสั่งการงานต่างๆ ต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้ผลสำเร็จด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีต้องเข้าใจคน งาน ของตน จะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งชั้นและล่อง นอกจากนี้ยังต้องทำการประเมินโครงสร้างขององค์การ และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเป็นประจำอีกด้วย หากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ ไม่เหมาะสม สมก็จำเป็นต้องปรับปรุง เช่นเดียวกัน ถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนใดหย่อนประสิทธิภาพ การไล่ออกเพื่อปรับปรุงกำลังคนที่มีอยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ก็เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ

๔. การประสานงาน หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงาน ของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม หมายถึง ภาระหน้าที่ ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่า กิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว^{๗๒}

โดยที่หลักการบริหารของ อองรี ฟาโยล (Henri Fayol) ว่า “หลักการบริหาร (The Principles of Management)” ๑๔ ประการ เป็นหลักการที่ผู้บริหารจะต้องตระหนักและ นำไปประยุกต์ใช้ในการบริหาร ทศนะของฟาโยล ถือว่า หลักการบริหารทั้ง ๑๔ ประการเป็นทฤษฎี ทาง การบริหารที่มีความสำคัญ โดยสรุปแล้ว มีดังนี้

๑. หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of Work) เป็นหลักการบริหารที่เป็นที่รู้จักมากที่สุด ให้ความสำคัญกับการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญ เพื่อให้เกิดความแม่นยำในการทำงานมาลด ความสูญเสียในการทำงานเพิ่มผลผลิตให้กับองค์การและสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมพนักงาน ให้มี ประสิทธิภาพมากที่สุด

๒. หลักการกำหนดหน้าที่ (Authority) เป็นหลักการบริหาร ที่ฟาโยล เห็นว่า ผู้บริหารมี สิทธิที่จะสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟังและทำตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายและผู้บริหารที่ดีจะต้อง มีทั้งอำนาจหน้าที่ตามตำแหน่งและอำนาจที่เกิดจากคุณลักษณะเฉพาะของตนเอง

๓. หลักการรักษาระเบียบวินัย (Discipline) เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้ พนักงานเกิดความเชื่อฟังและถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ขององค์การ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง การ เคารพกฎระเบียบมากกว่าที่จะเป็นความเกรงกลัว ฉะนั้น การขาดระเบียบวินัยจะทำให้ภาวะผู้นำ

^{๗๒} Price, Alan, **Human Resource Management**, In a Business Context, 2 edition, (London : Thomson Learning, 2004), p. 110.

ขององค์การมีความอ่อนแอ และการรักษาระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ

๔. หลักเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unit of Command) เป็นหลักการบริหารที่เสนอว่า ผู้ใต้บังคับบัญชาหนึ่งคน จะต้องรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ขณะเดียวกันผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะไม่เกิดความสับสนใน การปฏิบัติตามคำสั่ง

๕. หลักเอกภาพของเป้าหมาย (Unit of Direction) เป็นหลักการบริหารที่องค์การ จะต้องมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ ทำให้เกิดเอกภาพในการดำเนินงาน มีการประสานงานที่แข็งแกร่ง และทุ่มเทการใช้ทรัพยากรขององค์การได้ตรงตามเป้าหมาย

๖. หลักผลประโยชน์ของบุคลากรในองค์กร จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนผลประโยชน์ขององค์กร (Subordination of Individual to the General Interests) เป็นหลักการบริหารที่ ฟาโยล มีเป้าหมายเพื่อการบริหารงานในองค์กรเกิดสถานการณ์ต่อไปน้อยที่สุด คือการเพิกเฉยของบุคลากร ความเห็นแก่ตัว ความขี้เกียจ ความอ่อนแอ และความเฉื่อยชา เพราะสาเหตุดังกล่าวเป็นที่มาของความขัดแย้งในทุกครั้งที่องค์การจะก้าวไปข้างหน้า

๗. หลักการจ่ายค่าจ้าง (Remuneration) เป็นหลักการบริหารที่มุ่งให้องค์การเลือกวิธีการจ่ายค่าจ้างให้เหมาะสมกับบุคลากร และทำให้ระบบการจ่ายค่าจ้างเป็นสิ่งที่สร้างแรงจูงใจให้แก่บุคลากรมากที่สุด และจำเป็นที่จะต้องใช้อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานและลักษณะเฉพาะของคนแต่ละคน

๘. หลักการรวมอำนาจ (Centralization) เป็นหลักการบริหารที่ ฟาโยล เห็นว่าเป็นความจำเป็นที่ผู้บริหารจะรับข้อมูลข่าวสารทุกอย่างขององค์การ แล้วจึงดำเนินการตัดสินใจทั้งนี้จะได้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหาร

๙. หลักการกำหนดสายการบังคับบัญชา (Scalar Chain) เป็นหลักการบริหารที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้บังคับบัญชาสูงสุดเชื่อมโยงไปถึงตำแหน่งล่างสุดเป็นการแสดงให้เห็นถึงช่องทางในการติดต่อสื่อสาร ตามสายงานหรือสายการบังคับบัญชาตามปกติ อย่างไรก็ตาม ฟาโยล เห็นว่า จะทำให้การติดต่อประสานงานระหว่างบุคลากรในระดับเดียวกันซึ่งอยู่คนละแผนกมีความรวดเร็วขึ้นโดยให้มีการติดต่อประสานงานกันได้โดยตรง และเรียกวิธีการติดต่อประสานงานแบบนี้ว่า “สายประสานงานระดับล่าง” (Gangplank)

๑๐. หลักการกำหนดขั้นตอนในการทำงาน (Order) เป็นหลักการบริหารที่ ฟาโยล เสนอว่าการจัดทรัพยากรตามโครงสร้างขององค์การ และโครงสร้างของงานจะต้องมีความเหมาะสมกัน จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเขาเสนอแนะว่าองค์กรควรมีการยกวางและจัดทำ การพรรณนางานในตำแหน่งต่างๆ ไว้ก่อน และให้จัดสรรทรัพยากรให้ตรงตามตำแหน่งที่ได้กำหนดไว้

๑๑. หลักความเป็นธรรม (Equity) เป็นหลักการบริหารที่ผู้บังคับบัญชาจะต้องให้ความยุติธรรมและความเมตตาต่อผู้บังคับบัญชา และจะนำไปสู่การอุทิศตนและการจงรักภักดีของบุคลากรที่มีต่อองค์การ

๑๒. หลักความมั่นคงของบุคลากร (Stability of tenure of Personnel) เป็นหลักการบริหารที่สามารถสร้างความมั่นคงในการทำงานให้บุคลากร เพราะการเข้าออกจากงานใน อัตราส่วนที่

สูงขึ้น จะส่งผลเสียต่อองค์การในแง่ของการเพิ่มต้นทุนที่มองไม่เห็นให้เกิดขึ้นได้ในขณะที่ บุคลากรก็จะมีเจตคติทางลบต่อองค์การ

๑๓. หลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Initiative) เป็นหลักการบริหารงานที่มีความสำคัญยิ่งที่ผู้นำในระดับต่างๆ จะต้องเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่เฉียบคมในอันที่จะนำไปสู่การริเริ่มแผนงานที่มีคุณค่ายิ่งต่อองค์การ

๑๔. หลักความสามัคคี (Esprit de Corps) เป็นหลักการบริหารงานที่จะต้องสร้างขึ้นในทุกองค์การทุกแห่ง เพราะถือว่าเป็นความจำเป็นยิ่งของทีมงานและนำไปสู่การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การเสนอหลักการบริหาร ๑๔ ประการนี้ ได้รับการยอมรับทั้งในระดับความคิดและการนำไปปฏิบัติตลอดจนใช้เป็นข้อเตือนในการปฏิบัติงาน จนบางครั้งมีผู้เรียกหลักการบริหารนี้ว่าเป็น “กฎทองของการบริหาร”^{๗๓}

ขณะเดียวกันได้มีหลักการบริหารระบบราชการที่เรียกว่า POSDCoRB Model มีรายละเอียดดังนี้

๑. P - Planning (การวางแผน) เป็นการคาดคะเนเหตุการณ์การต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งต้องคำนึงถึงทรัพยากรภายในองค์การ และสภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อให้แผนที่กำหนดขึ้นมีความรอบคอบและสามารถนำไปปฏิบัติได้

๒. O - Organizing (การจัดองค์การ) เป็นการจัดองค์การที่เป็นส่วนราชการ โดยจัดแบ่งตามความชำนาญเฉพาะอย่าง ออกเป็นกรม ฝ่าย แผนก จะพิจารณาปริมาณงานคุณภาพ งานขนาดของการควบคุม และพิจารณาแบ่งสายงานหลัก และสายงานที่ปรึกษา โดยคำนึงถึงอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควบคู่กันไป

๓. S - Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) เป็นการคัดเลือกบุคคลให้เข้ามาดำรงตำแหน่งภายในองค์การ โดยพิจารณาจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมให้ได้ในปริมาณที่เพียงพอจะทำให้งานสำเร็จได้

๔. D - Directing (การสั่งการหรืออำนวยการ) เป็นการกำกับดูแล สั่งงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยอาศัยลักษณะความเป็นผู้นำ การจูงใจ ศิลปะการปกครองคน และการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ของผู้ใต้บังคับบัญชา

๕. Co - Coordinating (การประสานงาน) เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานทุกฝ่าย ทั้งในระดับสูงกว่า ต่ำกว่า และการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา

๖. R - Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) เป็นการนำเสนอผลสัมฤทธิ์ ของการปฏิบัติงานจากผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้บริหารระดับต่างๆ โดยมีการติดต่อสื่อสารแบบเป็นลายลักษณ์อักษร

๗. B - Budgeting (การงบประมาณ) เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานโดยใช้วงงบประมาณ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ การเตรียมขออนุมัติงบประมาณ การเสนอให้ผู้บังคับ

^{๗๓} สุกัญญา อัมเมธรรม, **การจัดการทรัพยากรมนุษย์** : หลักการ แนวคิด และทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่๒, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐- ๕๔.

บัญชาให้ความเห็นชอบ การดำเนินงานตามงบประมาณ การตรวจสอบ การใช้จ่ายงบประมาณตาม แผนที่เสนอขอไว้^{๗๔}

ทฤษฎีของการบริหาร คือ ทฤษฎี Z โดย หลังจากการศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่น และ สหรัฐอเมริกา และได้ทำการประสมประสานกัน โดยมีแนวคิดด้านการบริหาร ดังนี้

๑. การจ้างงานระยะยาว
๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์
๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล
๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป
๕. การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ
๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง
๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว^{๗๕}

ทฤษฎีการบริหารในรูปแบบ KPI ไววา Key Performance Indicator หรือ ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลัก เป็นการวัดความก้าวหน้าของการบรรลุปัจจัยหลักแห่งความสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์ขององค์กร โดยเทียบผลการปฏิบัติงานกับมาตรฐานหรือเป้าหมายที่ตกลงกันไว้ องค์กรสามารถใช้ผลของการวัดและการประเมินความก้าวหน้าของการบรรลุวิสัยทัศน์ขององค์กร เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการปฏิบัติงานขององค์กร ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักมีความเชื่อมโยงกับปัจจัยหลักแห่งความสำเร็จ ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักที่ดี ควรมีความเหมาะสม สามารถที่จะโน้มน้าวให้ทุกคนในองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียประโยชน์ตลอดจนสาธารณชนเชื่อถือผลงานที่วัด จากตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักจะแสดงถึงภารกิจที่องค์กรจะต้องปฏิบัติบนพื้นฐานของเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยต้องสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม คุณลักษณะของตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักที่ดี คือ ต้อง "SMART" ได้แก่

๑. Specific ความเฉพาะเจาะจง ตัวชี้วัดควรมีความชัดเจนและมีความหมายมุ่งไปยังสิ่งที่วัด ควรกำหนดตัวชี้วัดให้ชัดเจน ไม่กำกวม เพื่อมิให้เกิดการตีความผิดพลาดและเพื่อสื่อสารความเข้าใจให้ตรงกันทั่วทั้งองค์กร

๒. Measurable เป็นตัวชี้วัดที่สามารถนำไปวัดผลการปฏิบัติงานได้จริง ข้อมูลที่ได้จากการวัดสามารถนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากตัวชี้วัดอื่นและใช้วิเคราะห์ความหมายทางสถิติได้

๓. Attainable (Achievable) สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ องค์กรไม่ควรใช้ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักที่องค์กรไม่สามารถควบคุมให้เกิดผลได้โดยตรง

๔. Realistic มีความสมจริง ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานหลักมีความเหมาะสมกับองค์กร และไม่ใช้ต้นทุน การวัดที่สูงเกินไป

๕. Timely สามารถใช้วัดผลการปฏิบัติงานได้ภายในเวลาที่กำหนด ควรปรับปรุงตัวชี้วัด ให้ทันสมัยอยู่เสมอ^{๗๖}

^{๗๔} ลูเธอร์ กูลิค, ทฤษฎีองค์กร : ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร,๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

^{๗๕} Ouchi William, *Organization and Management* , (Eaglewood Cliffs : Prentice Hill, 1971), p. 283.

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารใช้สำหรับตัดสินใจเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์กรที่เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายโดยนำทรัพยากรมาใช้ให้ประหยัด ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อให้บุคคลต่างๆ เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งกระบวนการบริหารเป็นภารกิจที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ตามลำดับขั้นตอน เป็นระบบมีการวางแผน การจัดองค์การหรือการจัดหน่วยงานต่างๆภายในองค์กร การสรรหาบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร หลักการบริหารงานโดยทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ หรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหา บุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ เป็นต้น

๒.๖ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำชุมชน

๒.๖.๑ ความหมายของผู้นำ

ปัจจัยที่สำคัญในการบริหารงานต่างๆ ให้บรรลุถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้นั้น ก็คือผู้นำ ถ้าผู้นำมีความสามารถ ในการเป็นผู้นำ เช่น มีความรู้ มีคุณธรรม มีความสามารถรอบด้าน หรือมีภาวะผู้นำที่เหมาะสมแล้ว ย่อมทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้ที่ทำหน้าที่ ผู้นำนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องศึกษาทักษะต่างๆ ในการเป็นผู้นำการที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายและไม่ใช่ว่าเรื่องยาก หากผู้นำมีคุณธรรม มีความสามารถ มีทักษะ และประสบการณ์ มีนักวิชาการให้ความหมาย ต่อไปนี้

คำว่า “ผู้นำ” เป็นการมองเห็นไปที่ตัวบุคคล โดยใช้เรียกแทนผู้นำในทิศทางที่ แตกต่างกันและมักจะมีขอบเขตที่กว้างขวางตามทัศนะของผู้พบเห็น เพื่อความเข้าใจความหมายที่ เกี่ยวข้องกับผู้นำให้ชัดเจน ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำไว้ต่างๆ กันหลายทัศนะ ในที่นี้จะกล่าวถึงความหมายที่น่าสนใจ และเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ รวบรวมความหมายของผู้นำไวพอสังเขป ดังนี้

ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามที ให้พากันไปโดยดีสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปโดยดีนั้น หมายความว่า ไปโดยสวัสดิ หรือโดยสวัสดิภาพผ่านพ้นภัยอันตรายอย่างเรียบร้อยและเปนสุข เบนตนแล้วก็ บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งงามโดยถูกต้องตามธรรม หมายความว่า เปนความจริง ความแท้ ความถูกต้อง และได้มาโดยธรรม^{๗๖} และเป็นผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ ผู้นำ

^{๗๖} พสุ เดชะรินทร์, ผศ. ดร., **ประมวลจากกลยุทธ์สู่การปฏิบัติด้วย** Balanced Scorecard และ Key Performance Indicators, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๓.

^{๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ: ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

กำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัว ก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๗๘}

นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม สามารถนำกลุ่มปฏิบัติงานต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร มีความสามารถในการชักจูงบุคลากรในองค์กรให้ทำงานด้วยความเต็มใจ แต่ผู้นำทุกคนไม่ได้เป็นผู้บริหารและในความเป็นจริงผู้บริหารโดยตำแหน่งอาจจะไม่ใช่ผู้นำก็ได้^{๗๙} ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต่อองค์กรกระทำต่อผู้อื่นมากกว่าคนอื่นๆ ในองค์กรหรือกลุ่มที่เข้าปฏิบัติงานอยู่เป็นผู้ซึ่งใช้อิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายหรือการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยไตร่ตรองเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อให้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า^{๘๐} ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่า ผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างความมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้นๆ ดังนั้น ผู้นำ จึงหมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งได้รับบทบาท เป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่ม เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มซึ่งมีอิทธิพลและมีอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ มีความสามารถแท้จริงหรือสมาชิกในกลุ่มเชื่อว่า มีความสามารถแก้ปัญหาเป็นผู้นำกลุ่ม มีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม มีเป้าหมายที่ชัดเจน สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้มีการจัดการและพัฒนาบุคลากรตัดสินใจอย่างเป็นระบบ พัฒนาทีมงาน มีการสื่อสารที่ดี^{๘๑} ไม่เพียงแต่เท่านั้น ผู้นำยังเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม และสามารถนำกลุ่มปฏิบัติงาน ต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร แหล่งของอิทธิพลอาจเป็นแบบเป็นทางการ เช่น มาจาก ตำแหน่งการบริหาร ซึ่งบุคคลมีอำนาจหน้าที่ภายในองค์กร บุคคลอาจมีภาวะความเป็นผู้นำแบบง่ายๆ เพราะตำแหน่งที่มีอยู่ในองค์กร แต่ควรระลึกว่าผู้นำทุกคนไม่ได้เป็นผู้จัดการ และผู้จัดการทุกคนไม่ได้เป็นผู้นำ ถึงแม้ว่าตำแหน่งผู้จัดการนั้น องค์กรจะต้องแต่งตั้งให้เป็นตำแหน่งที่เป็นทางการอย่างถูกต้อง สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ตาม แต่ในความเป็นจริงนั้น ยังมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และมีอำนาจมีอิทธิพลมากกว่าผู้นำที่เป็นทางการก็มีเหมือนกัน^{๘๒} เป็นบุคคลที่ยอมรับหรือยกย่องให้เป็นหัวหน้าจากสมาชิกในกลุ่ม เนื่องจากลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อันเกิดจากบุคลิกลักษณะของเขาในสถานการณ์หนึ่งๆ ซึ่งยอมรับในตัวของเขา เช่น เป็นคนกล้า มีความรู้ ความสามารถ มีสติปัญญาฉลาดหลักแหลมกว่าคนอื่น แต่ตรงกันข้ามอาจจะไม่มีลักษณะของความเป็ผู้นำหรือมีภาวะผู้นำก็ได้^{๘๓} สามารถทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ และความบรรลุผลสำเร็จ

^{๗๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๗๙} ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, **พฤติกรรมองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร: ธีระฟิล์มและโซเทกซ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗.

^{๘๐} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๕.

^{๘๑} สมพิศ วิชญูวิเชียร, **หัวไม้ไขหาง**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุคส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๘๒} ลัทธิกาล ศรีวะรมย์, **พฤติกรรมองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระฟิล์ม และโซเทกซ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗.

^{๘๓} วิเชียร วิทญูอดม, **ภาวะผู้นำ ฉบับก้าวหน้ายุค**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระฟิล์ม และโซเทกซ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้นำบุคคลอื่น ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๘๔} ทั้งนี้ ผู้นำคือ ผู้มีความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือกลุ่มหรือผู้มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ คือ มีลักษณะโดดเด่น มีวิสัยทัศน์ มีค่านิยมที่จะเหมาะสมและมีอิทธิพลเหนือคนอื่น ตลอดจนมีความสามารถในการตัดสินใจ ในสถานการณ์ที่ยุ่งยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม^{๘๕} มีอิทธิพลต่อกลุ่ม สามารถนำกลุ่มปฏิบัติงาน ต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร มีความสามารถในการชักจูงบุคลากรในองค์กรให้ทำงานด้วยความเต็มใจ แต่ผู้นำทุกคนไม่ได้เป็นผู้บริหารและในความเป็นจริงผู้บริหารโดยตำแหน่งอาจจะไม่ใช่ ผู้นำก็ได้^{๘๖} สามารถทำให้ผ่านไปสู่จุดหมายปลายทางได้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด โดยใช้วิธีจริงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตนเอง เพื่อที่จะทำงานให้สำเร็จได้ด้วยลักษณะต่างๆ คือ การใช้อำนาจในการกำหนดเป้าหมาย มีทัศนคติที่ดีต่อองค์กร ซึ่งทำหน้าที่ผู้นำโดย อาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวเหมาะสม^{๘๗}

ทั้งนี้ ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจจะโดยการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและมีบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถที่จะจูงใจ ชี้แนะ หรือชักนำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของกลุ่มให้ประสบผลสำเร็จในทางที่ถูกต่อต้องการกระทำต่อผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ใน องค์กรหรือกลุ่มที่เข้าปฏิบัติงานอยู่ เป็นผู้ซึ่งใช้อิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายหรือการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยได้รับการเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อให้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า^{๘๘}

อีกประการหนึ่ง ผู้นำ (Leader) ยังหมายถึง

๑. ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ

๒. เป็นทั้งผู้นำ และแนะนำ เพราะผู้นำ ต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดตามความสามารถ

๓. ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผนและผลักดัน แต่ผู้นำ จะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่มและนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย^{๘๙}

อนึ่ง ความหมายเกี่ยวกับผู้นำสามารถสรุปได้ ๕ ประการ^{๙๐} คือ

^{๘๔} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๘๕} สุพานี สฤณวานิช, **พฤติกรรมองค์กรสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

^{๘๖} ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, **พฤติกรรมองค์กร**, หน้า ๑๙๗.

^{๘๗} เสนาะ ตีเยว, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๕.

^{๘๘} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖-๘.

^{๘๙} บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดการองค์กร**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๖.

๑. เป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่มเปรียบเสมือนแก่นของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง

๒. เป็นบุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายปลายทางที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทาง ก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้ รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออก นอกสู่นอกทางด้วย

๓. เป็นบุคคลผู้ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกให้เข้าเป็นผู้นำของกลุ่ม ซึ่งเป็นไป โดยอาศัย ลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐานและสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

๔. เป็นบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่าง คือ สามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

๕. เป็นบุคคลซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทิศทางที่ดีตามที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนรวม และเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการ ชาวต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของผู้นำ

“ผู้นำ” คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มที่เป็นผู้ควบคุมและประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย^{๙๑} ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถในการใช้อิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น โดยผ่านกระบวนการสื่อสาร ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^{๙๒} ที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานให้ผู้อื่นช่วย ช่วยทำกิจการงานต่างๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๙๓} เป็นบุคคลที่จะสามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตนเองและสามารถคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้ และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๙๔}

ทั้งนี้ ยังหมายถึง บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กรและเป็น ผู้กำหนดทิศทางขององค์กรประสานความร่วมมือกันของบุคคลในองค์กร เพื่อให้องค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมายของวิสัยทัศน์ที่วางไว้ ^{๙๕} คือ บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานให้ผู้อื่นช่วย ช่วยทำกิจการงานต่างๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตาม วัตถุประสงค์

^{๙๐} กวี วงศ์พัฒน์, *ภาวะผู้นำ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๙๑} F.E. Fiedler, *A Theory of Leadership Effectiveness*, (New York: McGraw Hill Book, 1967), p. 8.

^{๙๒} Micheal W. Drafke and Stan Kossen, *The Human Side of Organizations*, 8th ed., (New Jersey: Prentice Hall, 2002), p. 169.

^{๙๓} Normond L. Frigon, Sr. & Harry K. Jackson, Jr., *The Leader : Developing the Skill & Personal Qualities You Need to Lead Effectively*, (New York : American Management Association ,1996), p. 8.

^{๙๔} Raymond J. Burdy, *Fundamental of Leadership Reading*, (Massachusetts: Addison Wesley Publishing Co., 1967), p. 8.

^{๙๕} Frankin Covey, *The Four Roles Leadership*, (USA: Frankin Covey Co., Ltd., 1999). pp. 8-11.

ประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๙๖}เป็นผู้ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และมีความสามารถที่จะจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายนั้น^{๙๗} เป็นบุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเองและสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้ และทำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๙๘} และหมายรวมถึงผู้ที่อยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ มากกว่าคนอื่นๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของตนเองและสมาชิกของชุมชนนั้น^{๙๙}

ดังนั้น จากความหมายของนักวิชาการและนักบริหารหลายท่าน ที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสามารถที่จะสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดทิศทางความอยู่รอดขององค์กร และเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ในองค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตาม เป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้

๒.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

แนวความคิดเนื่องจากขอบเขตของการเป็นผู้นำนั้นกว้างขวางมาก ซึ่งตามความคิดเห็นของบุคคลโดยทั่วไปมักจะหมายถึงบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานหรือเป็นผู้บริหารโดยทั่วไป นักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้น ผู้วิจัย จึงขอเสนอความหมาย “ผู้นำ” ตามที่นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ ดังนี้

ผู้นำ คือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าและเป็นผู้ตัดสินใจ เนื่องจากเป็นผู้มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางดีหรือทางชั่วก็ได้ ส่วนภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นอาจเป็นผู้ร่วมทำงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ แนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งได้แบ่งผู้นำไว้ ๒ ประเภท คือ

๑. ผู้นำแบบธรรมราชา คือ ผู้นำ ซึ่งชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยทศพิธราชธรรม เป็นพระราชอาผู้ทรงธรรม^{๑๐๐}ลักษณะธรรมราชา มีกล่าวไว้ในจกักรัตตสูตร อย่างชัดเจน คือ ทรงตั้งอยู่ในธรรม ยึดถือธรรมเป็นหลักในการปกครองทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

^{๙๖} Nomond L. Frigon, Sr. & Harry K. Jackson, Jr. *The Leader : Developing the Skill & Personal Qualities You Need to Lead Effectively*, p. 8.

^{๙๗} David J. Campbell, *Organizations and the Business Environment*, (Oxford: Butterworth Heinemann, 1997), p. 169.

^{๙๘} Raymond J. Burdy, *Fundamental of Leadership Reading*, p. 43.

^{๙๙} Rederick Bell, *David V. Edwards & Wagner R. Harrison*, *Political Power : A Reader in Theory and Research*, (New York: The free Press, 1972), p. 112.

^{๑๐๐} พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), *ภาวะผู้นำเชิงพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: นิติการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

๒. ผู้นำแบบสมมติเทวราชา คือ ยกอำนาจสิทธิ์ขาดให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ให้เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบ ปราบปรามเหตุการณ์ให้อยู่ในความสงบดำเนินการบริหารกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์ ของส่วนรวม

ผู้นำ อาจจะเป็นบุคคลที่ตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เนื่องจากบุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้สมาชิกแสดงพฤติกรรมที่มีน้ำหนักรวมและเป็นเอกภาพโดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในกาปฏิบัติกรและอำนาจการโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๑๑๑}

แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. แบบเบี่ยงตน เป็นคนน่าอึ้งกร ก็เพราะว่าเป็นโดยตำแหน่ง การมีตำแหน่งผู้จัดการนั้นยอมทำให้ผู้อื่นต้องทำตามหน้าที่ มิได้มีความศรัทธาอะไรเลย

๒. แบบผู้คุ้มเคย คือผู้นำที่มีตำแหน่งและคนส่วนใหญ่ให้ความรักและความเคารพ อาจมีลักษณะเป็นผู้ใหญ่ใจดี คอยปกป้อง คอยให้กำลังใจ แต่ไม่เคยสั่งสอนเอาแต่ปกป้องลูกน้องไม่ว่า จะถูกหรือผิดก็ตาม

๓. แบบหุ่นส่วน คือผู้นำที่มีความเก่ง ความสามารถ มีผู้ตามเดินตามเป็นขบวน ไม่ว่า จะชอบหรือไม่ชอบ เพราะเป็นผู้ที่ทำให้องค์กรเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผู้นำที่ทำงานเก่ง แต่ไม่ได้เป็นตัวอย่างของคนที่ดี มีจริยธรรม หรือนำคนด้วยความสุข

๔. แบบเปยมด้วยศรัทธา คือ ผู้นำที่มีความเก่งในการทำงาน และมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเสียสละ อุทิศตนเพื่อองค์กรหรือประเทศชาติ^{๑๑๒}

อนึ่ง แบบของผู้นำสามารถแยกออกเป็น ดังนี้ คือ

๑. แบบเจาะระเบียบ เป็นผู้นำประเภทมักยึดถือระเบียบแบบแผนและกฎข้อบังคับอย่างเคร่งครัด แม้ว่าจะล้าสมัยหรือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ ไม่มีการยืดหยุ่น การบริหาร ลักษณะนี้เป็นรูปแบบของนายกับบ่าว

๒. แบบบงการ เป็นผู้นำประเภทชอบออกคำสั่งเพื่อแสดงอำนาจ การปกครองขาด มนุษยสัมพันธ์ บรรยากาศของการทำงานเต็มไปด้วยความหวาดกลัว เป็นการปกครองในรูปแบบของ พิธีกรเป็นส่วนใหญ่

๓. แบบจงใจ เป็นผู้นำประเภทเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เป็นการปกครองที่มีการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๔. แบบร่วมใจ เป็นผู้นำประเภทต้องการความร่วมมือ ร่วมใจกันของกลุ่ม มักจะอิงกลุ่มอยู่เสมอ เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงความคิดเห็นได้ การปกครองมีลักษณะคล้ายผู้นำ แบบจงใจ^{๑๑๓}

^{๑๑๑} มัลลิกา ต้นสอน, **พฤติกรรมองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสหวิชาการพิมพ์ จำกัด, พ.ศ.๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^{๑๑๒} ม.ล.ชัยวัฒน์ ชยางกูร, **ผู้นำหลายมิติ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔-๑๖.

ในการบริหารงานต่างๆ ในสังคมไทย ผู้นำที่ดีควรมีลักษณะต่อไปนี้เพิ่มเติมอีก ๔ แบบ คือ

๑. แบบใจกว้าง ใจดี ไม่ตระหนี่ต่อการเลี้ยงดูและการให้รางวัล มีพรหมวิหารสี่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในสถานการณ์ และเวลาอันเหมาะสม

๒. แบบหนักแน่นไม่หวั่นไหวรับฟังทั้งสองฝ่าย มีความยุติธรรม ให้ความเสมอภาคแก่ทุกคน

๓. แบบซื่อสัตย์และสุจริต ตรงต่อเวลา ขยัน อุทิศเวลาแก่งาน กลารับผิดชอบ

๔. แบบรู้จักเลือกใช้คน ให้ผู้น้อยพบปะ^{๑๐๔}

จากการวิจัยที่มหาวิทยาลัยไอโฮโอ ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แจกแจงผู้นำเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มผู้นำที่มีประสิทธิผลน้อย ได้แก่

๑.๑. ผู้หนีงาน (Deserter) ผู้นำแบบนี้ขาดความสนใจในแดนที่เกี่ยวกับ ความสำเร็จของงาน ตลอดจนสัมพันธ์ภาพกับผู้ร่วมงาน ขาดความกระตือรือร้น ขาดความอดทนทำให้ประสิทธิผลของงานมีน้อยที่สุด

๑.๒. นักบุญ (Missionary) ลักษณะของหัวหน้างานเป็นผู้นำที่มีจิตใจเมตตาและคำนึงถึงแต่สัมพันธ์ภาพอันดีเหนือสิ่งอื่นใด แต่ที่นับว่าเป็นข้อเสียก็เพราะเขาปรารถนาที่จะเป็นคนดี เสียจนไม่กล้าโต้แย้งคัดค้านการกระทำใดๆ แม้แต่เป็นเรื่องเล็กน้อย ทักษะคติในการทำงานของผู้นำชนิดนี้ ก่อให้เกิดการบริหารงานที่ไม่ดี และผลิตผลต่ำเขาคิดว่า การโต้เถียงกันจะไม่ทำให้เกิดความคิด ใหม่ๆ ที่ดีขึ้นมาได้ ลักษณะการบริหารงานของเขาจึงไม่บรรลุผลสำเร็จ เพราะว่าเขาไม่เคยแก้ปัญหา เกี่ยวกับเรื่องคนได้อย่างแท้จริง เพราะมุ่งแต่สร้างสัมพันธ์ภาพของบุคคล จนทำให้มีผลงานในระดับที่ต่ำ จึงนับว่าเป็นผู้นำที่มีประสิทธิผลของงานน้อยมาก

๑.๓. ผู้เผด็จการ (Autocrat) ลักษณะของผู้นำประเภทนี้ เป็นผู้นำที่ดำเนินงานมุ่งแต่ภารกิจเพียงอย่างเดียว โดยมีได้คำนึงเรื่องอื่นๆ มองคนเหมือนเครื่องจักร ต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานตามคำสั่งให้เร็วที่สุด โดยใช้อำนาจของตนเป็นหลัก ผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชามักจะเกิดความไม่พอใจ ผลของงานที่ออกมาค่อนข้างจะน้อย ผู้นำประเภทนี้ จึงมีประสิทธิผลของงานน้อย

๑.๔. ผู้ประนีประนอม (Compromiser) ผู้นำชนิดนี้เป็นคนโลเลและชอบการประนีประนอม เขาต้องการเพียงให้งานดำเนินไปเรื่อยๆ และเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไป เขาสนใจแต่เฉพาะสิ่งที่จะทำให้งานดำเนินไปได้ เขาจะไม่ยุ่งกับใครและไม่ควรมีใครมายุ่งกับเขา ผู้นำประเภทนี้ชอบการรวมขอม ไม่มีการตัดสินใจที่เด็ดขาดแต่เป็นการตัดสินใจเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น

๒. กลุ่มผู้นำที่มีประสิทธิผลมาก ได้แก่

๒.๑. ผู้ทำตามคำสั่งอย่างเดียวหรือแบบราชการ (Bureaucrat) ผู้นำที่มีลักษณะ เช่นนี้ จะทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด จะให้ความสนใจกับงานแต่ไม่นำตัวไปผูกพันกับปัญหาต่างๆ มากนัก เขาจะทำงานเฉพาะที่กฎหมายระเบียบต่างๆ กำหนดไว้เท่านั้น ผู้นำประเภทนี้ จึงทำงานอย่าง เข้มงวด

^{๑๐๓} สุธรรม พงศ์สารานู, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^{๑๐๔} มะลิวัลย์ ดันตีสันติสม, ภาวะผู้นำ, (กำแพงเพชร : ราชภัฏกำแพงเพชร ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

และดำเนินงานอย่างถูกต้องตามระเบียบมากที่สุด ความคิดเห็นใหม่ๆ ไม่ค่อยมีการพัฒนา ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีน้อย ผู้นำประเภทนี้จะประสบความสำเร็จของงานมากในหน่วยงานราชการ แต่ในหน่วยงานธุรกิจ จะเป็ผู้นำที่มีประสิทธิผลของงานไม่มากนัก

๒.๒. นักพัฒนา (Developer) ผู้นำประเภทนี้จะได้รับความไว้วางใจให้แก่ ผู้ร่วมงานอย่างแท้จริง เป็นผู้ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีและสามารถจูงใจบุคคลอื่นได้ดีอีกด้วย ลักษณะ การทำงานจะมอบความรับผิดชอบให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา เขาเชื่อว่า การทำงาน คือ การพัฒนา ความขยัน ความช่างคิด และภาวะสร้างสรรค์ มิได้มีอยู่เฉพาะในตัวบุคคลชนผู้นำเท่านั้น แต่ที่ว่ามีอยู่ในบุคคลทุกคน

๒.๓. ผู้เผด็จการที่มีศิลปะ (Benevolent Autocrat) ผู้นำประเภทนี้จะมี ความมั่นใจสูงในวิธีการปฏิบัติงานและการดำเนินงานของตนเอง ลักษณะผู้นำนี้จะมีมากในวงการอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นบุคคลที่ไต่เตาจากระดับล่างจนถึงระดับสูง มีความรอบรู้กฎหมายระเบียบต่างๆ และวิธีปฏิบัติเป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่พัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลา ทำให้การทำงานมีศิลปะ และประสิทธิผลของงานสูงมาก

๒.๔. นักบริหาร (Executive) ผู้นำประเภทนี้เป็นผู้ที่รู้จักใช้ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชาให้ได้ประโยชน์มากที่สุด และคำนึงถึงประสิทธิภาพในการทำงาน โดยคำนึงถึง ความสำเร็จของงานและสัมพันธภาพกับผู้ร่วมงานอย่างชัดเจน และพยายามทำงานให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีลักษณะทำงานเป็นทีม โดยนำเอาความสามารถของทุกคนมาใช้ประโยชน์ในการทำงาน ผลงานที่เกิดขึ้นจึงมีทั้งปริมาณและคุณภาพ จึงเป็ผู้นำที่มีประสิทธิผลของงานมากที่สุด^{๑๐๔}

ในขณะที่สถาบันวิจัยสังคมแห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา ทำการวิจัย ภาวะโดยอาศัยความคิดรวบยอดเรื่อง ภาวะผู้นำ แรงจูงใจ การติดต่อสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ และใช้อิทธิพล การตัดสินใจ การตั้งเป้าหมาย การควบคุมคุณภาพและสมรรถนะของเป้าหมาย โดยแบ่งผู้นำเป็น ๔ แบบ คือ

๑. แบบใช้อำนาจ (Explorative-Authoritative Leader) ผู้บริหารใช้อำนาจเผด็จการสูง ไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชาน้อย บังคับบัญชาแบบขู่เข็ญมากกว่าการชมเชย การติดต่อสื่อสารเป็นแบบทางเดียวจากบนลงล่าง การตัดสินใจอยู่ในระดับเบื้องบนมาก

๒. แบบใช้อำนาจเชิงเมตตา (Benevolent-Authoritative Leader) ปกครองแบบพอ ปกครองลูก ให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา จูงใจโดยการให้รางวัล แต่บางครั้งขู่ลงโทษ ยอมให้การติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนได้บ้าง รับฟังความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาบ้าง และบางครั้งยอมให้การตัดสินใจแต่อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของผู้บังคับบัญชา

๓. แบบปรึกษาหารือ (Consultative-Democratic Leader) ผู้บริหารจะให้ความไว้วางใจ และการตัดสินใจแต่ไม่ทั้งหมด จะใช้ความคิดและความเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอให้รางวัลเพื่อสร้างแรงจูงใจ จะลงโทษนานๆ ครั้งและใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม มีการติดต่อ สื่อสาร

^{๑๐๔} William J. Reddin, *Managerial Effectiveness*, (New York: McGraw-Hill, 1970), pp.

แบบ ๒ ทางจากระดับล่างขึ้นบนและจากระดับบนลงล่าง การวางนโยบายและการตัดสินใจมาจากระดับบน ขณะเดียวกันก็ยอมให้การตัดสินใจบางอย่างอยู่ในระดับล่าง ผู้บริหารเป็นที่ปรึกษาในทุกด้าน

๔. แบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Participative-Democratic Leader) ผู้บริหารให้ความไว้วางใจ และเชื่อถือผู้ใต้บังคับบัญชา ยอมรับความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ มีการให้รางวัลตอบแทนเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่กลุ่ม มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม ตั้งจุดประสงค์ร่วมกัน มีการประเมินความก้าวหน้า มีการติดต่อสื่อสารแบบ ๒ ทาง ทั้งจากระดับบนและระดับล่างในระดับเดียวกันหรือในกลุ่มผู้ร่วมงานสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารได้ ทั้งในกลุ่มผู้บริหารและกลุ่มผู้ร่วมงานและพบว่าการบริหาร แบบที่ ๔ จะทำให้ผู้นำประสบผลสำเร็จ เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและทำให้ผลผลิตสูงขึ้นด้วย ซึ่งความสำเร็จขึ้นกับการมีส่วนร่วมมากน้อยของผู้ใต้บังคับบัญชา^{๑๐๖}

ในหนังสือทฤษฎีและการวิจัยด้านการบริหาร ได้นำแนวประเภทของบุคคลที่จะเป็นผู้นำไว้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. บุคคลที่มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น
๒. บุคคลที่มีบทบาทเหนือผู้อื่น
๓. บุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการอำนวยความสะดวกให้หน่วยงานดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

การ

๔. บุคคลที่ได้รับการเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ
 ๕. บุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำหรือหัวหน้าในหน่วยงาน^{๑๐๗}
- ประเภทของผู้นำตามลักษณะการใช้อำนาจมีดังนี้ คือ

๑. แบบเผด็จการ (Autocrat) ผู้นำลักษณะนี้ยึดมั่นอยู่บนรากฐานที่เชื่อว่า ตนเป็นผู้มีความสามารถมากกว่าผู้อื่น มักจะบังคับให้ผู้อื่นทำตามความคิดของตน ใช้กฎเกณฑ์การควบคุม ตราจรรยาหรือการลงโทษ และมักใช้พระเดชมากกว่าพระคุณ ไม่ชอบการขัดแย้ง

๒. แบบพ่อปกครองลูก (Patrimonial) ผู้นำลักษณะนี้ยึดหลักการว่าผู้ใต้บังคับบัญชาถือเสมือนลูกหลาน จึงมีความห่วงใย เอาใจใส่เมตตา กรุณา แนะนำสั่งสอนและให้อภัยเมื่อมีความผิดสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้นำและคนในองค์การจะราบรื่น เป็นกันเองเหมือนญาติพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน

๓. แบบราชการ (Bureaucrat) จะยึดระเบียบกฎเกณฑ์เป็นหลักปฏิบัติงาน ขาดความริเริ่มการบังคับบัญชาเป็นไปตามขั้นตอน ยึดระเบียบกฎเกณฑ์เป็นบรรทัดฐานอย่างเคร่งครัด

^{๑๐๖} Dessler Gary, **Management** : Principles and Practices For Tomorrow's Leaders, 3rd ed., (New Jersey: Peason Education, Inc., 2004), p. 302.

^{๑๐๗} Andrew W. Halpin, **Theory and Research in Administration**, (New York: Macmillan, 1966), p. 46.

๔. แบบผู้ใ้ตบังคับบัญชามีส่วนร่วม (Participative Man) ผู้นำลักษณะนี้จะยึดถือประชาธิปไตยของผู้ร่วมงาน ให้โอกาสผู้ร่วมงานเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน จนกระทั่งการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ผลงานจะขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำที่จะประสานการทำงาน เขาใจปัญหา มีการพัฒนาบุคลากรและเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานแสดงความสามารถให้มากที่สุดที่ทำได้

๕. แบบตามใจท่าน (Laissez-Faire) ผู้นำลักษณะนี้ยึดเกณฑ์ของความอะลุ่มอล่วย ความประนีประนอม ไม่ชอบความขัดแย้ง ใช้กาลเวลาเป็นเครื่องช่วยคลี่คลายปัญหา มอบความรับผิดชอบให้ผู้ใ้ตบังคับบัญชา ปล่อยให้ทำงานโดยกำหนดนโยบายและเป้าหมายไว้กว้างๆ เพื่อเป็นแนวทาง จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซง ทำให้ขาดความริเริ่มใหม่ๆ ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่จึงขาดระเบียบ วินัย

๖. แบบบารมีจิงใจ (Charismatic Man) ผู้นำลักษณะนี้อาศัยบารมีสั่งสมมานานจนมีชื่อเสียงเกียรติคุณ สามารถจูงใจผู้ร่วมงานให้ทุ่มเททำหน้าที่รับผิดชอบ ผู้นำแบบนี้สามารถบริหารงานได้ผล แต่ จะมีปัญหาต่อองค์การในกรณีที่ผู้นำประเภทนี้ออกจากองค์การนั้นไปแล้ว หากคนอื่นมาแทนได้ยาก

๗. แบบเทคนิควิทยาการ (Technocratic Man) ผู้นำลักษณะประเภทนี้จะอาศัยความรู้ทางเทคนิคเป็นเกณฑ์ในการชักจูงผู้ใ้ตบังคับบัญชาเข้ามามีส่วนร่วมในงาน ทำให้งานไม่พัฒนาเท่าที่ควร เพราะผู้นำให้ความสนใจแต่เฉพาะทางเทคนิค อันเป็นปัญหาส่วนหนึ่งขององค์กรเท่านั้น

๘. แบบอุปถัมภ์ (Patronage Man) ผู้นำที่ถือเกณฑ์การประสานงานระหว่างผู้ร่วมงานที่รู้จักมักคุ้นเป็นหลัก ผู้นำจึงเปรียบเสมือนผู้ประสานงาน เป็นเพื่อนร่วมงานมากกว่าการบังคับบัญชาสั่งการ โดยเฉพาะในกรณีการเป็นผู้นำมาจากการเลือกตั้ง อำนาจบังคับบัญชาลดน้อยลงไปมากกว่าผู้นำที่มาจากแต่งตั้งโดยตรง ผลงานขึ้นอยู่กับผู้นำที่จะดึงผู้ร่วมงานให้ความร่วมมือมากน้อยเพียงใด

๙. แบบการเมือง (Political Man) ผู้นำลักษณะนี้อาศัยอำนาจและอิทธิพลในเรื่องที่มีฐานะหรืออำนาจที่มาจากบุคคลระดับสูงขององค์กร ผลงานขององค์กรที่มีผู้นำประเภทนี้ จะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของผู้นำ และความรับผิดชอบของผู้นำว่าจะทุ่มเทให้แก่องค์การไ้ตมากน้อยเพียงใด และนำองค์กรไปในทิศทางใด เพราะอิทธิพลของผู้นำดังกล่าวนี้ ทำให้สามารถสั่งใช้ผู้ร่วมงานได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงานส่วนตัวหรืองานส่วนรวม ขอที่น่าสังเกต คือ ผู้นำประเภทการเมือง มักจะประสบผลสำเร็จได้ระยะเวลาหนึ่งเท่าที่ฐานะหรืออำนาจจากระดับสูง หรือพรรคพวกเอื้ออำนวย^{๑๐๘}

สไตล์ผู้นำนอกจากมี ๒ อย่าง คือ ให้ความสำคัญกับบุคลากร และผลผลิตแล้ว เมื่อแบ่งมติดอกเป็น ๙ อย่างย่อยๆ และนำเอามิติทั้ง ๙ ประการ มาพิจารณาประกอบ สามารถแบ่ง การบริหารของผู้นำออกได้เป็น ๕ สไตล์ คือ

๑. การบริหารงานแบบไร้ฝีมือ เป็นการบริหารงานที่เกิดจากจุดตัด สไตล์ผู้นำแบบผู้นำไม่สนใจสิ่งใดๆ ในองค์กร

๒. การบริหารงานแบบลูกทุ่ง ผู้นำมักให้ความสำคัญกับองค์กรอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันกับผู้นำก็ให้ความสนใจกับกิจกรรมในการทำงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

^{๑๐๘} Robert B. Buchele, *The Management of Business and Public Organization*, (New York: McGraw-Hill, 1977), pp. 175-177.

๓. การบริหารแบบเผด็จการ ผู้นำจะให้ความสำคัญกับผลผลิตเป็นอย่างมาก ทำให้ผลผลิตสูงสุด และการใช้อำนาจอย่างดุขี้ ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่มีความหมายแต่อย่างใด

๔. การบริหารงานแบบสายกลาง ผู้นำบริหารโดยยึดคนและงานเป็นหลัก เป็นการบริหารงานแบบประนีประนอมเพื่อให้องค์กรได้ประโยชน์สูงสุด

๕. การบริหารแบบเปนนทีม ผู้นำมุ่งให้ความสำคัญกับการทำงานเปนนทีม ทำให้เกิดผลผลิตที่ สูงสุดเพื่อสร้างความพอใจในบุคลากรอย่างเต็มที่ ทฤษฎีผู้นำดังกล่าวเนนการเปนนผู้นำการ บริหาร^{๑๐๙}

รูปแบบผู้นำนั้นจะมีการผสมผสาน ระหว่างมตมุงเนนคนและมตมุงเนนงาน และการที่ ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับระดับวุฒิภาวะของผู้ตาม (Employees' Maturity Level) และสถานการณ์เผชิญหน้าอยู่ในขณะนั้น (Given Situation) ซึ่งรูปแบบของผู้นำสามารถแบ่ง ออกเป น ๔ รูปแบบ คือ

๑. แบบสั่งการ (Telling Style) เปนรูปแบบผู้นำที่มุงเนนงานสั่งและมุงเนนคน โดย ผู้นำ จะเปนนผู้ชี้ นำ กำหนดบทบาท และบอกให้ผู้ตามทราบว่าต้องการให้ทำอะไร

๒. แบบขายความคิด (Selling Style) เปนรูปแบบผู้นำที่มุงเนนงานสั่งและมุงเนนคนสั่ง โดยผู้นำจะเปนนผู้ชักชวน อธิบาย ให้การสนับสนุน ให้กำลังใจ และให้ความกระจ่างเมื่อมีข้อสงสัย เกี่ยวกับการงาน

๓. แบบมีส่วนร่วม (Participating Style) เปนรูปแบบผู้นำที่มุงเนนงานและมุงเนนคนสูง โดยผู้นำสนับสนุนให้ผู้ตามเขามามีส่วนรวม และใช้ความรู้ความสามารถในการทำงาน

๔. แบบมอบหมายงาน (Delegating Style) เปนรูปแบบผู้นำที่มุงเนนงานและมุงเนน คน โดยผู้นำจะมีการกระจายหน้าที่ คอยให้คำแนะนำและการสนับสนุนเล็กๆ น้อยๆ เพียง เพื่อให้ ผู้ตามเข้าใจปัญหาและแผนงาน และให้ผู้ตามมีอิสระในการดำเนินการใดเอง^{๑๑๐}

นอกจากนั้น ยังสามารถแบ่งผู้นำตามรูปแบบการใช้อำนาจในการตัดสินใจของผู้นำ ออก เปน ๓ รูปแบบ คือ

๑. แบบอัตตาริปไตย (Autocratic Style) เปนรูปแบบของผู้นำแบบเผด็จการ คือ จะยึด ตนเองเปนนศูนย์กลาง ถืออำนาจเปนใหญ่ การบังคับบัญชาเปนแบบควบคุมเต็มที่ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

๒. แบบประชาธิปไตย (Democratic Style) เปนรูปแบบของผู้นำที่มีลักษณะของการ กระจายอำนาจ การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ มีการปรึกษาหารือหรือประชุมร่วมกัน มีการทำงาน ร่วมกัน ผู้นำจะถืออำนาจของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง

๓. แบบเสรีนิยม (Laissez-faire Style) เปนรูปแบบของผู้นำที่มักจะหลีกเลี่ยงการใช้ อำนาจ ไม่มีเป้าหมายในการทำงาน จะปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามใจชอบ เมื่อเกิดปัญหาจะให้ แก่ปัญหาและตัดสินใจกันเอง^{๑๑๑}

^{๑๐๙} Robert Black and Jame S. Mouton, **The Management Grid**, (Houston, Texas: Guif Publishing, 1964), pp. 32-34.

^{๑๑๐} Hersey and Blanchard, quoted in Robert N. Lussier, **Management Fundamentals**, (New York: South-Western College Publishing, 2000), pp. 467-468

ผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้น ต้องเน้นทั้งงาน (Concern of Production) และเน้นทั้งคน (Concern of People) ซึ่งรูปแบบผู้นำในการบริหารสามารถแบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ

๑. แบบมุ่งเน้นงาน (Impoverished Authority-compliance) ผู้นำแบบนี้จะมุ่งเน้นงานมากกว่าเน้นคน มุ่งแต่ทำงานให้สำเร็จ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของคน จะเข้มงวดต่อวิธีการทำงานและระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด

๒. แบบมุ่งเน้นคน (Country Club Management) ผู้นำแบบนี้ตรงข้ามกับแบบมุ่งเน้นงาน โดยจะเน้นคนเป็นหลัก เน้นงานน้อย และจะเน้นการรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลรอบรั้ว

ต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

๓. แบบปล่อยปละละเลย (Impoverished Management) ผู้นำแบบนี้มีความสนใจต่ำมากทั้งงานและคน มักจะบริหารงานในลักษณะที่ไม่มีจุดมุ่งหมาย ต้องการเพียงให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรเท่านั้น

๔. แบบเดินสายกลาง (Middle of Road Management) ผู้นำแบบนี้เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับงาน และคนในระดับปานกลาง เป็นบุคคลที่ชอบประนีประนอม จะสร้างผลงานในระดับปานกลาง

๕. แบบทีมงาน (Team Management) ผู้นำแบบนี้มุ่งเน้นทั้งงานและคน เน้นการร่วมมือ ทำงานและมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีม เน้นบรรยากาศการทำงานที่ช่วยเหลือกันไว้วางใจกัน^{๑๑๒}

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำได้ว่า ผู้นำ หมายถึง “กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลและอำนาจที่มีของตนกระตุ้นชี้แนะให้บุคคลอันเกิดความเต็มใจแล้วกระตือรือร้นปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร หรือของกลุ่มทำงาน

๒.๖.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

ทฤษฎีภาวะผู้นำมีวิวัฒนาการจากการศึกษา เริ่มมีความชัดเจนประมาณต้นศตวรรษที่ ๒๐ โดยศึกษาตามแนวความคิดความเชื่อของทฤษฎีภาวะผู้นำในแต่ละช่วง เป็นผลทำให้เกิดแนวคิดมาพัฒนาเป็นภาวะผู้นำ และนำมาใช้ในการพัฒนาผู้นำกลุ่มและองค์กรในปัจจุบัน การศึกษาแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำนั้นได้มีผู้ศึกษาทฤษฎีความเป็นผู้นำไว้มาก แต่ในที่นี้จะขอสรุปความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำ ได้จัดแบ่งทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำออกเป็น ๔ กลุ่ม^{๑๑๓} คือ ๑. ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ

๒. ทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำ ๓. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ๔. ทฤษฎีผู้นำแบบแลกเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลง

^{๑๑๑} Micheal W. Drafke and Stan Kossen, *The Human Side of Organizations*, 8th ed., (New Jersey: Prentice-Hall, 2002), pp. 377-382.

^{๑๑๒} Rebert Blake and Jane S Mouton, *The Managerial Grid*, p.70.

^{๑๑๓} เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, “ภาวะผู้นำ”, ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ทฤษฎีและการปฏิบัติในการบริหารการศึกษา หน่วยที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒.

๑. ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ

ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theory) ผู้นำจะมีลักษณะแตกต่างไปจากบุคคลธรรมดาในสองลักษณะ คือ ลักษณะทางกายภาพ (Physical Traits) และลักษณะทางบุคลิกภาพ (Personality Traits) การศึกษาลักษณะทางกายภาพนั้น เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปร่าง รูปทรง ส่วนสูง น้ำหนัก ความแข็งแรง ส่วนลักษณะทางบุคลิกภาพเป็นการศึกษาถึง เรื่องลักษณะท่าทาง ความตื่นตัว การรู้จักเข้าสังคม ความ ทะเยอทะยาน และความคิดริเริ่ม เป็นต้น

๒. ทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำ (Leader Behavior Theory)

ทฤษฎีนี้เริ่มต้นประมาณตอนต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงประมาณปี ค.ศ. ๑๙๖๗ เนื่องจากความเจริญทางด้านจิตวิทยาการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ และทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำมีข้อบกพร่องทางด้านต่างๆ การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้ผู้นำเป็นผู้มีประสิทธิภาพ โดยการศึกษาตามทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำนี้ มี ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ ศึกษาหน้าที่ของผู้นำ (Leadership Functions) และแบบที่ ๒ ศึกษาแบบของผู้นำหรือแบบภาวะผู้นำ (Leadership Styles) ^{๑๑๔}

๓. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ทฤษฎีความสัมพันธ์และความคาดหวัง (Interaction-Expectation Theories)

นักคิดแต่ละคนคิดไปคนละอย่าง ทฤษฎีข้างต้น เน้นที่ตัวผู้นำและสถานการณ์ เน้นเรื่องปฏิสัมพันธ์และความคาดหวัง ความสนใจของแนวคิดนี้คือ กลุ่มบุคคลมนุษย์ย่อมมีความเกี่ยวข้อง ติดต่อกันสัมพันธ์กันเสมอ กิริยาอาการของคนหนึ่ง ย่อมกระทบหรือได้รับการสนองตอบ จากอีกคนหนึ่ง ปฏิกริยาในกลุ่มซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อมีการติดต่อกันสัมพันธ์กันก็ย่อมมีการคาดหวัง ทางปฏิสัมพันธ์ และการคาดหวังย่อมเกิดขึ้นในกลุ่มระหว่างสมาชิกในกลุ่มด้วยกันและระหว่างผู้นำ และผู้ตาม ความเป็นผู้นำเกิดขึ้นได้อย่างไร นักคิดกลุ่มนี้ให้หลักการว่า สมาชิกของกลุ่มคนใดคนหนึ่ง สามารถจะเป็นผู้นำได้ ถ้าหากบุคคลนั้นเป็นผู้ริเริ่มบทบาทในกลุ่มและบทบาทเหล่านี้ย่อมขึ้นอยู่กับ สถานการณ์ของกลุ่ม กลุ่มทฤษฎีสัมพันธ์และความคาดหวังนี้ เน้นสถานการณ์ของกลุ่มเป็นหลัก คือ ลักษณะและกิจกรรมของกลุ่มเป็นสถานการณ์ ฟิเลเลอร์(Fiedler) กล่าวว่า การเป็นผู้นำจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผู้นำ และลักษณะของกลุ่มสถานการณ์กลุ่ม (Group Task Situation) มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑. อำนาจตามตำแหน่งของผู้นำ (Position Power) ผู้นำในบางกลุ่มอาจจะเป็นผู้ที่มีอำนาจตามตำแหน่งแต่ในบางสถานการณ์ผู้นำไม่มีอำนาจตามตำแหน่ง ทำให้สถานการณ์ของกลุ่มแตกต่างกัน เช่น การที่ผู้นำกลุ่มมีอำนาจตามตำแหน่งสูง ย่อมจะทำให้มีการยอมรับสิ่งและง่ายต่อการควบคุมแต่ก็ไม่จริงเสมอไป ผู้นำที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ ก็เป็นที่ยอมรับได้ อำนาจตามตำแหน่งของ ผู้นำที่มีความหมายต่อปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม

๒. ภารกิจของกลุ่ม (Task Power) งานที่กลุ่มต้องการทำให้สำเร็จงานเหล่านี้ อาจจะยากง่ายแตกต่างกัน ความยากง่ายก็มีความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม (Leader and Follower Relationship) ผู้ตามย่อมมีความคาดหวังจากผู้นำหากผู้นำเป็นผู้ที่ยอมรับ และมีความสามารถที่คาดหวัง การติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม การนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางก็ง่ายขึ้น เมื่อรวมองค์ประกอบทั้ง ๓ เข้าด้วยกันจะได้สถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไป

สรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดทิศทางความอยู่รอดขององค์กร และเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ในองค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตาม เป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้

๒.๗ ผู้นำชุมชนที่มีความสำคัญของลักษณะการปกครองท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่นเริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงมีพระราชดำริให้มีการจัดระเบียบการปกครองระดับ “หมู่บ้าน” ที่มีมาแต่เดิมขึ้นใหม่ เพราะทรงเล็งเห็นว่าการปกครองในระดับนี้จำเป็นและสำคัญยิ่งในการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากเป็นหน่วยการปกครองที่ใกล้ชิดกับราษฎรมากที่สุด โดยได้ทรงให้มีการทดลองจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้าน ขึ้นที่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) โดยให้ราษฎรเลือก ผู้ใหญ่บ้านแทนการแต่งตั้งโดยเจ้าเมือง ต่อมาจึงได้มีการจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้าน ตามหัวเมืองต่างๆ โดยตราเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ซึ่งถือเป็นกฎหมายลักษณะปกครองท้องถิ่นฉบับแรกของประเทศไทย จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พ.ศ. ๒๔๕๗ ขึ้นใช้บังคับแทน^{๑๕}

การปกครองท้องถิ่นคือการปกครองในตำบลและหมู่บ้าน เป็นการปกครองที่มีความใกล้ชิดกับราษฎรในการปฏิบัติงานตามกฎหมายและแนวนโยบายของรัฐ เป็นผู้ช่วยเหลือนายอำเภอซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของราชการบริหารส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างราชการส่วนภูมิภาคกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การรักษาความสงบเรียบร้อย การป้องกันและแก้ไขปัญหากรณีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมและจัดการระงับปัญหาความขัดแย้งในท้องถิ่น และยังมีฐานะเป็นตัวแทนของรัฐ ตัวแทนของราษฎรเกี่ยวกับเรื่องร้องทุกข์ ความเดือดร้อนของราษฎรเพื่อนำเสนอต่อส่วนราชการ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสกับหลวงเทศาภิวัตวิจารย์ (เส็ง วิริยศิริ) ที่ต่อมาได้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ว่า “เรามีหลักมาแต่โบราณแล้วว่า มีเจ้าบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำหนดแขวงตามบ้านนอกหรือหัวเมือง เวลานี้มีเป็นบ้านๆ กำหนดแขวงอยู่บ้างแล้ว การที่เราจะจัดใหม่ต่อไปนั้น เห็นว่าควรจะอนุโลมจัดท้องที่คล้ายคลึงกับที่เราจัดมีอยู่บ้างแล้วบางเมืองคือ กำหนดหลายๆ เจ้าบ้าน ที่อยู่ใกล้ชิดติดต่อกันเป็นกลุ่มๆหนึ่งเข้าเป็นหมู่บ้านในกลุ่มนี้เรียกว่า “หมู่บ้าน” แล้ว ให้มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคนหนึ่ง หลากๆ หมู่บ้านที่อยู่ในระยะใกล้เคียงกันมากน้อยพอสมควร ตั้งขึ้นเป็น “ตำบล” ให้มีกำนันเป็นหัวหน้าตำบล หลากๆตำบล รวมเป็นแขวงหรืออำเภอ

^{๑๕} สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, การปกครองท้องถิ่น [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://pab.dopa.go.th/mmenu๑.html#village>, สืบค้นเมื่อ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

หนึ่ง การรวบรวมบ้านขึ้นเป็นหมู่ เป็นตำบล เป็นอำเภอเช่นนี้คงมีเล็กบ้างใหญ่บ้างต้องถือเอาภูมิประเทศท้องที่ เป็นหลัก”^{๑๑๖}

การจัดระเบียบการปกครองหมู่บ้าน

ตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องที่การบริหารงานของหมู่บ้าน มีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

๑. ผู้ใหญ่บ้าน
๒. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๓. คณะกรรมการหมู่บ้าน

๑. **ผู้ใหญ่บ้าน** ในหมู่บ้านหนึ่งมีผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน ทำหน้าที่ปกครองราษฎรในเขตหมู่บ้าน โดยมีที่มาจากการเลือกของราษฎรในหมู่บ้านนั้น^{๑๑๗}

อำนาจหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน

๑. อำนาจหน้าที่หน้าที่ในทางปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อย^{๑๑๘}

๑) อำนวยความเป็นธรรมและดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยให้แก่ราษฎรในหมู่บ้าน

๒) สร้างความสามัคคีและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน รวมทั้งส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีในท้องที่

๓) ประสานหรืออำนวยความสะดวกแก่ราษฎรในหมู่บ้านในการติดต่อหรือรับบริการกับส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔) รับฟังปัญหาและนำความเดือดร้อน ทุกข์สุขและความต้องการที่จำเป็นของ ราษฎรในหมู่บ้าน แจ้งต่อส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การแก้ไขหรือช่วยเหลือ

๕) ให้การสนับสนุน ส่งเสริม และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่หรือการให้บริการของส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๖) ควบคุมดูแลราษฎรในหมู่บ้านให้ปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ โดยกระทำให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรตามที่ทางราชการได้แนะนำ

๗) อบรมหรือชี้แจงให้ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจในข้อราชการ กฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ ในการนี้ สามารถเรียกราษฎรมาประชุมได้ตามสมควร

๘) แจ้งให้ราษฎรให้ความช่วยเหลือในกิจการสาธารณประโยชน์เพื่อบำบัดปกป้องภัยอันตรายสาธารณะอันมีมาโดยฉุกเฉิน รวมตลอดทั้งการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัย

^{๑๑๖} นรเศรษฐ์ นาคภักดิ์, และคณะ ,การบริหารจัดการมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,วารสารพฤกษศาสตร์ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕, หน้า ๑๔๓.

^{๑๑๗} พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ มาตรา ๙, [ออนไลน์] <http://hydrolaw.thaiwater.net/web/๒๐๑๖/๐๓/๑๕>, สืบค้นเมื่อ ๑๗เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ มาตรา ๒๗, [ออนไลน์] <http://hydrolaw.thaiwater.net/web/๒๐๑๖/๐๓/๑๕>, สืบค้นเมื่อ ๑๗เมษายน ๒๕๖๑.

๙) จัดให้มีการประชุมราษฎรและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นประจำอย่างน้อยเดือนละ
หนึ่งครั้ง

๑๐) ปฏิบัติตามคำสั่งของกำนันหรือทางราชการและรายงานเหตุการณ์ที่ไม่ปกติซึ่งเกิดขึ้น
ในหมู่บ้านให้กำนันทราบ พร้อมทั้งรายงานต่อนายอำเภอด้วย

๑๑) ปฏิบัติตามภารกิจหรืองานอื่นตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ
หรือตามที่กระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานอื่นของรัฐ ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายอำเภอมอบหมาย

ตำบล

ตำบล เป็นหน่วยการปกครองท้องที่ ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.
๒๔๕๗ ซึ่ง กำหนดให้ตำบล ประกอบด้วยหลาย ๆ หมู่บ้านรวมกัน โดยมาตรา ๒๙ ได้กำหนดให้หลาย
หมู่บ้านรวมกันราว ๒๐ หมู่บ้าน ให้จัดเป็นตำบลหนึ่ง

กระทรวงมหาดไทยได้วางหลักเกณฑ์การจัดตั้งตำบลไว้ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่
๑๔ พฤษภาคม ๒๕๓๙ ดังนี้^{๑๑๙}

๑. กรณีเป็นชุมชนหนาแน่น

๑) เป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า ๔,๘๐๐ คน

๒) มีหมู่บ้านไม่น้อยกว่า ๘ หมู่บ้าน

๓) ได้รับความเห็นชอบจากสภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และที่ประชุม
หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอ

๒. กรณีเป็นชุมชนห่างไกล

๑) เป็นชุมชนที่มีราษฎรไม่น้อยกว่า ๓,๖๐๐ คน

๒) มีหมู่บ้านไม่น้อยกว่า ๖ หมู่บ้าน

๓) ชุมชนใหม่ห่างจากชุมชนเดิมไม่น้อยกว่า ๖ กิโลเมตร

๔) ได้รับความเห็นชอบจากสภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและที่ประชุม
หัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอการจัดระเบียบปกครองตำบล

การบริหารราชการตำบล ตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องที่การบริหารงานของ
ตำบล มีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

๑. กำนัน

๒. แพทย์ประจำตำบล

๓. สารวัตรกำนัน

กำนัน ในตำบลหนึ่งมีกำนันหนึ่งคนทำหน้าที่ปกครองราษฎรในตำบลนั้น โดยมาจากการ
การเลือกตั้งกันเองของผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นขึ้นเป็นกำนัน ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วย
การเลือกกำนัน พ.ศ. ๒๕๕๑^{๑๒๐}

^{๑๑๙} สำนักบริหารการปกครองท้องที่ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, **การปกครองท้องที่**
[ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://pab.dopa.go.th/mmenu๑.html#village>, สืบค้นเมื่อ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๑๒๐} พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๕๕๗ มาตรา ๒๙ , [ออนไลน์] <http://hydrolaw.thaiwater.net/web/๒๐๑๖/๐๓/๑๕>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

อำนาจหน้าที่กำหนด

๑. อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ การตรวจตรา รักษาความสงบเรียบร้อยในตำบล ให้ราษฎรปฏิบัติตามกฎหมายการป้องกันภัยอันตราย ส่งเสริมความสุขของราษฎร รับเรื่องความเดือดร้อนของราษฎร แจ้งทางราชการและรับข้อราชการ ประกาศให้ราษฎรได้ทราบและดำเนิน การให้เป็นไปตามกฎหมาย เช่น การตรวจและเก็บภาษีอากร รวมทั้งการปกครองผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบลและสารวัตรกำนัน

๒. อำนาจหน้าที่ทุกอย่างเช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน

๓. อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับความอาญา และรักษาความสงบเรียบร้อย

๓.๑ มีการกระทำผิดอาญาหรือสงสัยจะเกิด ให้แจ้งนายอำเภอ หรือถ้าเกิดในตำบล ช่างเคียงให้แจ้งกำนันตำบลช่างเคียงนั้นทราบ

๓.๒ พบคนกำลังกระทำผิดกฎหมาย หรือเหตุควรสงสัย หรือมีหมาย หรือคำสั่งให้จับผู้ใด ในตำบลให้จับผู้นั้นส่งอำเภอ

๓.๓ ค้นหรือยึดตามหมายที่ออกโดยกฎหมาย

๓.๔ आयัดตัวคนหรือสิ่งของที่ได้มาด้วยการกระทำผิดกฎหมายแล้วนำส่งอำเภอ

๓.๕ เมื่อมีเหตุการณ์ร้ายหรือแปลกประหลาด รายงานต่อนายอำเภอ

๓.๖ เกิดจลาจล ปล้นฆ่า ชิงทรัพย์ ไฟไหม้หรือเหตุร้าย ฯลฯ ให้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๓.๗ เมื่อทราบว่ามีคนอาชามาตร้าย คนจรจัด อาจเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านเพื่อปรึกษา สืบสวนแล้วถ้ามีหลักฐานให้เอาตัวส่งไปที่อำเภอ

๓.๘ เมื่อมีคนจรแปลกหน้านอกทะเลเบียนราษฎรเข้ามาในท้องที่ ให้หาหรือกับผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขับไล่ออกจากท้องที่

๓.๙ เมื่อมีผู้ใดตั้งทับ กระท่อม หรือโรงเรือนโดดเดี่ยว ซึ่งจะเป็นอาจเป็นอันตราย อาจสั่งให้เข้ามาอยู่เสียในหมู่บ้าน และนำความแจ้งนายอำเภอ

๓.๑๐ เมื่อมีผู้ปล่อยละทิ้งบ้านให้ชำรุดรุงรัง โสโครก อันอาจเกิดอันตรายแก่ผู้อื่น หรืออาจเกิดอัคคีภัย ให้ปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล บังคับให้ผู้ผู้อยู่ในที่นั้นแก้ไข ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ให้นำความร้องเรียนต่อนายอำเภอ

๓.๑๑ ในกรณีที่เกิดอันตรายแก่การทำมาหากินของราษฎร ให้ปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล หาทางป้องกันแก้ไข ถ้าเกินความสามารถให้แจ้งต่อนายอำเภอ

๔. อำนาจหน้าที่ในการดูแลให้คนที่เดินทางเข้ามาในตำบล ซึ่งไม่มีเหตุอันควรสงสัยว่าเป็นผู้ร้าย ให้มีที่พักตามสมควรและถ้าเป็นผู้เดินทางมาในราชการก็ต้องช่วยเหลือหาคนนำทาง หาเสบียงอาหารให้

๕. อำนาจหน้าที่ดูแลรักษาสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์ที่ราษฎรใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น สระน้ำ ศาลาอาศัย ที่เลี้ยงปศุสัตว์ ห้ามมิให้ผู้ใดรุกล้ำยึดถือครอบครอง หรือทำให้ทรัพย์สินเสียหาย

๖. อำนาจเกี่ยวกับการทะเบียนต่าง ๆ ในตำบล เช่น งานทะเบียนราษฎรเกี่ยวกับการแจ้งคนเกิด คนย้าย คนตาย งานทะเบียนสัตว์พาหนะ และมีหน้าที่รับคำขอจดทะเบียนสมรส เพื่อนำส่ง

นายอำเภอให้จดทะเบียนสมรสให้โดยคู่สมรสไม่ต้องไปที่ว่าการอำเภอ ในท้องที่ที่ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ออกประกาศไว้ ตลอดจนทำบัญชี ทะเบียนสิ่งสาธารณะประโยชน์ที่อยู่ในตำบลนั้น

๗. อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับภาษีอากร ในการช่วยเหลือการจัดเก็บภาษีอากร การสำรวจและประเมินราคาเพื่อเสียภาษีอากร โดยจัดทำบัญชีสิ่งของที่ต้องเสียภาษีอากรยื่นต่อนายอำเภอ เพื่อนำไปเสียภาษี ตามกฎหมายภาษีอากร

๘. อำนาจหน้าที่เรียกประชุมและให้ช่วยงานตามหน้าที่ ไม่ว่าจะการประชุมประชาชน คณะกรรมการสภาตำบล และผู้ใหญ่บ้าน เพื่อหารือร่วมกัน และเรียกบุคคลมาให้ช่วยเหลืองาน

๙. หน้าที่ทั่ว ๆ ไป เป็นอำนาจหน้าที่ที่ปรากฏในกฎหมายอื่นๆ ที่ กระทรวงทบวงกรมอื่นให้ช่วยเหลือและเป็นที่น่าสังเกตว่า กระทรวงทบวงกรมอื่นส่วนใหญ่มัก กำหนดให้กำนันมีแต่หน้าที่ ส่วนอำนาจนั้นมักไม่มอบให้ จึงทำให้การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายไม่ได้ผลเท่าที่ควร ไม่เหมือนกับการงานในหน้าที่ ของฝ่ายปกครอง ^{๑๒๑}

๒.๘ สรุป

หลักอิทธิบาท ในพุทธศาสนาเถรวาท คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิตฝึกฝืน ฝายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอย่างนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตีตรองหาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อจะให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาลักษณะและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทางราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป

การบริหาร เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารใช้สำหรับตัดสินใจเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์กรที่เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายโดยนำทรัพยากร มาใช้ให้ประหยัด ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อให้บุคคลต่างๆ เกิดความ ร่วมมือกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งกระบวนการบริหารเป็นภารกิจที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ตามลำดับ ขั้นตอน เป็นระบบมีการวางแผน การจัดองค์การหรือการจัดหน่วยงานต่างๆภายในองค์กร การสรรหา บุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร หลักการบริหารงานโดยทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ หรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหา บุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ จากผู้นำ ที่เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถ

^{๑๒๑} พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ มาตรา ๓๔-๔๒, <http://hydrolaw.thaiwater.net/web/๒๐๑๖/๐๓/๑๕>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

กำหนดทิศทางการอยู่รอดขององค์กร และเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ในองค์กรดำเนินไป
อย่างมีประสิทธิภาพตาม เป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ความหมายของผู้นำ

บทที่ ๓

สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

ในบทนี้ เป็นการศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี โดยมีประเด็นที่สำคัญได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ และสภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ข้อมูลทั่วไปของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ประวัติความเป็นมาสภาพทั่วไป

สำนักงานเทศบาลตำบลกุดจับ ตั้งอยู่เลขที่ ๑๖๒ หมู่ที่ ๘ ถนนเฉลิมพระเกียรติ ตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ห่างจากที่ว่าการอำเภอกุดจับ ประมาณ ๕๐๐ เมตร และห่างจากอำเภอเมืองอุดรธานี ประมาณ ๒๓ กิโลเมตร

เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ตำบลกุดจับ เดิมเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมือง จ.อุดรธานี เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้ยกฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของ จ.อุดรธานี และมีสุขาภิบาลตำบลกุดจับ ต่อมาเปลี่ยนเป็นเทศบาลตำบลกุดจับ ด้วยการที่หมู่บ้านต่างๆขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยต่อมาได้แยกออกเป็น ๒ ตำบล คือ ตำบลกุดจับ และ ตำบลเมืองเพีย เขตเทศบาลตำบลกุดจับในปัจจุบันจึงครอบคลุมพื้นที่ ๒ ตำบล คือตำบลกุดจับ และตำบลเมืองเพีย มีผู้นำ คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ ที่ได้บริหารกิจการของการปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ ต.กุดจับ อ.กุดจับ จ.อุดรธานี ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. ๒๕๔๒ ประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖ ตอนที่ ๙ ก เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อพ้นกำหนดเก้าสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป เทศบาลตำบลกุดจับจึงได้รับการยกฐานะจากสุขาภิบาลกุดจับเป็นเทศบาลตำบลกุดจับ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒^๑

๑. พื้นที่

ภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศของ ต.กุดจับ มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มสลับกับเนินสูง มีคลองชลประทานไหลผ่านเป็นบางพื้นที่ อีกพื้นที่จะเป็นที่เนินสูงติดกับภูเขา มีสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มี

^๑ เทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, <http://www.kudjub.go.th/>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

ลำห้วยธรรมชาติ สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย และพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตชลประทาน (เขื่อนห้วยหลวง)

๒. เขตพื้นที่

ทิศเหนือติดต่อกับ ต.เมืองเพี้ย ต.ขอนแก่น ต.สร้างก่อ อ.กุดจับ จ. อุดรธานี

ทิศใต้ติดต่อกับ ต.น้ำพัน อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

ทิศตะวันออกติดต่อกับ ต.เมืองเพี้ย อ.กุดจับ จ.อุดรธานี

ทิศตะวันตกติดต่อกับ ต.ขอนแก่น อ.กุดจับ จ.อุดรธานี

๓. เขตพื้นที่รับผิดชอบ

เทศบาลตำบลกุดจับมีพื้นที่รับผิดชอบรวมทั้งหมด ๑๗.๖๗ ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน ๑๑,๐๔๓.๗๕ ไร่ มีเขตการปกครอง ๒ ตำบล แบ่งออกเป็น ๑๓ ชุมชน ดังนี้ ๑. ตำบลเมืองเพี้ย ประกอบด้วย ๑๐ ชุมชน ได้แก่ ๑.๑ โชนบ้านเพี้ย จำนวน ๖ ชุมชน คือ หมู่ ๑ บ้านเพี้ย หมู่ ๓ บ้านดงหมากหลอด หมู่ ๘ บ้านโนนเมือง หมู่ ๙ บ้านโนนสำราญ หมู่ ๑๑ บ้านดงเค็ง หมู่ ๑๓ บ้านจำปาเงิน ๑.๒ โชนหัวขัว จำนวน ๔ ชุมชน คือ หมู่ ๒ บ้านหัวขัว หมู่ ๗ บ้านหัวขัวน้อย หมู่ ๑๔ บ้านสุขสมบูรณ์ หมู่ ๑๕ บ้านดงมีชัย ๒.ตำบลกุดจับ จำนวน ๓ ชุมชน คือ ๒.๑ โชนหนองโน หมู่ ๑ บ้านหนองไชยวาน หมู่ ๒ บ้านหนองโน หมู่ ๑๐ บ้านหนองแวงคำ

๔. อาณาเขต

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา หน้า๑๐ เล่ม๑๒๔ ตอนพิเศษ๑๐๙ง ราชกิจจานุเบกษา ๕ กันยายน ๒๕๕๐ ให้กำหนดเขตเทศบาลตำบลกุดจับไว้ดังนี้

หลักเขตที่๑ตั้งอยู่ริมถนนศรีทองราชพากตะวันตกบริเวณพิกัด TE ๔๐๕๒๙๕ ตรงจุดที่อยู่ห่างจากถนนบ้านโนนเมือง-ดงหันบรรจบกับถนนศรีทองราชไปทางทิศเหนือตามแนวถนนศรีทองราชเป็นระยะ ๒๖๐ เมตร

ด้านเหนือ จากหลักเขตที่ ๑ เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึงหลักเขตที่ ๒ บริเวณพิกัด TE ๔๕๘๒๗๗ ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งขวาพากตะวันตกตรงจุดที่อยู่ห่างจากถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งขวาบรรจบกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๒๖๓ ไปทางทิศเหนือตามแนวถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งขวาเป็นระยะ ๕๐๐ เมตร

ด้านตะวันออกจากหลักเขตที่ ๒ เป็นเส้นเลียบบถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งขวาพากตะวันตกไปทางทิศใต้ถึงหลักเขตที่ ๓ บริเวณพิกัด TE ๔๔๗๒๖๔ ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งขวาพากตะวันตกตรงจุดที่ตัดกับแนวขนานระยะ ๑,๐๐๐ เมตรกับแนวศูนย์กลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๒๖๓

ด้านใต้ จากหลักเขตที่๓เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกถึงหลักเขตที่๔บริเวณพิกัดTE ๔๑๙๒๖๔ ซึ่งตั้งอยู่ริมห้วยหลวงฝั่งเหนือตรงจุดตัดถนนบ้านเพี้ย-โสภณพากตะวันออก

จากหลักเขตที่๔เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงหลักเขตที่ ๕ บริเวณพิกัด TE ๔๐๓๒๔๘ ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองส่งน้ำชลประทาน ๒ ขวา-ซ้ายฝั่งตะวันตกตรงจุดที่ตัดกับถนนบ้านหนองโน-โสภณพากใต้

จากหลักเขตที่ ๕ เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกถึงหลักเขตที่ ๖ บริเวณพิกัด TE๓๗๙๒๕๐ ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งซ้ายฟากตะวันออกตรงจุดที่ถนนบ้านหนองโน-ผาสูกตัดกับถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งซ้ายไปทางทิศใต้ตามถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งซ้ายเป็นระยะ ๕๐๐ เมตร

ด้านตะวันตกจากหลักเขตที่ ๖ เป็นเส้นเลียบบถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทานสายใหญ่ฝั่งซ้ายฟากตะวันออกถึงหลักเขตที่ ๗ บริเวณพิกัด TE ๓๙๗๒๖๘ ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดที่บรรจบกับถนนเลียบบคลองส่งน้ำชลประทาน ๓ ขวา-ซ้ายฟากตะวันออก

จากหลักเขตที่ ๗ เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือบรรจบกับหลักเขตที่ ๑ ดังปรากฏตามแผนที่ท้ายประกาศกระทรวงมหาดไทยฉบับนี้ตามเส้นแนวเขตที่กล่าวไว้ให้มีหลักเขตย่อปักไว้เพื่อแสดงแนวเขตตามสมควร^๒

๕. สภาพทางเศรษฐกิจ

๑. อาชีพ

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศภายในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ มีคลองส่งน้ำของกรมชลประทานส่งน้ำให้ประชากรทั้ง ๓ ชุมชนตลอดปี ทำให้ประชากร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีอาชีพรองคือค้าขาย รับจ้างและรับราชการ ตามลำดับ และมีบางส่วนประกอบอาชีพ ๒ อย่าง เช่น ค้าขายและ รับราชการ เป็นต้น

๒. หน่วยธุรกิจ

ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ มีหน่วยธุรกิจ ที่สำคัญประกอบด้วย
 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวน ๑ แห่ง
 ธนาคารออมสินจำนวน ๑ แห่ง
 โรงสีข้าวจำนวน ๑๐ แห่ง
 ที่พักชั่วคราวจำนวน ๔ แห่ง
 สถานีบริการน้ำมันจำนวน ๕ แห่ง
 อู่ซ่อมรถยนต์จำนวน ๑๑ แห่ง
 ร้านขายของชำจำนวน ๗๕ แห่ง
 ร้านขายอาหาร จำนวน ๓๐ แห่ง
 ตลาดสดเทศบาล จำนวน ๓ แห่ง
 ร้านจำหน่ายทองจำนวน ๕ แห่ง
 สถานีวิทยุชุมชน จำนวน ๓ แห่ง
 โรงน้ำแข็ง จำนวน ๓ แห่ง

^๒ เทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, <http://www.kudjub.go.th/>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

๓.แรงงาน

แรงงานที่ใช้ในภาคการเกษตรในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ ส่วนใหญ่ใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นสำคัญและในบางครัวเรือนที่มีสมาชิกไม่เพียงพอ จะทำการจ้างแรงงานที่มีอยู่ในตำบลเข้ามาช่วยในฤดูกาลผลิต เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผลิตแล้ว มีแรงงานบางส่วนที่ว่างงานจากภาคการเกษตรจะไปทำงานรับจ้างทั่วไปในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง

๔.ผลผลิตทางการเกษตร

ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของประชากรในเขตเทศบาลตำบลกุดจับเรียงตามลำดับ ดังนี้ข้าวถั่วลิสงเลี้ยงโคเนื้อและสุกรพืชผักสวนครัว

๕.รายได้ของประชากร

ประชากรมีรายได้ครัวเรือน เฉลี่ยประมาณ ๒๐๖,๙๘๓ บาท ต่อปี

๖. แหล่งน้ำ

- แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรทุกชุมชนของเทศบาลตำบลกุดจับ มีทางน้ำชลประทานไหลผ่านตลอดไป ทำให้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรลดน้อยลง

- แหล่งน้ำธรรมชาติในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ มี ๖ แห่ง คือ หนองทุ่งนามน หนองไชยวานหนองแวงคำ หนองโน หนองข่า ลำห้วยหลวง และลำห้วยลี

- น้ำประปา ภายในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ มีระบบน้ำประปาอย่างทั่วถึงทุกครัวเรือน^๓

๓.๒ สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ

อำเภอ กุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๑. พันธกิจ^๔

๑. ก่อสร้างและบำรุงรักษา ถนน, ทางเท้า, ระบบระบายน้ำ, พัฒนาระบบจราจร, ขยายเขตไฟฟ้าสาธารณะ, ประปา, โทรศัพท์

๒. จัดให้มีการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง

๓. พัฒนาดูแลรักษาที่สาธารณะ จัดให้มีสวนสาธารณะ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

๔. พัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวในเขตเทศบาล

๕. ส่งเสริมสนับสนุนการกีฬาและนันทนาการ

๖. ส่งเสริมสุขภาพอนามัย การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อในเขตเทศบาล

๗. ส่งเสริมการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรไทย

^๓ เทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, <http://www.kudjub.go.th/>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

^๔ เทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, <http://www.kudjub.go.th/>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

๘. ส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพในเขตเทศบาล
๙. สนับสนุนส่งเสริมอุตสาหกรรมและหัตถกรรมครัวเรือน สินค้า OTOP ต่าง ๆ ในชุมชน
๑๐. จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และวิสาหกิจชุมชน
๑๑. ส่งเสริมจัดการสิ่งแวดล้อมและมลพิษต่างๆ พร้อมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
๑๒. พัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานขององค์กรและการทำงานของบุคลากร
๑๓. ประสานงานร่วมมือในด้านการพัฒนากับทุกหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง
๑๔. เสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน
๑๕. ส่งเสริมการจัดทำแผนแม่บทชุมชน
๑๖. ส่งเคราะห์และพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสทางสังคมส่งเสริม
๑๗. สนับสนุนศิลปวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

๒. นโยบายการพัฒนาชุมชนของเทศบาลตำบลกุดจับในช่วงสามปี

๑. แนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านโครงสร้างพื้นฐาน
- (๑) ก่อสร้างปรับปรุง บำรุงรักษา ถนน สะพาน ทางเท้า ท่อระบายน้ำ
 - (๒) พัฒนาบริการสาธารณสุขภาคีให้มีประสิทธิภาพและทั่วถึง
๒. แนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ
- (๑) พัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน
 - (๒) จัดตั้งสร้างสถานที่จำหน่ายสินค้าชุมชน
๓. แนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (๑) พัฒนาพื้นที่สวนสาธารณะ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
 - (๒) การกำจัดขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล และการควบคุมมลพิษ
๔. แนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านสังคม
- (๑) พัฒนาคุณภาพการศึกษา
 - ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน
 - ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาเด็กในระบบและนอกระบบ
 - (๒) พัฒนาการให้บริการด้านสาธารณสุข
 - ป้องกันและเฝ้าระวังโรคติดต่อ
 - ส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพแข็งแรง
 - (๓) พัฒนาระบบบริการด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์
 - (๔) ส่งเสริมและอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. แนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการบริหาร การเมือง การปกครอง
- (๑) การบริหารจัดการโดยภาคประชาชนมีส่วนร่วมและติดตาม ตรวจสอบการบริหารงานอย่างต่อเนื่อง และการประชาสัมพันธ์

(๒) การบริหารงานบุคลากร งบประมาณอย่างโปร่งใสถูกต้องระเบียบ พัฒนา และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

(๓) พัฒนาระบบการให้บริการแก่ประชาชนให้ทันสมัย สะดวก รวดเร็ว และ สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๓. ประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ กลยุทธ์

๑. การเกษตร

ผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรและรักษาไว้ซึ่งความสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑.๑ ปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าการเกษตรให้สมดุลและแข่งขันได้

๑.๒ อาหารปลอดภัย

๑.๓ ลดรายจ่าย / เพิ่มรายได้ / ขยายโอกาส

๒. การฟื้นฟูระบบนิเวศน์เพื่อรักษาสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริหารจัดการน้ำ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม และคุณภาพน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น และเอกชนบริหารจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนภายใต้ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และเอกชน

๒.๑ เพิ่มความสมบูรณ์ของพื้นที่อนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่อื่น ๆ โดยการปลูกป่ารวมทั้งการป้องกันไฟป่า

๒.๒ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ในพื้นที่อุทยานทางบกและในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภายใต้ความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศน์

๒.๓ จัดทำฝายต้นน้ำ (Check dam) เพื่อการชะลอการไหลน้ำและตกตะกอนดิน เสริมความสมบูรณ์ของป่า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๔ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสร้างองค์ความรู้และศักยภาพการบริหารจัดการให้กับชุมชนและบุคลากรของรัฐ และท้องถิ่น

๒.๕ เพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนด้วยการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่พุ่มแหล่งน้ำ วางระบบกระจายน้ำให้ทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งการพัฒนาพื้นที่พุ่มน้ำประปาและน้ำบาดาล

๓. การค้า การลงทุน เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตและการกระจายสินค้าของกลุ่มจังหวัด เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน

๓.๑ พัฒนาความร่วมมือทางการค้าการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้าน และ ประเทศในกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจ

๓.๒ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการค้า การลงทุน

๓.๓ เพิ่มประสิทธิภาพและมูลค่าผลผลิตของ SMES และวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานความรู้ทั้งทางด้านการพัฒนาบุคลากรและการบริหารจัดการ

๓.๔ พัฒนาและบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งของจังหวัด/กลุ่มจังหวัด ให้มาตรฐานความปลอดภัยเพื่อการใช้ประโยชน์ได้เพิ่มขึ้น

๓.๕ พัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารและการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน/ภาคเอกชนและ ผู้ใช้บริการและส่งเสริมสนับสนุนให้มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการทำธุรกิจการค้า การลงทุน

๔. OTOP เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์

- ๔.๑ เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการ
- ๔.๒ ส่งเสริมด้านการตลาด
- ๔.๓ ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์สินค้า
- ๔.๔ ส่งเสริมความเข้มแข็งของผู้ประกอบการและเครือข่ายโดยการส่งเสริมต่อยอดภูมิปัญญาและความเป็นไทยที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด
- ๔.๕ พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมการสร้างตราสัญลักษณ์ของสินค้าและการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา
- ๔.๖ สนับสนุนการใช้วัตถุดิบในพื้นที่และการเพิ่มพูนมูลค่าของผลิตภัณฑ์ โดยเน้นผู้ประกอบการและเครือข่ายใหม่เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการผลิตการแข่งขัน

๕. การท่องเที่ยว ประชาชนมีรายได้เพิ่มจากการบริการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุขภาพ

- ๕.๑ พัฒนา พื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม และแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และที่มนุษย์สร้างขึ้นให้มีคุณภาพ พร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าการท่องเที่ยว และบริการด้านการท่องเที่ยว
- ๕.๒ ดำเนินมาตรการเชิงรุกในการรักษาตลาดเดิมและสร้างตลาดการท่องเที่ยวใหม่
- ๕.๓ พัฒนาศักยภาพระดับมาตรฐานการให้บริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว ทั้งในด้านบุคลากร โครงสร้าง และความปลอดภัย
- ๕.๔ พัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์
- ๕.๕ การมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการท่องเที่ยว
- ๕.๖ การประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ

๖. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชนที่ดี

เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สุขภาพแข็งแรง คิดเป็นทำเป็น มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีวิถีชีวิตอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริต และรับผิดชอบต่อส่วนรวม รวมทั้งสามารถนำความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกันให้เกิดความสมดุลในการยกระดับคุณภาพชีวิต

- เสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งช่วยเหลือและพัฒนาคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น
- เสริมสร้างความสงบสุขในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

- เสริมสร้างความเข้มแข็งและบทบาทครอบครัวและชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันทางสังคม ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปลูกจิตสำนึกในความรักในสถาบันหลักสำคัญของชีวิตและความเป็นไทย

๖.๑ พัฒนาคอนให้มีคุณภาพและความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

๖.๒ ส่งเสริมให้คนมีอาชีพ/มีงานทำ

๖.๓ ปรับปรุงระบบบริหารจัดการด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๖.๔ การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

๗. ยุทธศาสตร์จังหวัด/เป้าประสงค์/กลยุทธ์

วิสัยทัศน์ “เมืองน่าอยู่ศูนย์กลางการค้าแหล่งอุตสาหกรรมการเกษตรพัฒนาระบบนิเวศและธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว”

พันธกิจ

๑. บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการของทุกภาคส่วนอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. พัฒนาและสนับสนุนส่งเสริมศักยภาพการผลิตภาคการเกษตรกรรมให้มีคุณภาพมีมาตรฐานและปลอดภัยต่อผู้บริโภค

๓. การจัดทำและพัฒนาระบบสารสนเทศ ระดับจังหวัดให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ

๔. สร้างโอกาสและส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมการเกษตร

๕. บริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวแบบยั่งยืน บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายรักษาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว

๖. ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานของผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่ระดับโลก

๗. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ คู่คุณธรรมทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

๘. สร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

๙. เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วม

๑๐. เสริมสร้างโอกาสและความเข้มแข็งให้แก่เด็กและเยาวชน สตรี และผู้ด้อยโอกาส

๑๑. การบริหารจัดการโดยยึดหลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance)^๕

^๕ เทศบาลตำบลกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, <http://www.kudjub.go.th/>, สืบค้นเมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑.

๓.๓ แนวทางการพัฒนาของผู้นำในเขตตำบลกุดจับ

๑. ด้านการพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เทิดทูนและพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันหลักของชาติ ศาสนาและพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริย์ น้อมนำพระราชดำรัสที่ทรงไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม พร้อมกับอันเชิญไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม^๖ เพื่อให้ประชาชนมีความตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณและจงรักภักดี สนับสนุนภาครัฐและเอกชน ประชาชนในการพัฒนาระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานพิธีต่าง ๆ สนับสนุนให้ความรู้ และพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชน^๗

๒. ด้านการศึกษา ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการกีฬาการพัฒนาพื้นฐานสำคัญต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการพัฒนาที่พึงประสงค์ โดยจะส่งเสริมการเรียนรู้คู่คุณธรรม เพื่อสร้างคนคุณภาพที่มีความรู้ความสามารถ โดยเป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาและการเรียนรู้ของเด็กเล็ก โดยจะเริ่มตั้งแต่ในครรภ์มารดาจนกระทั่งเกิดและเติบโตตามวัยอย่างเหมาะสม สร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กเล็ก เยาวชน เด็กผู้ด้อยโอกาส ได้ศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน^๘

พัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของเทศบาลตำบล กุดจับ ให้มีการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านของบุคลากร ความพร้อมของสถานที่ อุปกรณ์การเรียนสอน สนับสนุนการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ เชื่อมโยงระหว่างบ้านชุมชน โรงเรียนและเทศบาล^๙ กำหนดหลักสูตรแบบท้องถิ่นมีส่วนร่วมมุ่งเน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาในการเรียนต่อไปในระดับที่สูงขึ้น จัดตั้งและสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตเช่น ห้องสมุดพิพิธภัณฑสถานธรณีวิทยา สวนพฤกษศาสตร์ เป็นต้น^{๑๐}

จัดตั้งและสนับสนุนให้มีศูนย์เยาวชน ลานกีฬา สนามกีฬา สถานที่ออกกำลังกาย สวนสุขภาพ ศูนย์ฝึกกีฬา ส่งเสริมการออกกำลังกายการเล่นกีฬา เพื่อพัฒนาสู่การเป็นอาชีพ จัดการแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ รวมทั้งกีฬาพื้นเมือง ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเข้าสู่

^๖ สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ นายสงกรานต์ สิงห์คำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สังคมใหม่และประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (Asean Economic Community : AEC) โดยการสนับสนุนให้มีการเรียนภาษาต่างประเทศ และการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยและเหมาะสมกับการเรียนรู้^{๑๑} สนับสนุนงานประเพณีต่าง ๆ ของประชาชน เพื่อเป็นกิจกรรมของประชาชนแต่ละหมู่บ้าน ชุมชนอย่างทั่วถึง สร้างศักยภาพของคนในสังคมเทศบาลตำบลกุดจับให้ได้รับเกียรติ ศักดิ์ศรี อยู่ในสังคมอย่างภาคภูมิใจ^{๑๒}

ทำนุบำรุงวัดวาอาราม ส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาเพื่อให้ศาสนาสถานแต่ละแห่ง เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เป็นแหล่งสืบทอด สืบสานวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ โดยจะสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ทำนุบำรุงโบราณสถานต่าง ๆ ส่งเสริมและปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น^{๑๓} และปรับใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ทุกภาคส่วนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและจัดกิจกรรมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีสู่ลูกหลาน^{๑๔}

๓.ด้านเศรษฐกิจ

น้อมนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแนวทางของการพึ่งตนเองเริ่มตั้งแต่การผลิตเพื่อบริโภค นำผลผลิตออกจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ระดับครอบครัว รวมทั้งการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการค้าขายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้เลี้ยงตนเองได้อย่างเพียงพอตามแนวปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ส่งเสริมเพิ่มมาตรฐานและพัฒนาอาชีพแก่ประชาชนในชุมชนให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เพื่อมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างยั่งยืน เร่งรัดการก่อสร้างตลาดสดของเทศบาลตำบลกุดจับเพื่อให้เสร็จโดยเร็วและเปิดให้ประชาชนเข้ามาค้าขายอย่างเป็นธรรม ให้ความรู้ และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ ตามนโยบายรัฐบาลปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ ทั้งในส่วนที่เทศบาลตำบลกุดจับรับผิดชอบ หรือหน่วยงานอื่นรับผิดชอบ โดยร่วมมือกันจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่สวยงาม^{๑๕} จัดทำข้อมูลแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้นเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปทั้งชาวไทยและต่างประเทศ เพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวตามธรรมชาติ โบราณคดี วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ให้มากขึ้น ส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพและพัฒนาต่อยอดการรวมกลุ่มอาชีพ ให้มีความต่อเนื่องและเกิดความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ ประหยัดทรัพย์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๙ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มต้องมึงาน มีรายได้จากการผลิตและจัดหาลาดรองรับสินค้าและบริการ ส่งเสริม การฝึกอาชีพที่มุ่งเน้นอาชีพที่จะทำให้ผู้เข้าการอบรมสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพ และมีรายได้ ลดรายจ่าย สามารถเลี้ยงตัวเอง แข่งขันกับตลาดภายนอกได้^{๑๖}

๔.ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

นโยบายด้านนี้จะดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ให้ได้มาตรฐานสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ตลอดจนผู้พิการ โดยกำหนดแนวทาง ประสานความร่วมมือกับรัฐบาลและหน่วยงานราชการอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่นกรมทางหลวง กรมทางหลวงชนบท และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เครือข่ายคมนาคมและ การสื่อสารเพื่อสนับสนุนการผลิตการสร้างงาน สร้างรายได้ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดย คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม^{๑๗} ปรับปรุงและจัดระบบผังเมืองให้สอดคล้องและรองรับการ ขยายตัวของเมืองอย่างเหมาะสม รวมถึงการปรับภูมิทัศน์ เส้นทางหลักให้สวยงามและเป็นระเบียบ เรียบร้อย ติดตั้ง ปรับปรุงและขยายเขตไฟฟ้าสาธารณะ ขยายเขตประปา ให้ทั่วถึงทุกแหล่งชุมชนของ เทศบาล และเพื่อความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของประชาชน^{๑๘}

๕.ด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

สนับสนุนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการป้องกันแก้ไข ช่วยเหลือ และบรรเทาภัยพิบัติ ที่เกิดขึ้นกับประชาชน จัดหาอุปกรณ์ป้องกันบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ ที่จำเป็น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ในการแก้ปัญหาให้แก่ประชาชนเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพล เรือน (อปพร.) โดยการสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะความสามารถ สร้างขวัญกำลังใจ และดูแลสวัสดิการอย่างทั่วถึง^{๑๙} เพื่อให้คนในชุมชนได้รับและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความ ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพื่อเฝ้าระวังไม่ให้เกิดปัญหาสังคม อาชญากรรมและยาเสพติด^{๒๐}

๖.ด้านสาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

สนับสนุนและเพิ่มศักยภาพการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยการ พัฒนาองค์ความรู้ สร้างแรงจูงใจ สนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้มีการพัฒนา ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการดูแลสุขภาพชุมชนเพิ่มขึ้น สนับสนุนการดำเนินงานร่วมกับ สำนักงานกองทุน หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับเป็น

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายสุพจน์ กาญจนแก้ว, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายสุพจน์ กาญจนแก้ว, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สำคัญส่งเสริมสนับสนุนการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพของประชาชน^{๒๑} เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีสุขภาพดีถ้วนหน้า ส่งเสริมและดำเนินการด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส โดยจัดสวัสดิการให้กับประชาชนในด้านต่าง ๆ ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขอนามัยของเด็กเยาวชนและประชาชน ให้มีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี ถ้วนหน้า โดยให้ความสำคัญกับการดูแลการส่งเสริมและป้องกันสุขภาพของตนเองมากขึ้น^{๒๒} พัฒนาศักยภาพทางด้านสาธารณสุขมูลฐานของคนในชุมชน และสนับสนุนการให้บริการสุขอนามัย สุขศึกษา โภชนาการ ตามแนวปฏิบัติตามมาตรฐานงานสาธารณสุขมูลฐาน พัฒนาศูนย์บริการสาธารณสุขของเทศบาลตำบลกุดจับ ให้การบริการประชาชนได้อย่างมีคุณภาพ ครอบคลุมทั่วถึงและรวดเร็ว รมรงค์การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนและสถานที่ต่าง ๆ ในเขตเทศบาลให้เป็นเมืองน่าอยู่^{๒๓}

๗. ด้านความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของประชาชน

การป้องกันอาชญากรรมและลดปัญหาอาชญากรรม เสริมประสิทธิภาพในการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ของภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อให้เกิดความอบอุ่นปลอดภัย สนับสนุนภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อลดปัญหาด้านยาเสพติดให้โทษต่างๆ^{๒๔} ในหลายรูปแบบ การป้องกันปราบปราม ฟันฟุ บำบัดรักษา โดยมุ่งเน้นกลุ่มเสี่ยงต่าง ๆ ^{๒๕} สนับสนุนและร่วมมือกับภาครัฐ และเอกชน เพื่อป้องกันอาชญากรรม เช่น สนับสนุนกิจกรรมตำรวจ ฝ่ายปกครอง อส.อปพร.และองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยการสนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ ที่หน่วยงานต่างๆ ยังไม่เพียงพอ^{๒๖}

๘. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน โดยการรณรงค์ส่งเสริมการปลูกและการดูแลรักษาต้นไม้ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ สร้างและปรับพื้นที่ว่างหรือพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่เหมาะสมสำหรับออกกำลังกายและทำกิจกรรมร่วมกัน^{๒๗} พัฒนา

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายสมชาย ชินคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายวิเชียร เหล่าพล, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายสัจด์ วัจใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ระบบการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยตนเองมากขึ้น มีการใช้มาตรการแรงจูงใจและมาตรการบังคับด้วยกฎหมาย ด้วยการกำหนดเทศบัญญัติและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อควบคุมกิจกรรมหรือการดำเนินการที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมจัดตั้งเครือข่ายในการบริหารจัดการ พัฒนาระบบรักษาความสะอาดและการจัดเก็บขยะมูลฝอยโดยปรับปรุงวิธีการบริหาร จัดการให้มีประสิทธิภาพ สร้างมูลค่าในการนำขยะมาใช้ให้เกิดประโยชน์ สร้างแรงจูงใจและความตระหนักในหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมการดูแลรักษาความสะอาดบ้านและชุมชน รวมถึงการปรับปรุงงานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในชุมชน^{๒๘}

๔. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมตัดสินใจ ส่งเสริมให้เข้าร่วมเป็นตัวแทนภาคประชาชนในการเป็นคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ ทั้งในการร่วมบริหารจัดการและร่วมติดตามตรวจสอบการทำงานของเทศบาล^{๒๙} ให้ความสำคัญต่อการรับฟังปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการขอประชาชนสนับสนุนให้ประชาชนเคารพการอยู่ด้วยกันภายใต้กฎ กติกา ท้องถิ่น และกฎหมาย ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานของรัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นและกิจกรรมอื่นตามที่กฎหมายกำหนด^{๓๐}

๓.๔ สรุป

แนวทางการพัฒนาของผู้นำในเขตตำบลกุดจับ การที่ผู้นำเป็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหรืออุปนิสัยที่ดี เป็นบุคคลที่สร้างความรู้สึกลื่อมใสศรัทธาสำหรับผู้ตามได้เป็นอย่างดีซึ่งเกิดมาจากปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น ภาวะผู้นำชุมชน จึงต้องเป็นผู้นำที่สามารถนำได้ใน ๔ รูปแบบ คือ นำตน นำคน นำงาน และนำองค์กร นำตน คือ เป็นผู้นำที่สามารถนำตนเองให้รอดจากภัยพิบัติหรืออุปสรรคต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชีวิตให้มีความสมบูรณ์ปราศจากภัยแห่งโรคร้ายต่างๆ ที่จะเข้ามาอภัยชีวิต จึงเป็นผู้นำที่สมบูรณ์กล่าวคือเป็นผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ นำตนให้ถึงฝั่งแห่งความสำเร็จที่ดีในชีวิตได้ อันเกิดจากการใช้คุณธรรมในทางพระพุทธศาสนา

นอกจากจะสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วยังเป็นที่พึ่งพาอาศัยของผู้อื่นได้อีกด้วย เป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของผู้อื่นที่อยู่ร่วมภายในองค์กรหรือสังคมนั้นๆ เพื่อการอนุเคราะห์ห่มุ่คณะเพื่อนฝูงและสรรพสัตว์ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความอบอุ่นเป็นสุข รวมถึงความสามารถที่จะนำพาเขาเหล่านั้นให้ประสบผลสำเร็จได้ด้วยการนำงานพัฒนาให้บรรลุสู่ความสำเร็จดังที่ทรงต้องได้นั่นเอง โดยผู้นำเป็น

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

บุคคลสำคัญในการกำหนดนโยบายหรือทิศทางขององค์กรหรือวัดนั้น ๆ ได้อย่างรอบรู้ในเหตุและผล เป็นผู้มีความสามารถในอันที่จะประสานทุกฝ่ายให้เกิดการร่วมมือกันได้ดีด้วยความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลรู้จักเลือกสรรบุคคลให้เข้ามาทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น หากผู้นำในสังคมระดับต่างๆ มีหลักการในการเป็นผู้นำหรือมีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำที่ดีแล้ว นั่นก็หมายถึงว่า เป็นผู้ที่มีศักยภาพทางภาวะความเป็นผู้นำสูงในตนเอง พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรนั้น ๆ ให้ไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์องค์กรได้อย่างราบรื่นนั่นเอง

บทที่ ๔

ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

ภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับผู้นำทุกคน คือ ผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญในองค์กรหนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของภาครัฐหรือเอกชน โดยผู้นำเป็นผู้ทำให้กลไกในระบบการบริหารงานขององค์กรใดๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งาม ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย การบริหาร การจัดการ รวมถึงการริเริ่ม การวางแผน การบริการ กำกับ การดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กร ผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกๆด้าน ผู้นำจึงมีความสำคัญในทุกองค์กร เพราะความอยู่รอดขององค์กรตั้งกล่าวย่อมนั้นขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่ดีที่มีความรอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของคนที่เป็นผู้นำนั่นเอง

ดังนั้น หลักการปฏิบัติของผู้นำจึงจำเป็ที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจอย่างละเอียด เพื่อการนำมาพัฒนาหรือยกระดับคุณสมบัติความเป็นผู้นำในตนเองให้มีความสมบูรณ์นั่นเอง ซึ่งในทางพุทธศาสนาก็ได้ให้ความสำคัญกับการเป็นผู้นำที่ดี โดยผู้นำที่ดีจะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยความเป็นธรรมและตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและอื่นๆ อันจะนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสุขของ สมาชิกในองค์การหรือชุมชน ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำที่ดีตามแนวพุทธนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักธรรม ดังต่อไปนี้

๔.๑ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาชีวิต

๔.๑.๑ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความหมายทั่วไป

การพัฒนา มักจะถูกตีความให้หมายถึงการทำให้ทันสมัย (Modernization) การเจริญเติบโตทางวัตถุ (Material Growth/Progress) การใช้เทคโนโลยีใหม่ (New Technology) สิ่งเหล่านี้คือการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ความเจริญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ส่งผลกระทบต่อสังคม จากความเรียบง่ายกลายเป็นความฟุ้งเฟ้อแบบสังคมนิยมบริโภคนิยม (Consumerism) ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย จนทำให้สภาพทางสังคมนั้นเริ่มเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรม จริยธรรม เป็นความจริงที่เด็กรุ่นใหม่ในอนาคตมองเห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของล้าหลังล้าสมัยโบราณไม่ทันสมัย สนใจแต่เทคโนโลยีที่ถูกป้อนเข้ามาจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ หมกมุ่นตัวเองไปกับไอที ไม่สนใจสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ข้าง ขาดปัญญาพื้นฐานของชีวิตที่จะรู้จักเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ไม่

เข้าใจระบบการดำเนินชีวิตของตน และไม่ตระหนักถึงการที่จะพัฒนาการดำเนินชีวิตนั้นให้เป็นอยู่ด้วยดี จึงว่ายเวียนอยู่ในวังวนแห่งปัญหาของชีวิต ที่เราเรียกว่าไม่มีสุขภาวะ^๑

การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้มีคุณภาพ เพราะมนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างคนให้มีความรู้มีความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเอง และสังคม^๒ มีความพร้อมที่จะประกอบการงานอาชีพได้ การศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิตก็เพื่อที่จะให้ได้พัฒนาไปใน

๔.๑.๒ การพัฒนาตามหลักฉันทะ

เมื่อบุคคลคิดจะทำงานสิ่งใด ต้องปลูกฉันทะขึ้น คือทำความพอใจรักใคร่ในงานนั้นก่อนที่ทำงานใช้ การที่จะทำเช่นนั้นได้ต้องพิจารณาโดยแยกคายให้เห็นผลได้ผลเสีย คือถ้าทำงานนั้นจะเกิดผลดีอย่างไรและถ้าไม่ทำจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อบุคคลเห็นผลได้ผลเสียแล้วฉันทะย่อมจะเกิดขึ้น^๓ และในลักษณะเดียวกัน ถ้าบุคคลจะให้คนอื่นทำงานสิ่งหนึ่งสิ่งใด บุคคลก็ควรจะต้องชี้ให้เห็นผลดีและผลเสียให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจ เพื่อช่วยปลูกฉันทะขึ้นในใจของบุคคลนั้นๆ

ฉะนั้น ในทางปฏิบัติการทำงานใด ๆ ก็ตามบุคคลจะต้องปลูกฉันทะ คือความพอใจในงานนั้น ๆ ให้เกิดขึ้นก่อนเสมอคือ

ก) ในฐานะที่เราเป็นผู้มอบงาน ผู้มอบงานที่ดีจะต้องชี้แจงให้ผู้รับมอบมองเห็นผลได้เสียด้วย เพื่อปลูกฉันทะขึ้นในใจของเขา ยิ่งเป็นงานที่ต้องทำด้วยความเหนื่อยยากมากความจำเป็นในการสร้างความพอใจก็ยิ่งมีมากขึ้น เช่นจะส่งผู้ใต้บังคับบัญชาไปแก้ไขปัญหาในชุมชน ผู้บังคับบัญชาจะต้องหาวิธีปลูกฉันทะจนเกิดกำลังใจเพียงพอในการทำงานจึงจะได้ผล^๔

ข) ในฐานะผู้รับมอบงาน ก็จะต้องพิจารณาให้เห็นผลของงาน เพื่อให้เกิดฉันทะในงานนั้น การทำงานจะได้ผลดีเป็นพิเศษ^๕

สรุปความว่า ฉันทะนี้เป็นข้าศึกโดยตรงกับความเบื่อหน่าย เมื่อมีฉันทะแล้วทำให้ไม่เบื่อ งาน ไม่รู้สึกท้อแท้ในการทำงาน ตรงกันข้าม ฉันทะทำให้เกิดกำลังใจในที่ต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก เพราะฉะนั้น เมื่อมีความรักเกิดขึ้นแล้วงานที่หนักก็กลายเป็นเบา ที่ยากก็จะกลายเป็นง่ายเป็นอย่างนี้

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), “สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๙ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๔๘), หน้า ๕-๑๐.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ: ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^๓ สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นายทองสี เลิศประเสริฐ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๔.๑.๓ การพัฒนาตามหลักวิริยะ

ในทางปฏิบัติ การปลูกฝังความเพียรในการทำงานบุคคลจะต้องพิจารณาถึงเหตุผลอยู่ ๒ ทางคือ

ก) นึกถึงความจำเป็นของงาน คือบุคคลต้องการความสำเร็จของงาน แต่ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เราถึงความสำเร็จคือความเพียร การที่บุคคลจะต้องการความสำเร็จ แต่ไม่สร้างความสำเร็จกลับไป เกียรติยศ ร่ำรวย เป็นการขัดตัวเอง^๖ ความสำเร็จของงานนั้นก็แล้วแต่งานถ้างานใหญ่มากสำคัญมาก ผู้ทำก็ยิ่งต้องปรารถนาความเพียรมากจึงจะพอกัน เหมือนเราจะขับรถไปยังจุดหมายปลายทาง จะใช้น้ำมันมากน้อยเท่าไรก็แล้วแต่จุดหมายของบุคคลจะอยู่ใกล้หรือไกล อยากจะไปไกลแต่จะใช้น้ำมันน้อยก็ย่อมไม่สำเร็จ^๗

ข) นึกถึงคุณค่าของชีวิต คนเกียจคร้านที่หลบเลี่ยงงานมักจะอ้างความกลัวแก่ กลัวตาย แต่ถ้าพิจารณาโดยรอบคอบแล้วถึงจะไม่ทำงานเลยก็แก่ก็ตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลจะให้มันแก่เปล่าตายเปล่าทำไม คุณค่าของชีวิตอยู่ที่งาน^๘

สรุปความว่า วิริยะโดยตรงก็คือการจัดความเกียจคร้านเสียได้ ถ้าพิจารณาให้ยาวความไป บุคคลจะเห็นว่างานต่าง ๆ ที่จะสำเร็จได้ผลดี ผู้ทาจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชาถูกต้องตามจังหวะและเหตุการณ์แวดล้อมของแต่ละงาน

๔.๑.๔ การพัฒนาตามหลักจิตตะ

เมื่อท่านจะทำงานสิ่งใด จงพยายามศึกษารายละเอียดของงานนั้นให้เข้าใจ อาจใช้สำนวนอีกอย่างหนึ่งว่า “ความต้องการของงาน” คือให้รู้งานที่เราจะทำงานนั้นมันต้องการอะไรบ้าง ยกตัวอย่าง เช่น จะปลูกต้นไม้เราก็ต้องรู้ความต้องการของงานปลูกต้นไม้ที่ว่า ต้องรดน้ำเวลาไหน ให้ปุ๋ยกี่วันครั้ง อากาศอย่างไร อะไรเป็นศัตรูพืช ต้องการร่วมแสงแดด อากาศ เป็นอย่างไร เมื่อได้ศึกษาความต้องการของงานดีแล้วก็ตรวจตราให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ ในวงการขนาดใหญ่ เขาถึงกับจ้างผู้ตรวจงานไว้ และผู้ตรวจงานก็วางแผนการตรวจทำตารางการปฏิบัติงานไว้พร้อม เพื่อกันเผื่อ แม้ทางปฏิบัติธรรมพระพุทธรูปเจ้าก็ทรงวางแผนไว้กันเผื่อ ฉะนั้นในทางปฏิบัติ

๑) เมื่อทำงานใดบุคคลจะต้องมีความรับผิดชอบในงานนั้น คือ มุ่งความสำเร็จของงาน^๙

๒) พยายามตรวจตราสอบดูความต้องการของงานอยู่เสมอ^{๑๐}

^๖ สัมภาษณ์ นายสุรัชย์ เทพวงศ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นางอุไรวรรณ อัมพวา, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจำง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายสุบรรณ มีพวก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๓) ระวังความเสื่อมต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นแก่งานนั้น^{๑๑}

สรุปความว่าเรื่องการทำงานนั้นเป็นทฤษฎีพิเศษ คืองานแทบทุกอย่างมักมีความเปลี่ยนแปลง หรือแปรสภาพไป ผิดจากที่ผู้ทำคาดการณ์ไว้ ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น บุคคลปลูกบ้านเรือน เราคิดเหมือนกันว่าประตูหน้าต่างจะต้องติดกลอนไว้เพื่อกันขโมย แล้วก็ได้มอบหมายให้คนเฝ้ารักษาคอยปิด เปิดแล้วด้วยถึงกระนั้นก็นอนใจไม่ได้ เพราะว่าตัวคนเฝ้านั้นเองอาจเผลอ ไม่ได้ลงกลอน ขโมยก็เข้าบ้าน ได้ นี่ยกตัวอย่าง เราจะป้องกันเหตุดังกล่าวได้ก็ด้วยตนเองเป็นคนที่มื่อธิบาทข้อจิตตะ คือเอาใจใส่ตรวจตราอยู่เสมอ จริ่งอยู่ความเสียหายบางอย่างย่อมอยู่นอกวิสัย แม้เราจะตรวจตราอยู่อย่างไรก็เสียหายจนได้ แต่ถ้า มีจิตตะเอาใจฝักใฝ่อยู่แล้ว คนก็จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที เหมือนคนที่ดูแลบ้านเรือนของตนดี ย่อมขนของมีค่าออกจากบ้านได้ทันก่อนที่ไฟจะลามมาถึง

๔.๑.๕ การพัฒนาตามหลักวิมังสา

เมื่อจะทำงานสิ่งใดต้องศึกษาวิธีทำให้แม่นยำ และวิจัยหาวิธีทำที่ดีกว่า ถ้าเป็นงานใหญ่หรือตนไม่แน่ใจก็จัดให้มีการประชุมระดมปัญญาของหมู่คณะเข้าช่วย หรือปรึกษาหารือท่านผู้รอบรู้ประกอบด้วย ดังนั้นในทางปฏิบัติจะต้องแบ่งงานออกเป็นขั้น ๆ คือ ๑) วางแผนงาน ๒) ทำงานตามแผน ๓) ตรวจวิจัยผลงาน^{๑๒}

กล่าวคือการกระทำกิจการงานต่างๆ นั้น ต้องประกอบไปด้วยการทำงานที่ใช้สมองมิใช่แต่เพียงว่าใช้กำลังหรือแรงเพียงอย่างเดียว

สรุปความว่า วิมังสาคือปัญญา เป็นแสงสว่างพอใจ ถอยออกมาเทียบกับสิ่งภายนอกเสียก่อนก็ได้ คนเรามักจะมีมือมีเท้าสมบูรณ์ แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีอวัยวะเห็นอีกอย่างหนึ่งคือ ตา เวลาทำงานเราจะต้องอาศัยลิ้มตาด้วย เราจึงจะรู้ว่าตัวหนังสือที่เขียนนั้นเรียบร้อยหรือไม่ และแม้มีตาแล้วในที่บางแห่งยังต้องมีแสงสว่าง ช่วยให้มองเห็นอีกด้วย จึงจะทำไมผิด วิมังสาถ้าจะเปรียบก็เหมือนตาหรือเหมือนแสงสว่างนั่นเอง นอกจาก ช่วยให้เราทำงานไม่ผิดแล้วยังช่วยให้เรามองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีขึ้นด้วย ชี้ให้เห็นความเจริญของโลกในส่วนรวมด้วยก็ได้ ในสมัยก่อนยานพาหนะอย่างตึกมีม้า โค ช้าง เกวียน เรือล่องเรือแจว แต่อาศัยที่มนุษย์เราใช้วิมังสาประกอบการทำงาน คิดค้นเรื่อยมา จนถึงมีรถยนต์ เรือยนต์ รถไฟ เครื่องบิน ฯลฯ ที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ วิวัฒนาการมาด้วยแรงวิมังสาทั้งสิ้น

ในการพัฒนาตามแนวคิดอิทธิบาท ๔ นั้น ต้องมีฉันทะ คือพอใจในงานที่ทำ และมีความเพียรพยายามเอาใจใส่ในหน้าที่การงานนั้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบรอบด้าน การศึกษาเล่าเรียนจะประสบผลสำเร็จพัฒนาขึ้น การพัฒนาจิตใจคือการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น รวมทั้งการพัฒนาหน้าที่การงานให้ดีขึ้นได้นั้นต้องมีธรรมประจำใจ คืออิทธิบาท ๔ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้เป็นคนดีของสังคมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายบุญคล้าย บุญรอด, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๑, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ประกอบด้วย ฉันทะ มีใจรัก วิริยะ พากเพียรทำ จิตตะ เอาจิตฝึกฝั ฌมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน หลักธรรมดังกล่าว เปรียบเสมือนต้นทุนชีวิต ช่วยให้ประสบความสำเร็จในทุกกิจการที่กระทำทั้ง ทางด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมตลอดถึงเป็น ที่พึ่งของคนอื่นได้ด้วย ซึ่งสามารถบูรณาการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาได้

๔.๒ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาจิตใจ

๔.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาจิตใจ

การพัฒนาจิตใจ คือการยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ด้วยวิธีการทำจิตใจให้ สงบ เกิดปัญญา แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างไม่มีความทุกข์ ปฏิบัติหน้าที่ไปอย่างดีที่สุดในทุกๆ ด้าน หมายถึง การฝึกฝนจิตใจให้สงบ มีสติสัมปชัญญะ มีสมาธิ มี เหตุผล มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีพลังทางจิต ทำให้เกิดมีสุขภาพจิตดี มีจิตใจเข้มแข็ง นุ่มนวล ควบคุมค่าต่อการทำงานเป็นต้น ซึ่งตรงกันข้ามกับการฝึกกายนั้นเอง แต่มีข้อแตกต่างกันตรงที่ว่า การฝึกกายนั้นจะต้องทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและออกกาศังกายในอิริยาบถต่าง ๆ จะทำให้ร่างกาย สบายขึ้นและมีพลัง ส่วนการฝึกฝนจิตและ พัฒนาจิตจะต้องทำให้จิตหยุดนิ่ง เช่นการมีจิตใจ จดจ่อ ตั้ง มั่นในการทำงาน อ่านหนังสือ ฟังเพลง เป็นต้นหรือ การทำสมาธิการนิ่งนั้น จะเกิดพลัง และมีความสุขสบายขึ้น^{๑๓}

จิตมีลักษณะดังนี้

๑. ดิ้นรน (ผนทน) ดิ้นรนไปเพื่อจะหาอารมณ์ที่เป็นเหยื่อ มีรูปและเสียง เป็นต้น
๒. กวัดแกว่ง (จพล) ไม่หยุดอยู่ในอารมณ์หนึ่ง อารมณ์ใดนาน
๓. รักษายาก (ทุรกข) รักษาให้อยู่กับที่ไม่ให้คิดถึงเรื่องต่าง ๆ นั้นทำได้ยาก
๔. ห้ามยาก (ทุนนิवारย) ปูองกันไม่ให้คิดถึงเรื่องที่คุณคนไม่ต้องการนั้นทำได้ยาก
๕. ช่มได้ยาก (ทุนนิคคห) ฝึกได้ยาก
๖. เป็นธรรมชาติที่รวดเร็ว (ลหุ) เกิดขึ้นแล้วดับไป
๗. มักตกไปตามอารมณ์ที่ชอบ (ยตถ กามนิปาติน)
๘. ไปได้ไกล (ทรงคม)
๙. เทียวไปดวงเดียว (เอกจร) เกิดที่ละดวง รับอารมณ์ได้ครั้งละ ๑ อย่าง
๑๐. ไม่มีรูปร่าง (อสรีร) ไม่มีรูปร่างแต่สัมผัสได้
๑๑. มีคูหา คือ ร่างกายเป็นที่อยู่อาศัย (คูหาสย)

แม้ว่าจิตจะมีลักษณะดังกล่าวแล้ว ผู้มีปัญญา สามารถฝึกฝนจิตนี้ให้ตรงได้ คือ นำ ประโยชน์ไปใช้ได้เหมือนนายช่างครดัดลูกศรที่คิดให้ตรงได้ ดังพุทธพจน์ว่า “จิตที่ดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก” ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้เหมือนช่างครดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น”^{๑๔} ใน

^{๑๓} พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี , “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิต, การตามดูจิตเพื่อรู้ ความจริงของ ชีวิต”, ใน พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์ , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า, ๒๘๓.

^{๑๔} พุ.ธ.(ไทย) ๒๓/๓๓-๓๔/๓๕.

ชีวิตความเป็นอยู่มนุษย์รับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สิ่งที่รับเข้ามา มีทั้งสิ่งที่เราชอบใจและไม่ชอบใจ หากเป็นเรื่องที่เราชอบใจและหรือเป็นเรื่องที่เราไม่ชอบใจ จิตจะปรุงแต่งไปตามความรู้สึกนั้น เราจึงสะสมความโลภ โกรธ หลง ไว้ในจิตโดยไม่รู้ตัว เมื่อจิตซึมซับกิเลสเหล่านี้ไว้ปริมาณกิเลสที่สะสมอยู่จะเปลี่ยนคุณภาพจิต ให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส โดยที่เราไม่ปรารถนาให้เป็นเช่นนั้น เช่นหากเราโกรธบ่อยๆ กิเลสคือความโกรธจะซึมซับเข้าไปในจิตเปลี่ยนคุณภาพของจิตทำให้เป็นคนโกรธง่าย เจ้าอารมณ์ ฉุนเฉียว แม้บางครั้งเป็นเรื่องขัดใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ เป็นต้น

การทำสมาธิ ทำให้จิตสะอาดและบริสุทธิ์ขึ้น จิตจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เช่น มีอารมณ์เย็นลง ความโกรธลดความรุนแรงลง มีสติตั้งมั่นรู้ตัวควบคุมอารมณ์ได้ ลดทิฐิมาณะ ความถือตัว ความพองพองและความเครียดลดลง อดทนต่อสิ่งที่มีมากระทบจิตใจได้ เข้าใจผู้อื่นและรู้จักการให้อภัย จนกระทั่งความรักเมตตาปรารถนาดี เกิดท่วมท้นใจจิตใจ ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ อย่างสูงค่าในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ ช่วยส่งเสริมสุขภาพ สร้างความรู้ มีศักยภาพในการทำงานแก้ไขปัญหาส่วนตัวได้ จึงมีการพัฒนาสังคมส่วนรวมได้ทุกระดับอย่างไม่มีขีดจำกัดต่อไปจนกว่า จะประสบสันติสุขตามที่มวลมนุษยชาติปรารถนา การพัฒนาจิตที่เห็นผลอย่างชัดเจน คือทำให้เราลดความเห็นแก่ตัว รู้จักการปล่อยวางและการให้อภัยจนเกิดขึ้นซึ่งความเมตตากรุณา และความเอื้ออาทรต่อกัน อันเป็นผลดีต่อตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ และสังคมโลกโดยรวม^{๑๕}

การพัฒนาจิตเป็นการเพิ่มขีดความสามารถทางจิตใจ จิตเป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง ที่เป็นนามธรรม ไม่มีรูปร่าง เป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า “นามชั้น” ในชั้น๕ อันเป็นสภาวะธรรมที่แท้จริงของสัตว์ บุคคล จิตหาหน้าที่ ด้านการรับรู้ ความรู้สึก ความจำ ความคิด พระพุทธศาสนาถือว่า จิตมีความงามตามธรรมชาติ ความงามในการกระทำและความสามารถในการสร้างสรรค์ความงาม^{๑๖} จิตมีความสามารถรับรู้อารมณ์ ๖ ช่องทางคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และสามารถปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ต้องกาย อารมณ์ที่ต้องใจให้เป็นไปตามความต้องการเพื่อเสวยอารมณ์ ๓ แบบ คือความรู้สึกสุข ทุกข์ และเฉย ๆ สามารถตอบสนองต่ออารมณ์ถึง ๓ ช่องทาง คือ กาย วาจา ใจ ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขได้หรือให้เป็นไปเพื่อโทษและความทุกข์ก็ได้ ด้วยเหตุนี้จิตในทัศนะพระพุทธศาสนา จึงเป็นประธานในการกระทำ มีศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ในการกระทำ และมีความงามยิ่งกว่าความงามทั้งปวง^{๑๗}

^{๑๕} พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิต, การตามดูจิตเพื่อรู้ความจริงของชีวิต, ในพระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์ , หน้า, ๒๘๓ - ๒๘๕.

^{๑๖} อภิ.สง.อ.(ไทย) ๗๕/๒๒๘.

^{๑๗} พิชญ์ชิต์ บุญช่วย, “การเพิ่มขีดความสามารถทางจิตใจกับการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนา” , ในพระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗๑.

๔.๒.๒ ฉันทะกับการพัฒนาจิตใจ

ฉันทะ หมายถึง ความพอใจในสิ่งนั้น การที่ใช้หลักธรรม คือ ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ความพอใจในที่นี้ คือความพอใจในธรรม คือ พอดีในการที่จะละชั่วทำดีนั่นเอง ในการที่จะพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อกำจัดสิ่งรังควาน หรือทำลายจิตใจและอารมณ์ ให้จิตใจได้รับความสงบเยือกเย็น และสิ่งที่จะนำมาแก้ไข หรือชักพอกใจให้สะอาดปราศจากมลทินคือกิเลสมีโลภะ ความโลภ ฯลฯ ได้นั้น นอกจากความพอใจในธรรมและปฏิบัติตามธรรมแล้วไม่มี ส่วนมากก็จะไม่เข้าถึงจิตเจตน์ หรือเข้าถึงได้ไม่พอที่จะให้เกิดประโยชน์ กล่าวคือ ไม่เข้าใจในใจตนเอง เพราะกิเลสในใจเราขุ่นมัวไม่สงบ บุคคลนั้นถ้ามีความพอใจในธรรมคือฉันทะแล้ว การที่จะพัฒนาใจบุคคลให้ดีขึ้นสูงขึ้นก็เป็นเรื่องที่จะกระทำ ได้โดยไม่ยากนัก กล่าวคือ ความพอใจใน ศีล เพราะศีลนั้นแปลว่าปกติหรือการรักษา กาย วาจา ใจให้เรียบร้อยปกติจึงชื่อว่าศีลนั่นเอง

ถ้าเราพอใจในศีลแล้วการพัฒนาจิตใจให้เป็นปกติสม่ำเสมอไม่ถูกรบกวนด้วยข้าศึกคือ กิเลสที่อยู่ในใจบุคคล จิตใจบุคคลก็จะสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ เพราะฉะนั้น การที่มีฉันทะพัฒนา จิตใจนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากประการหนึ่ง ในการบรรลุนิพพานของพระอริยสาวกและสาวิกาทั้งหลายดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็เช่นกัน คือต้องมีความพอใจในการพัฒนาจิตใจสูงขึ้นนั่นเอง เมื่อพัฒนาจิตใจสูงขึ้น

การได้ดวงตาเห็นธรรมก็บรรลุผล เพราะจิตเจตน์นั้นได้รับการพัฒนานั่นเอง ตรงกันข้ามกับ บุคคลที่ไม่มีการพัฒนาจิตใจ เพราะการแสดงออกแต่อย่างล้วนออกไปจากใจ ถ้าใจเราไม่มีความพอใจในธรรมไม่ได้รับการอบรมแล้ว การแสดงออกทางด้านการประพฤติจะไม่น่าดู ซึ่งจะกระทบกระเทือนกับทั้งตนเองและผู้อื่น การแสดงออกไปเพื่อตนเองในทางผิดธรรมย่อมทำความชั่ว ที่ว่า เมื่อตัวเองมันมาทำลายตนเองเข้าไปอีก โลกกับธรรม บุคคลกับธรรม จึงขัดแย้งกัน ดังนั้น การพัฒนาจิตใจเป็นปัจจัยที่สำคัญมากเพราะใจของบุคคลเป็นผู้นำ^{๑๘} การกระทำ การพูด การคิด ก็เกิดมาจากจิตใจเป็นผู้สั่งการทั้งสิ้น ถ้าบุคคลมีความพอใจในการพัฒนาใจตนตามธรรม คือศีลเป็นต้นแล้ว จิตใจ บุคคลจะสูงขึ้นพัฒนาขึ้น มนุษย์เรานี้จะประเสริฐกว่าสัตว์ทุกชนิดบนโลกนี้นั้นก็เพราะการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นนั่นเอง

๔.๒.๓ วิริยะกับการพัฒนาจิตใจ

วิริยะ หมายถึงความเพียรในสิ่งนั้น ในการที่จะพัฒนาจิตใจบุคคลให้สูงขึ้นนั้นได้กล่าว มาแล้วพอได้ใจความจากข้อข้างต้น ในการที่จะพัฒนาจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นไปอีกนั้นต้องอาศัย วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึงความเพียรไว้ ๔ ประการด้วยกัน คือ เพียรระวัง เพียรละ เพียรทำให้เกิดขึ้น และเพียรรักษา จักได้อธิบายเป็นลำดับไปพอได้ใจความ เพียรในข้อแรก คือ เพียรระวังไม่ให้บาปอกุศลกรรมเกิดขึ้นในใจบุคคล หรือเรียกว่า สังวรปธานนั่นเอง คือ เพียรพยายามปิดกั้นบาป ปิดกั้นอกุศลปิดกั้นความชั่วที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ ได้แก่ การ ปิดประตูบาป ปิดประตูความชั่วไว้ ไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจมี สติระวังอินทรีย์ ทั้ง ๖ อย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพียรในข้อที่สอง คือเพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว คือ ความตั้งใจละบาปอกุศล ที่เกิดขึ้นแล้ว ในสันดานจิตใจของบุคคลให้หมดสิ้นไปคือ เพียรพยายามเลิกละ หรือ กำจัดบาป กำจัดอกุศล กำจัด

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ หรือเรียกว่าปหานปธานนั่นเอง คือ บำปอกุศลที่มีในจิตใจเราแล้วเพียรพยายามละ เลิกเสีย เพียรในข้อที่สาม คือ เพียรทำให้เกิดขึ้น คือเพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดานแล้ว ควรที่จะตั้งใจสร้างคุณความดีคือ ทานมัย สีลมัย ภาวนามัย เป็นต้น ที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้นไปหรือเรียกว่าภาวนาปธานนั่นเอง เพียรในข้อที่สี่ เรียกว่า เพียรรักษา คือเพียรรักษากุศลที่เกิดแล้วไม่ให้เสื่อม คือ การตั้งใจรักษาความดี หรือรักษาบุญกุศลที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม ไม่ละทิ้งความดี ทำให้มันคงยิ่งขึ้นไป เหมือนเกลือรักษาความเค็ม และไม่ให้ความชั่วเข้ามาแทนที่^{๑๙} ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบ ควรประกอบให้มีในตน หรือเรียกว่าอนุรักษนาปธาน นั่นเอง เมื่อเรามีความเพียรพยายามครบทั้งสี่ประการนี้แล้ว จิตใจของเราก็จะได้รับการพัฒนาที่สูงขึ้น

ความพากเพียรพยายามในกิจที่ชอบธรรม เนื่องจากในโลกนี้มีกิจที่ต้องทำมากมาย เมื่อทำแล้วจะให้ประสบผลสำเร็จ ต้องอาศัยความเพียรพยายามทุ่มเททั้งกาย วาจา ใจ ชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพัน^{๒๐} บางบุคคลก็ทุ่มเทอยากเป็นมหาเศรษฐี แต่บางบุคคลก็ใช้ความเพียรไปหาความชั่ว ลักขโมย จี้ปล้นหรือฆ่ามนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น ส่วนความเพียรในความหมายของกัลยาณมิตรนั้น ท่านหมายเอาเรื่องความเพียรพยายามละเว้นจากบาปอกุศลและเพียรพยายามที่จะพอกพูนกุศลให้เกิดขึ้นมาในใจ ซึ่งเป็นความเพียรที่เป็นไป เพื่อการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ นั่นเอง

๔.๒.๔ จิตตะกับการพัฒนาจิตใจ

จิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้นการพัฒนาที่ผ่าน ๆ มาบุคคลเน้นพัฒนาบ่าวกายมาก และให้ความสำคัญแก่นาย คือจิตน้อยเกินไป ทำให้จิตอ่อนแอไม่มีพลัง เป็นผู้บังคับบัญชาที่หย่อนสมรรถภาพ ปล่อยให้ลูกน้องคือกายทำในสิ่งที่ไม่ดีงาม ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมมากขึ้นตามลำดับ ร่างกายที่แข็งแรงอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิตที่อ่อนแอ ย่อมจะก่อให้เกิดอันตรายได้มากกว่า อนึ่ง ธรรมชาติของจิตก็เหมือนกับน้ำ คือน้ำจะไหลลงสู่ที่ต่ำเสมอ หากบุคคลต้องการไม่ให้น้ำไหลไปสู่ที่ต่ำ ก็ต้องสร้างทวนบหรือเขื่อนที่แข็งแรงกั้นเอาไว้ จิตก็เช่นเดียวกัน ขอบโน้มเอียงไปสู่ที่ต่ำ (อุบาย) เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จิตที่อ่อนแอ ไม่มีพลังจะถูกชักนำไปสู่ทางต่ำได้ง่าย

การป้องกันไม่ให้จิตมุ่งหน้าไปสู่ที่ต่ำก็ทำได้ โดยการสร้างทวนบให้แก่จิต คือ ฝึกให้จิตมีพลังที่เข้มแข็งต้านกระแสของความชั่วได้ การเพิ่มพลังให้แก่จิตนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "การพัฒนาจิตใจ" อนุกรรมที่สำคัญและดีที่สุดในการพัฒนาจิตใจก็คือหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ประการแรกก็ต้องมีจิตตะ คือ การเอาใจใส่ฝึกฝนหรือความตั้งใจเสียก่อน ถ้ามีความตั้งใจแล้วจะมีชัยไปกว่าครึ่ง หมายความว่า เริ่มต้นได้ดีนั่นเอง ประการแรกนั้นต้องดูที่จิตใจในตัวบุคคลก่อนว่ามีกุศลคือ

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายประภาส นาใจดี, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายสงกรานต์ สิงห์คำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๘, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

บาปอยู่ในจิตใจของเราหรือไม่ เพราะบาปอกุศลนี้แหละที่ปิดกั้นไม่ให้จิตใจของบุคคลพัฒนาขึ้น^{๒๑} ดังนั้นการพัฒนาจิตใจต้องมีการปฏิบัติธรรมและอบรมถ้าจิตได้รับการอบรม การพัฒนาให้มีความฉลาดมีเหตุมีผล รอบคอบในสิ่งดีและชั่วทั้งหลายพอประมาณ ย่อมจะดำเนินกิจการต่าง ๆ เช่น การศึกษาการทำงาน ก็ไปด้วยความราบรื่นดีงามไม่ค่อยผิดพลาด ผิดกับจิตที่ไม่ได้รับการอบรม การพัฒนาอยู่มาก

การพัฒนาจิตก็เท่ากับการส่งเสริมความฉลาด รอบคอบในกิจการต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น ความเจริญทางจิตใจที่ได้รับการอบรมการพัฒนาย่อมเป็นผลดีกว่าความเจริญทางด้านวัตถุที่ไม่ได้พัฒนาจิตไปพร้อมกันอยู่มาก ดังนั้นการพัฒนาจิตเพื่อความรอบคอบในตนและกิจการงานทั้งหลาย จึงควรสนใจอย่างน้อยให้พอ ๆ กันกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ ปัจจุบันการพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัตถุมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพัฒนาการด้านวัตถุอย่างเดียวก่อให้เกิดปัญหามากมายด้วยความเครียดและความเห็นแก่ตัวของบุคคลในสังคม^{๒๒} เพื่อป้องกันและขจัดปัญหาดังกล่าว จึงควรส่งเสริมให้ทุกคนพัฒนาจิตด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นการพัฒนาจิตให้รู้เท่าทันโลก รู้จักชีวิตตามความเป็นจริง เพื่อลดละความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน อันจะเป็นผลให้จิตบริสุทธิ์และเกิดปัญญา การฝึกพัฒนาจิตใจของตนเองในด้านสติด้วยการศึกษาเรื่องสติและฝึกเจริญสติเป็นประจำจะทำให้มีสติตั้งมั่น จึงทำให้มีการคิดพิจารณา ทำความเข้าใจจดจำสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดี^{๒๓} ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๔.๒.๕ วิมิงสาเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจ

วิมิงสา หมายถึงความหมั่นสอดส่องใคร่ครวญในเหตุผลของสิ่งนั้น หมายความว่า การพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งที่ถูกต้องด้วยปัญญานั้นเอง วิมิงสาธรรมนี้เป็นตัวปัญญา ในการที่จะพัฒนาจิตใจของบุคคลให้ละเอียดสุขุมรอบคอบนั้นต้องมีปัญญาในการมีจะทำให้จิตใจบุคคลนั้นเจริญ จักได้อธิบายความหมายของปัญญามีสองระดับให้พอได้ใจความเพื่อจักได้นำมาชี้แจงให้เข้าใจและจะได้นำมาพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นเป็นลำดับไป ทว่าปัญญามีสองระดับนั้นคือปัญญาทางโลก และปัญญาทางธรรมปัญญาทางโลกนั้น ไม่มีศีลเป็นตัวคุม จึงเป็นปัญญาแบบมือใครยาว สาวได้สาวเอา หรือปัญญาแบบตัวใครตัวมัน ไม่ต้องคำนึงหรือนึกถึงศีลธรรม แบบคนฉลาดที่ขาดศีลธรรม เอาเปรียบคนที่โง่กว่าตน จึงเป็นการกระทำที่เบียดเบียนผู้อื่นอยู่เสมอ ทำให้โลกวุ่นวายมีปัญหายุ่งเสมอ

ส่วนปัญญาทางธรรมในพระพุทธศาสนามีข้อบังคับ หรือข้อบ่งชี้ชัดเจนว่าจะต้องเป็นปัญญาที่เกิดจากสมาธิ อันมีศีลเป็นเครื่องควบคุมจึงจะเป็นสัมมาปัญญา หรือปัญญาที่ถูกต้องทางพุทธ หรือจะพูดว่าปัญญาทางโลกเป็นเพียงแค่สัญญา หรือความจำก็ได้ ในทางพระพุทธศาสนานั้นคำว่า

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายสงกรานต์ สิงห์คำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน, รู้เรื่องราวปัญญาคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำ ควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างมง่าย ปัญญานั้น ทำให้เกิดได้ ๓ วิธี^{๒๔} คือ โดยการสดับตรับฟัง การศึกษาเล่าเรียน โดยการคิดค้น การตรikirตรอง (จินตามยปัญญา) โดยการอบรมจิต การเจริญภาวนา (ภาวนามยปัญญา)ปัญญา ที่เป็นระดับ อธิปัญญา คือปัญญาอย่างสูง การพัฒนาจิตใจด้วยหลักวิมมังสาธรรมนี้ก็เช่นกัน กล่าวคือ มีการสดับรับฟังที่ดี การมีวิมมังสา คือการคิดตรikirตรองใคร่ครวญพิจารณาหาเหตุผล และการอบรมปฏิบัติ ดังนี้

การพัฒนาจิตใจของบุคคลที่สูงขึ้น การพัฒนาจิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อจิตใจของบุคคลได้รับการพัฒนาแล้ว โดยการสดับตรับฟัง การศึกษาเล่าเรียน โดยการอบรมจิต และโดยการอบรมปฏิบัติแล้วจิตใจจะสูงขึ้นเจริญขึ้น เพราะเป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาไตร่ตรองของตนเอง.ความทุกข์ทางจิตใจพบได้บ่อยเมื่อเกิดความเกินความพอเหมาะพอควร ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความวิตกกังวล ความเครียด ความเหนื่อยอ่อน การพักผ่อนไม่เพียงพอ ปัญหาสุขภาพ การเจ็บป่วย การเดินทาง ค่าใช้จ่าย ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ความรัก ความหลงเชื่อ ความไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ความโกรธ ความไม่เท่าเทียม ความแข็ง ความเบื้อหน่าย ความท้อแท้ ความพ่ายแพ้ ความไม่สมหวัง ความเสียใจ ความไม่สบายใจที่เกินความพอเหมาะพอควร เป็นต้น.ถ้าบุคคลมีวิมมังสา คือ การพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา ความทุกข์ทางจิตใจที่เกิดจากความเกินพอดีในเรื่องต่างๆ

การพัฒนาใดๆ ก็ไม่สำคัญเท่าการพัฒนาคน และการพัฒนาคนต้องพัฒนาที่จิตใจ อุปรกรณ์ในการพัฒนาจิตใจที่ดีที่สุดก็คือศาสนของพระพุทธศาสนา สอนให้คนไม่ทำความชั่วกระทำแต่ความดี และหาจิตใจให้ผ่องใส และบุคคลต้องมีความเชื่อ ในศาสนาของตนเป็นทุนเดิมจึงพร้อมที่จะปฏิบัติตาม^{๒๕} เพราะฉะนั้น การพัฒนาจิตใจตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เน้นเรื่องการฝึกจิตเป็นสำคัญ เพราะมนุษย์มีจิตเป็นตัวนำการกระทำทุกอย่าง จะต้องมีการพิจารณา คตินึกตรikirตรองเสียก่อน การฝึกจิตหรือการบริหารจิต จึงเป็นการกระทำเพื่อให้จิตมีสภาพตั้งมั่น มีสติระลึกรู้ได้ มีสัมปชัญญะรู้สึกตัวทั่วพร้อมตลอดเวลาทำให้สุขภาพจิตดี ผ่องใส ทำจิตใจให้เปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม รู้ดี รู้ชั่ว ซึ่งเป็นแนวทางให้เกิดการพัฒนาในการที่จะยกระดับและพัฒนาจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นจากอกุศลกรรมได้นั้นประการแรกต้องมีฉันทะ คือความพอใจก่อน หมายความว่าจิตใจของบุคคลต่ำก็เพราะอกุศลทำให้เกิดขึ้น

การที่จะทำให้จิตใจเราสูงขึ้นได้ก็ต้องมีความพอใจในการที่จะละอกุศลกรรมที่ทำให้ใจบุคคลต่ำถ้าใจบุคคลไม่มีอกุศล คือ โลภะ โทสะ แลโมหะ แล้วจิตใจของเราจะสูงขึ้นนั่นเอง ประการที่สองต้องมีวิริยะ คือ ความเพียร หมายความว่า เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน คือ เพียรพยายามปิดกั้นบาป ปิดกั้นอกุศลปิดกั้นความชั่วที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ ได้แก่ การปิดประตู

^{๒๔} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ ประหยัดทรัพย์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๙ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

บาป ปิดประตูความชั่วไว้ ไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ^{๒๖} มีสติระวางอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว คือความตั้งใจละบาปอกุศล ที่เกิดขึ้นแล้วในสันดานให้หมดสิ้นไปคือ เพียรพยายามเลิกละ หรือ กำจัดบาปกำจัดอกุศล กำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน การตั้งใจสร้างคุณความดีคือ ทานมัย สีลมัยภาวนามัย เป็นต้น ที่ยังไม่ให้ มีขึ้น ที่มีอยู่แล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้นเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม คือ การตั้งใจรักษาความดี หรือ รักษาบุญกุศลที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม ไม่ละทิ้งความดี ทาให้มันคงยิ่งขึ้นไป เหมือนเกลือรักษาความเค็ม และไม่ให้ความชั่วเข้ามาแทน

๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ของผู้นำชุมชน ด้านการพัฒนาหน้าที่และการงาน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยก็ได้อธิบายความหมายของคำว่า หน้าที่และการงานโดยสังเขป เพื่อเป็นการเข้าใจในเนื้อหาของการพัฒนาหน้าที่และการงานเป็นลำดับ ดังนี้

๔.๓.๑ ความหมายของคำว่าหน้าที่

หน้าที่ หมายถึง กิจที่ต้องทำ หรือควรทำ เป็นสิ่งที่กำหนดให้ทำ หรือห้ามมิให้กระทำ ถ้าหากจะก่อให้เกิดผลดี เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว หรือสังคมส่วนรวม หรืออาจจะหมายถึง กิจที่จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบ

๔.๓.๒ ความหมายของคำว่าการทำงาน

การงาน หรืองานการ หมายถึงสิ่งที่ต้องทำ ภาระหน้าที่ที่ต้องกระทำนั่นเอง การที่จะพัฒนาการงานให้ดีขึ้นได้นั้น ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล ๒ ฝ่าย คือ ผู้นำกับผู้ถูกปกครอง ผู้วิจัยจึงได้นำความหมายและคุณธรรมของคำว่าผู้นำกับผู้ถูกปกครอง ในทางพระพุทธศาสนาอธิบายว่า การที่จะพัฒนางานให้สำเร็จประโยชน์นั้น ผู้นำกับผู้ถูกปกครองนั้นมีหน้าที่และคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาอย่างไร ในการทำงานนั้นหากไม่มีการแข่งขันการพัฒนาการทำงานก็จะมีน้อยหรือไม่มีเลยชีวิตของคนเราก็เช่นกันหากไม่มีเป้าหมายหรืออะไรมาบีบบังคับเราก็จะใช้ชีวิตเรื่อย ๆ สบาย ๆ ไปวัน ๆ ทำให้เราขาดการพัฒนาได้ การแข่งขันนี้ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการแข่งขันกับผู้อื่น เท่านั้นแต่รวมถึงการแข่งขันกับตนเอง แข่งขันกับเวลา แข่งขันกับสถิติ ในชีวิตการทำงาน จึงต้องมีเป้าหมายที่ท้าทายอยู่ตลอดเวลา เพราะจะทำให้เรามีการพัฒนา และปรับปรุงประสิทธิภาพในการทำงานอย่างต่อเนื่อง^{๒๗} ผลตอบแทนสูงสุดที่เราจะได้จากการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงานไม่ได้อยู่ที่ผลงานของเราหรือผลงานของหัวหน้า หรือองค์กร แต่อยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของสมองของเราให้มากขึ้นต่างหากซึ่งหากสมองของเรามีศักยภาพในการคิด วางแผน และทำที่สูงขึ้นแล้วการที่เราอยากทำงานกับองค์กรใด ตำแหน่งงานใด เงินเดือนมากเท่าใดรับรองได้ว่าไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปครับเทคนิคใน

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายทองสี เลิศประเสริฐ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน ในการมีพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพและเจริญขึ้นได้นั้น ควรตั้งเป้าหมายไว้ ๕ ประการ ดังนี้ คือ

๑) ตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนและท้าทายในการพัฒนางาน เป็นต้นเป้าหมายจะเปรียบเสมือนการจุดไฟสร้างแรงจูงใจให้กับเราเองจะทำให้เรารู้ว่า เราควรทำงานหนักไปเพื่อใคร และทำไม^{๒๘}

๒) คิดและทำอย่างเป็นระบบการทำงานนั้น ไม่ได้อาศัย ประสบการณ์ แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการพัฒนากระบวนการที่ดีด้วย^{๒๙}

๓) จัดลำดับความสำคัญของงานโดยพิจารณาจาก ๒ ปัจจัย คือ ความสำคัญ กับความเร่งด่วนงานใดสำคัญมาก เร่งด่วนมาก ให้ทำก่อนงานใดสำคัญมาก แต่ไม่เร่งด่วน ก็มอบหมายให้คนที่ฝีมือทำไปก่อนงานใดสำคัญน้อย แต่เร่งด่วนมาก ก็อาจให้ลูกทีมที่ทำงานเร็ว ทำแทนงานใดไม่สำคัญ ไม่เร่งด่วน ก็อาจต้องพิจารณาตัดออกไปบ้างประเด็นก็คือ อย่ยากอดงานไว้กับตัวเพียงคนเดียว หัดกระจายงานบ้าง^{๓๐}

๔) วางแผนอย่างรอบคอบ จะทำให้เราทำงานน้อยลงวางแผนให้มาก คิดให้รอบคอบ หาแนวทางและทางเลือกที่หลากหลายเพื่อเปรียบเทียบหาแนวทางและทางเลือกที่ดีที่สุดหรือเป็นไปได้ที่สุด แล้วเราจะได้แผนงานที่ดี เวลาปฏิบัติตามแผนก็จะง่ายขึ้น^{๓๑}

๔.๓.๓ ฉันทะกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน

ฉันทะ ในที่นี้คือ ฉันทะในกุศลกรรม คือ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องแก่ชีวิตจิตใจ สิ่งที่เป็นผลดีแก่ความเจริญงอกงามในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ฉันทะสัมพันธ์กับการกระทำ คือ กระทำเพื่อให้รู้ความจริง และเพื่อสร้างภาวะดีงามให้เกิดขึ้น ฉันทะจะนำไปสู่วิริยะจิตตะและวิมังสาตามลำดับ ดังนั้น เมื่อบุคคลจะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรืองานใดงานหนึ่ง ควรเริ่มต้นด้วยฉันทะ คือ ความพอใจ และควรรักษาให้ดำรงอยู่ในสภาวะที่ต่อเนื่อง บุคคลนั้นจะมีความซาบซึ้งในคุณค่าของภาวะที่ดีงามของสิ่งนั้นที่การทำงานพาไป จิตใจจะแน่วแน่ มีสมาสดี สัมมาสมาธิในงานที่ทา ฉันทะ คือความพอใจนั้น เป็น การกระทำที่แสดงถึง ความสนใจใฝ่รู้ ความรักพอใจในสิ่งที่กระทำ และผลของการกระทำความมุ่งมั่นในสิ่งที่กระทำนั้นบรรลุเป้าหมายและการใช้วิธีที่ถูกต้องในการบรรลุเป้าหมาย ตามหลักพุทธศาสนารธรรมะข้อแรกที่เขาเป็นมาก คือฉันทะหรือความรักในงานที่ทำงานเป็น

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอภูดง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายบุญคล้าย บุญรอด, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๑, ตำบลภูดง อำเภอภูดง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายประภาส นาใจดี, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕, ตำบลภูดง อำเภอภูดง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายสุบรรณ มีพวก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑, ตำบลภูดง อำเภอภูดง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ธรรมะอย่างหนึ่ง บุคคลรักงาน ไม่ใช่เพราะอยากได้เงิน อยากมีชื่อเสียงหรือมีหน้ามีตา แต่รักเพราะเห็นคุณค่าของงาน เมื่อมีความรักในงาน บุคคลจึงมีความสุขที่ได้ทำงาน^{๓๒}

ฉันทะ คือความพอใจนี้จึงตรงข้ามกับตัณหาคือความอยาก ทำงานด้วยตัณหาคือทำงานเพราะอยากได้เงินทอง หรือลาภยศสรรเสริญ แต่ทำงานด้วยฉันทะคือทำงานเพราะรักงานนั้น เนื่องจากเห็นว่ามีความหมายและมีประโยชน์ จึงมีความสุขที่ได้ทำงานนั้น ถ้ามีฉันทะในงานใดก็จะขยันทำงานนั้น การงานที่บุคคลทำก็พัฒนาขึ้น ต่างจากตัณหาซึ่งทำให้ใฝ่เสพแต่ไม่ไฝ่ทำ ดังนั้นทำเมื่อไรก็ทุกข์เมื่อนั้น จนกว่าจะได้ผลตอบแทนเป็นเงินหรือชื่อเสียงถึงจะมีความสุข การทำงานด้วยฉันทะกับการทำงานด้วยตัณหาจึงให้ผลที่แตกต่างกันมาก งานอะไรก็ตามไม่ว่าจะเล็กน้อย อย่างคนทำสวน ถ้าทำด้วยฉันทะ เห็นประโยชน์ของการที่จะพัฒนาและเห็นคุณค่าของงาน การทำงานก็มีความสุขได้ เช่น เห็นว่างานของตนมีส่วนช่วยให้คนในองค์กรมีความสุข หรือภูมิใจที่ตนได้เป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ ทำให้คนไทยมีพละทานามัยที่สมบูรณ์ มีคุณภาพชีวิตที่ดี^{๓๓} จะเป็นคนสวนหรือเป็นคนรถล่วมีส่วนสร้างความสำเร็จอย่างนี้ขึ้นมาได้

ถ้ามองได้อย่างนี้ก็ทำงานอย่างมีความสุขงานก็พัฒนา ไม่รู้สึกว่างานของตนต่ำต้อยไร้คุณค่า ไม่ได้มีความหมายแค่ดูแลต้นไม้ใบหญ้าหย่อมเล็ก ๆ เท่านั้น ปัญหาคือว่าบุคคลจะสามารถเห็นไกลอย่างนี้ได้หรือไม่ ถ้ามองเห็นได้การพัฒนาที่ทำด้วยการมีฉันทะ คือทำด้วยใจรัก ฉันทะ ความพอใจ ความรักในงานและจุดหมายของงานก็เกิดขึ้น อยากให้สิ่งนั้นสำเร็จอยากให้งานที่บุคคลทำนั้นพัฒนาอย่างงดงามประณีต มีความสมบูรณ์ก็ต้องมี ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น ๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุเป้าหมายและพัฒนาก็ต้องมีฉันทะ คือ ความพอใจในงานนั้นงานที่ทำก็พัฒนาได้^{๓๔}

๔.๔.๔ วิริยะกับการพัฒนาหน้าที่และการงาน

วิริยะ เป็นการกระทำที่แสดงถึงความรู้สึกที่ต้องการทำงานให้สำเร็จลงโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมองว่าอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายในการทำงานให้สำเร็จ คือต้องมี วิริยะหรือความเพียร ความขยันหมั่นเพียรนี้เป็นเครื่องนำทางให้บุคคลได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การที่จะพัฒนางานให้เจริญไปข้างหน้า ต้องมีความเพียรขยันทำไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรคและความลำบาก งานทุกอย่างจะสำเร็จและพัฒนาได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ความมีวิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่งคุณขยันเท่าไรการพัฒนาผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักในงานจากฉันทะนั้นเอง^{๓๕} และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่นฝึกฝนตนเอง

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางอุไรวรรณ อัมพวา, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายสงัด วัจใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายสุรชัย เทพวงศ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ต่างหาก และจิตตะหรือความจดจ่อกับงานที่ทำ วิริยะนั้นมักจะตามมาเมื่อมีฉันทะ คือถ้ารักงานเมื่อไร ก็จะขยันทำงานเมื่อนั้น วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ในการที่จะพัฒนาการทำงานและการเรียนรู้และทำให้เข้าใจให้รู้ถึงพลังอันเป็นแก่นแท้ของคำว่าวิริยะนั้นก่อนว่า เมื่อบุคคลมีความเพียรพยายามอย่างเต็มที่แล้วการทำงานรวมทั้งการศึกษาก็จะสำเร็จผลและพัฒนาขึ้นได้ ดังนั้น คำว่า "วิริยะจึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูง วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง"^{๓๖}

โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่ใช่หมู่ทะลุตุตันรบเร้าและรุ่มร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้นความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและท้าทายต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งมวลบุคคลที่มีวิริยะ คือความขยันหมั่นเพียรในการประกอบภาระงานแล้วงานที่ทำนั้นก็สำเร็จและสามารถพัฒนางานนั้นให้เจริญขึ้นไปข้างหน้าได้^{๓๗} เป็นศรัทธาที่มั่นคงด้วยไม่ว่าจะมีอุปสรรคใด ๆ มากกระทบก็ตามก็จะไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจปล่อยวางหรือวางเฉยในบางเวลาบางสถานการณ์บ้าง เพื่อรอสถานะที่เหมาะสมกว่า ความวิริยะไม่ใช่ความดุดันอย่างเอาเป็นเอาตายหรือต้องให้ได้เสมอ แต่มันคือความแบบยลและเลือกที่จะทำบางอย่างเพื่อรักษาศรัทธาไว้หรือเพื่อรอวาระที่เหมาะสมอันหมายถึงการบรรลุผลแห่งศรัทธา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าถ้าบุคคลมีวิริยะ คือความเพียรในการทำงานโดยไม่ย่อท้องานที่ทำนั้นก็สำเร็จและพัฒนางานนั้นให้เจริญขึ้นได้^{๓๘}

๔.๔.๕ จิตตะกับการพัฒนาหน้าที่และภาระงาน

การพัฒนางานด้วยจิตตะ คือ มีจิตจดจ่อและตั้งมั่น คำว่าจิตตะนั้น หมายถึงความมีใจจดจ่อหรือความตั้งใจจริง เป็นการกระทำที่แสดงถึง ความรู้สึกที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานด้วย ความแน่วแน่ จดจ่อในสิ่งนั้น เมื่อมีสิ่งใดมารบกวนก็ไม่สามารถที่จะละทิ้งงานนั้นได้ ด้วยเห็นว่่างานที่ ทำนั้นมีความสำคัญต่อตนเอง ผู้อื่น ตลอดจนรวมถึงสภาพแวดล้อมด้วย จึงได้อุทิศกายและจิตใจในการทำงานนั้น เมื่อเรามีความตั้งใจเด็ดเดี่ยวงานมีเราทำงานนั้นก็สำเร็จและพัฒนาขึ้นได้ ความเอาใจรับผิดชอบงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตใจ หรือ สมาธิจดจ่อกับงานที่ทำรวมถึง มีความรอบคอบและความรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลังและความสามารถของตน จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตามคำนี้ยิ่งใหญ่มาก ^{๓๙}

ปัจจุบัน สังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาอ่านทำงานก็คิดว่าต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดี

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ ประหยัดทรัพย์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายสุพจน์ กาญจนแก้ว, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายสมชาย ชินคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สักอย่างทำผิด ๆ ถูก ๆ อยู่อย่างนั้นการพัฒนาก็ไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำ และรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการทำงานก็ตามความสำเร็จและการพัฒนา ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง ความเอาใจจดจ่อต่อการทำงานนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะว่างานจะสำเร็จผลและพัฒนาขึ้นได้ต้องอาศัยความตั้งใจ การเรียนก็เช่นเดียวกันถ้าเรามีความตั้งใจ เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรู้รอบคอบตามมา^{๔๐}

เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้ การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อย ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้ อย่างนี้แล้ว เราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจลึกความรอบรู้ไปโดยปริยาย^{๔๑} เมื่อเราเข้าใจลึกความรอบรู้แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่จะวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อแท้ของเรื่องราวนั้น ๆ ออกมาสู่การตัดสินใจของหมู่คณะหรือแม้แต่เรื่องส่วนตัวของเราเอง ดังนั้น จิตตะ คือ ความเอาใจใส่และความตั้งใจความรอบคอบจึงแฝงไปด้วยความรู้ตามสภาพจริงของมัน อันเป็นแนวปฏิบัติที่คนรุ่นใหม่ต้องสร้างให้เกิดเป็นนิสัยแก่ตนเอง การทำงานรวมทั้งการเรียนรู้ให้สำเร็จนั้นต้องมีจิตตะ คือ ความเอาใจจดจ่อและตั้งใจจริง การงานและการเรียนรู้ก็จะพัฒนาขึ้นได้

๔.๔.๖ วิมังสากับการพัฒนาหน้าที่และการทำงาน

วิมังสาเป็นการกระทำที่แสดงถึงความรู้สึกที่ได้ใช้ปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญและการค้นหาและแก้ไขข้อบกพร่องในการทำงาน โดยได้มีการทดลองและหาแนวทางใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้ในการทำงาน ส่งเสริมให้งานเสร็จสิ้น และบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์เรียบร้อย การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงานผู้ปฏิบัติงานจะต้องทำงานด้วยปัญญาด้วยสมมตจิต รวมถึงการมีความเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้งทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จ ผลสัมฤทธิ์ของงานและงานนั้นพัฒนาได้นั้นต้องมี วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจยญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ (วิมังสา) จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น^{๔๒}

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายสมชาย ชินคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

การพิจารณานั้นใคร่ครวญ หมายถึง การใช้สติสัมปชัญญะ และปัญญาเพ่งดูเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในเมื่อจะประกอบกรณานั้น ๆ ถึงจะใช้เวลานานหนอยก็ยังดีกว่าทำอะไรรีบร้อนใจเร็วด่วนไปได้ โดยขาดการวิมังสา คือ การใคร่ครวญก่อนทำ บางครั้งทำอะไรรีบร้อนก็อาจเสียหายได้เป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ เพราะฉะนั้น เวลาจะทำอะไรก็ตาม ต้องใช้สติปัญญาใคร่ครวญพิจารณาดูก่อนแล้วจึงค่อยทำ จะทำให้การทำงานหรือสิ่งที่ทำอยู่นั้นมีประสิทธิภาพงานนั้นจะพัฒนาขึ้นและสำเร็จได้ตามจุดประสงค์ การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะประสบผลสำเร็จได้ ผู้ทำจะต้องมีหลักเกณฑ์ในการทำงาน คือต้องพิจารณาให้รู้ก่อนว่า ถ้าบุคคลทำงานสิ่งนี้ ผลออกมาจะเป็นอย่างไร เมื่อรู้ว่าการงานนั้น ๆ ถ้าทำแล้วจะเป็นผลดีแก่ตนและสังคมอย่างมากมายก็ควรทำ หรือถ้ามีผลค่อนข้างมากก็ควรทำ ถ้ามีผลนิดหน่อยและยังว่างงานอยู่ก็ควรทำรองาน แต่ทั้งหมดต้องเป็นงานไม่มีโทษ แต่ถ้าบุคคลพิจารณาเห็นว่างานนั้น ๆ ไม่มีประโยชน์ก็ไม่ควรทำเพราะจะทำให้บุคคลนั้นเสียเวลาเปล่า

บางทีจะทำให้บุคคลได้รับโทษ เพราะการทำงานนั้น ๆ ก็เป็นไปได้ ฉะนั้นก่อนจะทำอะไรลงไป จึงควรพิจารณาให้ดีกว่าแล้วจึงลงมือทำ ความว่า “ธรรมะในงาน ธรรมะในใจ” ธรรมะไม่ได้มีอยู่แต่ในเนื้องานเท่านั้น แต่ยังอยู่ในกระบวนการทำงานหรือวิธีการทำงานด้วย เช่น ทำงานด้วยวิธีการที่ถูกต้อง มีจริยธรรม ซื่อตรง ไม่หลอกลวง ไม่เอาเปรียบใคร ไม่โกงใคร ถูกต้องตามจรรยาบรรณ^{๔๓} เช่น การเรียนหนังสือเป็นสิ่งที่ดี ใคร ๆ ก็ยอมรับ แต่วิธีการเรียนอาจไม่ถูกต้องก็ได้ เช่น ลอกรายงานของเพื่อน โกงข้อสอบ แบบนี้ไม่ใช่ธรรมะ การทำงานราชการเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นงานที่ช่วยเหลือสาธารณะ แต่ถ้าไปเอาผลงานของคนอื่นมาอ้างเป็นของตน อย่างนี้ก็เรียกว่าไม่มีธรรมะในการทำงาน^{๔๔}

นอกจากวิธีการถูกต้องแล้วธรรมะในงานยังหมายถึง หลักการทำงานที่ช่วยให้งานสำเร็จตรงตามเป้าหมาย เช่น ทำงานโดยอาศัยหลักอริยสัจ ๔ เช่น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คนไทยเรารู้จักคุ้นเคยกับหลักธรรมข้อนี้มานานแล้ว ถ้าเรารู้จักเอามาใช้กับการทำงาน ก็เรียกว่าทำงานอย่างมีธรรมะได้ เช่น รู้ว่าอะไรเป็นปัญหา จากนั้นก็หาเหตุ แล้วกำหนดเป้าหมายให้แน่ชัด จากนั้นก็หาวิธีทำให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว นอกจากหลักอริยสัจ ๔ แล้วยังมีหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ความมีใจรักในงานที่ทำ (หรือฉันทะ) ความเพียร (หรือวิริยะ) ความจดจ่อใส่ใจ (หรือจิตตะ) การหมั่นไตร่ตรอง (วิมังสา) อิทธิบาท ๔ นี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นธรรมะที่นำไปสู่ความสำเร็จโดยตรงในที่จะพัฒนาการทำงานให้เจริญขึ้น ถ้าเรามีวิธีการทำงานที่ดี เช่น รู้จักวางใจได้ถูกต้อง ก็สามารถทำให้งานนั้นพัฒนาตัวบุคคลได้ การวางใจถูกต้องก็คือว่าเป็นธรรมะอย่างหนึ่งได้เหมือนกัน เช่น ทำงานโดยไม่กลัวความยากลำบาก เห็นอุปสรรคเป็นของดีที่ช่วยให้ตัวบุคคลมีประสบการณ์มากขึ้น หรือเห็นว่าอุปสรรคทำให้งานมีรสชาติ กลายเป็นเรื่องสนุกท้าทายความสามารถ การมีทัศนคติหรือมีมุมมองแบบนี้ก็ทำให้งานกลายเป็นสิ่งที่พัฒนาหน้าที่การงานตัวบุคคลด้วย^{๔๕} ทำให้เป็นคนสู้งาน มีความมั่นใจในตนเอง และมี

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายทองสี เลิศประเสริฐ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ความสุขกับการทำงาน แม้งานจะยังไม่เสร็จแต่ประโยชน์ก็เกิดขึ้นแล้วกับคนทำงาน อย่างนี้เรียกว่ามีธรรมะในงาน ในทางตรงข้ามถ้าทำงานโดยไม่มีธรรมะแบบนี้ ก็อาจจะทำงานแบบไม่ใส่ใจ ไม่กระตือรือร้น ทำแบบลวก ๆ นอกจากงานจะไม่สำเร็จแล้ว บุคคลที่ทำก็มีความทุกข์ แถมยังได้นิสัยที่ไม่ดีติดตัว เช่น เป็นคนไม่สู้งาน กลัวความยากลำบาก^{๔๖}

นอกจากนี้วิธีการทำงานที่ดี มีธรรมะเป็นพื้นฐาน ก็ยังก่อให้เกิดมิตรภาพ สร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้ร่วมงาน ไม่ใช่บุคคลคนเดียวเท่านั้นที่ได้ประโยชน์ เช่นมีความรู้ความสามารถมากขึ้นเท่านั้น คนอื่น ๆ ที่ทำงานกันก็ได้ประโยชน์เช่นกัน เช่นได้เพื่อนมากขึ้น มีความไว้วางใจและช่วยเหลือกัน รวมทั้งมีความมั่นใจที่จะทำสิ่งยากได้ ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้ถ้าบุคคลเอาธรรมะมาใส่ขณะทำงาน^{๔๗}

การจะทำอะไรนั้น ไม่ควรใจเร็วด่วนได้ เพราะอาจทำให้เกิดความผิดพลาดได้ง่ายงานที่ทำก็ไม่พัฒนาขึ้น เนื่องจากสายตาของบุคคลที่มองสิ่งต่าง ๆ ทุกวันนี้มักจะมองแบบไม่บริสุทธิ์ มองแบบเจือปนด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงเสี่ยงต่อการวินิจฉัยที่ผิด ๆ บ่อยครั้ง มีคนกล่าวไว้ว่า “คิดทุกสิ่งที่ทำ แต่อย่าหาทุกสิ่งที่คิด” คนที่คิดทุกสิ่งที่ทำ คือการคิดให้ดีก่อนลงมือทำนั่นเอง จะเห็นว่าการคิดใหม่ทำใหม่ของบุคคลก็มีอะไรเปลี่ยนแปลงเพิ่มมาอยู่เรื่อย ไม่มากก็น้อย ความคิดไม่ได้อยู่ร่องรอยเดิมเท่าไรนัก แต่ก็ดีกว่าทำอะไรรวดเร็วเกินไปโดยไม่ค่อยมีเวลาได้คิด ส่วนบุคคลที่ทำทุกอย่างที่คิด คงนำความวุ่นวายปั่นป่วนมาสู่ชีวิตและสังคมไม่น้อยทีเดียว เพราะความคิดของมนุษย์ซับซ้อนและไร้ขอบเขตมีทั้งดีและไม่ดี การลงมือทำทุกอย่างที่คิดเป็นเรื่องสุวิสัยที่จะทำตามได้คงสับสนและเหน็ดเหนื่อยเต็มทน เพราะแต่ละวันแต่ละคนคิดได้ร้อยแปดพันเก้าเรื่อง คงวิ่งไล่กวดทำตามความคิดไม่ได้ทุกอย่างเป็นแน่แท้^{๔๘}

โดยสรุปแนวทางการประยุกต์ใช้อธิบัท ๔ เพื่อการพัฒนาหน้าที่การงาน ที่ว่า ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ มิใช่สักแต่ทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร ฉันทะ ได้แก่ ความพึงพอใจในสิ่งที่ทำอยู่บุคคลควรรักงานรักเพื่อนร่วมงาน รักหมู่คณะ และสถาบัน เมื่อบุคคลมีความพอใจมีความรักในสิ่งที่ตนทำ สิ่งต่างๆ ที่ตนแสดงพฤติกรรมออกมาก็จะดีด้วย มนุษย์ควรให้ความรักแก่กัน ตั้งแต่รักกันภายในครอบครัว รักกันในกลุ่มงานและสังคมนิเวศ ปากเพียรทำ คือ ขยัน หมั่นกระทำให้สิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทนไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคนิเวศ ได้แก่ ความเพียรพยายามการมีความขยัน อดทนมีมานะ บากบั่นจนประสบผลสำเร็จ ดังสุภาษิตที่ว่า มีความพยายามที่เหน็ดเหนื่อยย่อมประสบความสำเร็จ เช่น ต้องการเรียนเก่ง นักศึกษาก็ต้องหมั่นท่องอ่านทวารายงาน ทาแบบฝึกหัด รับผิดชอบต่อการเรียนมีวินัย ความพยายามจะให้นักศึกษาสอบได้ดี จิตตะ เอาจิตฝึกฝฝ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยจิตตะ ได้แก่ ความตั้งใจ การฝึกฝฝอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายสงกรานต์ สิงห์คำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายสังัด วัจใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายสุรชัย เทพวงศ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

การเรียนหรือการทำงานเอาใจใส่ต่องานที่ทำ มีความตั้งใจว่าจะทำทุกอย่างให้ดี ทำให้ได้ มีเจตนาแน่วแน่ทุกอย่างย่อมสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรวหาเหตุผลและตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น งานที่บุคคลทำก็จะสำเร็จสามารถพัฒนาขึ้นได้แน่นอน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

แนวทางการประยุกต์ใช้อธิบาท ๔ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เท่าที่นำมาบรรยายในที่นี้ หากนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว จะทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์และพัฒนาขึ้นโดยการประพฤติตามหลักอธิบาท ๔ กล่าวคือ

๑. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจรักใคร่ การกระทำใด ๆ ที่เรามีใจรักเป็นพื้นฐานจะเป็นสิ่งที่เรามีความถนัดและมีความภาคภูมิใจที่ได้สร้างสรรค์สิ่งนั้นขึ้นมา ซึ่งแตกต่างจากการกระทำใด ๆ ที่มุ่งหวังผลกำไรเป็นพื้นฐานแต่เป็นสิ่งที่เราไม่ชอบไม่รักในสิ่งนั้น ความรักความชอบในสิ่งใดจะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลเกิดความพยายามที่จะต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น การไปถึงสิ่งที่บุคคลต้องการนั้นจะต้องใช้พลังงานในการขับเคลื่อนค่อนข้างสูง และหากไม่ประสบความสำเร็จก็จะท้อใจและเลิกกลางคัน

๒. วิริยะ หมายถึง ความขยันพากเพียรกระทำงานใด ๆ โดยไม่ย่อท้อและกระทำต่อเนื่องไม่ขาดตอนจนประสบความสำเร็จ แม้จะเผชิญปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ก็มีความพยายามที่จะเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ อย่างอาจหาญจนกว่าจะประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง วิริยะ จึงเปรียบเหมือนระบบกลไกภายใน เป็นจักรเฟืองที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่ประสบความสำเร็จในครั้งแรก

๓. จิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่ ในการทำงานอย่างสม่ำเสมอความไม่ทอดทิ้ง มีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น หรืออาจเรียกว่ามีสมาธิในการทำงานนั้น ซึ่งจะทำให้ผลงานที่ได้มีคุณภาพ การกระทำครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างใจจดใจจ่อด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ทำให้การกระทำถูกบันทึกลงในจิตใต้สำนึก และแปลงกลับมาเป็นพลังงานส่งให้ระบบกลไกภายในทำงานต่อไปอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

๔. วิมังสา หมายถึง ความหมั่นดูแล ตรวจสอบผลของการกระทำกับผลที่ได้ด้วยการใช้สติปัญญาที่แหลมคมในการค้นหาประเด็นปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น และแสวงหาหนทางที่กระจ่างชัดเห็นวิธีแก้ไขปัญหาอุปสรรคดังกล่าวอย่างชัดเจนลึกในยุทธวิธีในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคนั้น อธิบาท ๔ นี้ จะเกิดเป็นองค์รวมภายในตัวบุคคล ขอบุคคลเริ่มต้นในสิ่งที่เรารักเราชอบ การก่อร่างสร้างตัวการเริ่มต้นธุรกิจที่จะเป็นผู้ประกอบการใหม่จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

ดังนั้น"อธิบาท ๔" จึงมีความหมายกับผู้นำชุมชนที่ต้องการจะเดินทางไปไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงาน เพราะหากทำได้ตามกระบวนการแล้ว สังคมความรู้ ชุมชนความรู้ และปัจเจกชนความรู้ คงอยู่ไม่ไกลเกินฝัน ประการสำคัญ "อธิบาท ๔" ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวจากหลักธรรมข้ออื่นๆ อันเป็นองค์รวมและเชื่อมโยงถึงกัน ๑. ฉันทะ ได้แก่ ความพึงพอใจในสิ่งที่ทำ ๒. วิริยะ ได้แก่ ความเพียรพยายามการมีความขยัน ๓. จิตตะ ได้แก่ ความตั้งใจ การฝึกใฝ่อย่างจริงจัง ๔. วิมังสา ได้แก่ ความสุขุม รอบคอบใคร่ครวญพิจารณาสิ่งที่ทำด้วยปัญญาเพียงแต่อธิบายคนละบทบาทเท่านั้น สิ่งสำคัญบุคคลนั้นได้ใคร่ครวญในเรื่องเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด เพราะในโลกปัจจุบันโลกที่สั่งสมวิชชามากจนเกินล้น จึงกลายเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวายสูงสุด นั้นแปลว่าบุคคลต้องฝึกฝน

ตนเองหลายเท่าตัวเพื่อจะเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อกำเกิดการพัฒนาที่จุดเริ่มต้นของตนเองอย่างแท้จริง

๔.๔ สรุป

จากการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมีพอใจในงานที่ทำ และมีความเพียรพยายามเอาใจใส่ในหน้าที่การงานนั้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบรอบด้าน การศึกษาเล่าเรียนจะประสบผลสำเร็จพัฒนาขึ้น การพัฒนาจิตใจคือการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นรวมทั้งการพัฒนาหน้าที่การงานให้ดีขึ้นได้นั้นต้องมีธรรมประจำใจ คืออิทธิบาท ๔ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลที่ดีของสังคมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ประกอบด้วย ฉันทะ มีใจรัก วิริยะ พากเพียรทำ จิตตะ เอาจิตฝึกฝน วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนหลักธรรมดังกล่าว เปรียบเสมือนต้นทุนชีวิต ช่วยให้ประสบความสำเร็จในทุกกิจการที่กระทำทั้งทางด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมตลอดถึงเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ด้วย ซึ่งสามารถบูรณาการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ โดยใช้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยในการกำหนดกรอบของการศึกษา แล้วรวบรวมแนวคิดทฤษฎีอิทธิบาท ๔ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท และแนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการองค์กร การบริหารงานทั่วไปที่เป็นที่ยอมรับของทางโลก เพื่อที่จะใช้เป็นกรอบในการตั้งคำถามของการวิจัยในการลงพื้นที่จริง เพื่อที่จะได้คำตอบจากการสัมภาษณ์ที่ตรงจุดและจะเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงในด้านต่างๆ ของปัญหาให้ดีขึ้น เพื่อที่จะสร้างสังคมและชุมชนให้เป็นชุมชนที่มีจริยธรรมทางสังคม ในการสร้างทุกๆ กิจกรรม ทุกๆโครงการระหว่างผู้บริหารชุมชน กับ ประชาชนหรือด้านประชาชนกับองค์กรบริหารท้องถิ่นนั้นดำเนินไปด้วยความสุขทั้งสองด้านอย่างลงตัว วัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) หลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี และ ๓) แนวประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักอิทธิบาท ๔ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือหลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝืน ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทากิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ทานงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน

เกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

หลักอภิปาธ ในพุทธศาสนาเถรวาท คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก ความรักในสิ่งที่ทำในด้านพระพุทธศาสนานั้น เป็นความตั้งใจที่อยากจะเห็นงานชิ้นนั้นที่เราตั้งใจประสบความสำเร็จ ในกระบวนการนี้ผู้หนึ่งต้องมีสมาธิที่จะเห็นและเข้าใจในกระบวนการต่างๆ อย่างเข้าใจ หรือมีความรักในสิ่งที่ทำ วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น เพราะทุกๆ งานที่จะประสบความสำเร็จนั้นแน่นอนว่าจะต้องพบกับปัญหาในระหว่างทางอย่างแน่นอน ซึ่งปัญหานั้นนั้นอาจมาจากคนที่ไม่เข้าใจ หรือตัวเราเองก็เป็นได้ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดๆ การมีความอดทน หรือวิริยะ ความพากเพียร นั้นก็จะทำให้งานชิ้นนั้นอาจจะใช้ระยะเวลาที่แตกต่างกัน แต่ก็เชื่อได้ว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จด้วยดี และออกมาดีอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริตคือ จิตตะ เอาจิตฝึกฝฝ ฝ่ายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ โดยที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือสิ่งอื่นให้เกิดความเดือดร้อนซึ่งอาจจะอยู่บนฐานของการมีศีลธรรม จริยธรรมในการประกอบอาชีพและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตรีกตรองหาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ได้ประสพผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสพผลสำเร็จตามหลักอภิปาธ ๔ ทุกๆ คน ถ้านำหลักอภิปาธไปใช้ จะประสพผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง เพราะกระบวนการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นไปปฏิบัติได้นั้นผู้หนึ่งย่อมประกอบด้วยศรัทธา และเชื่อในคำสอนของพระพุทธองค์ กระบวนการอภิปาธ ๔ เป็นองค์ประกอบทางวิทยาศาสตร์ที่เมื่อทุกๆ คนนั้นนำไปปฏิบัติและจะประสพผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการทางานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสพผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป

การบริหาร เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารใช้สำหรับตัดสินใจเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์กรที่เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายโดยนำทรัพยากร หรือการบริหารทรัพยากรมนุษย์มาสู่กระบวนการสร้างความเข้าใจและได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อให้บุคคลต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันหลายด้าน เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งกระบวนการบริหารเป็นภารกิจที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ตามลำดับ ขั้นตอน เป็นระบบมีการวางแผน การจัดองค์การหรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหา บุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร หลักการบริหารงานโดยทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ หรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหา บุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ จากผู้นำ ที่เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดทิศทางความอยู่รอดขององค์กร และเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่างๆ ในองค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตาม เป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ความหมายของผู้นำ ซึ่งจะเป็นการสร้าง

องค์กรให้เป็นตัวอย่าง สร้างผลประโยชน์สูงสุดให้กับองค์กร และเป็นองค์กรที่ทำให้เกิดความสุขในการทำงานทุกกระบวนการ

๕.๑.๒ สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

สภาพปัญหาการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี นั้น จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ส่วนมากแล้ว ปัญหาด้านการประกอบอาชีพส่วนมากของประชาชนไม่ค่อยมีผลกระทบมากเท่าที่ควรเพราะส่วนมากประชาชนในพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประชาชนที่มีความต้องการจากผู้นำชุมชน หรือผู้บริหารชุมชน คือการให้บริการที่มีความเสมอภาคและทั่วถึงในการให้ความช่วยเหลือ ในโครงการและกิจกรรมต่างๆของการบริหารงานของผู้นำชุมชนในแต่ละด้าน ซึ่งถ้าประชาชนได้รับความพึงพอใจในการให้บริการของผู้นำชุมชน และการนำเสียงของประชาชนเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์ปัญหา ก็จะเห็นทางออกในการบริการชุมชนได้

แนวทางการพัฒนาของผู้นำในเขตตำบลกุดจับ การที่ผู้มาเป็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหรืออุปนิสัยที่ดี เป็นบุคคลที่สร้างความรู้สึกล้อมไสศรีทธาสำหรับผู้ตามได้เป็นอย่างดีซึ่งเกิดมาจากปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น ภาวะผู้นำชุมชน จึงต้องเป็นผู้ที่สามารถนำได้ใน ๔ รูปแบบ คือ นำตน นำคน นำงาน และนำองค์กร นำตน คือ เป็นผู้นำที่สามารถนำตนเองให้รอดจากภัยพิบัติหรืออุปสรรคต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชีวิตให้มีความสมบูรณ์ปราศจากภัยแห่งโรคร้ายต่างๆ ที่จะเข้ามาย่ำยีชีวิต จึงเป็นผู้นำที่สมบูรณ์กล่าวคือเป็นผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ นำตนให้ถึงฝั่งแห่งความสำเร็จที่ดีในชีวิตได้ อันเกิดจากการใช้คุณธรรมในทางพระพุทธศาสนา

นอกจากจะสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วยังเป็นที่ยังพาอาศัยของผู้อื่นได้อีกด้วย เป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของผู้อื่นที่อยู่ร่วมภายในองค์กรหรือสังคมนั้นๆ เพื่อการอนุเคราะห์หมู่คณะเพื่อนฝูงและสรรพสัตว์ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความอบอุ่นเป็นสุข รวมถึงความสามารถที่จะนำพาเขาเหล่านั้นให้ประสบผลสำเร็จได้ด้วยการนำงานพัฒนาให้บรรลุสู่ความสำเร็จดังที่ทรงตั้งได้นั้นเอง โดยผู้เป็นบุคคลสำคัญในการกำหนดนโยบายหรือทิศทางขององค์กรหรือวัดนั้น ๆ ได้อย่างรอบรู้ในเหตุและผล เป็นผู้มีความสามารถในอันที่จะประสานทุกฝ่ายให้เกิดการร่วมมือกันได้ดีด้วยความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลรู้จักเลือกสรรบุคคลให้เข้ามาทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น หากผู้นำในสังคมระดับต่างๆ มีหลักการในการเป็นผู้นำหรือมีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำที่ดีแล้ว นั่นก็หมายถึงว่า เป็นผู้มีความดีภาพทางภาวะความเป็นผู้นำสูงในตนเอง พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ที่นำองค์กรนั้น ๆ ให้ไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างราบรื่นนั่นเอง

๕.๑.๓ แนวประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้นำชุมชนต้องมีพอใจในงานที่ทำ ไม่เลือกปฏิบัติ ต้องมีความเสมอภาคในการให้บริการ รวมทั้งการกระจายข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ และมีความเพียร

พยายามเอาใจใส่ในหน้าที่การงานนั้นอย่างต่อเนื่อง เช่นในเวลาราชการต้องทำหน้าที่อย่างเอาใจใส่ไม่ทำสีหน้าอันเป็นที่ไม่พอใจให้กับประชาชนเกิดความไม่สบายใจ เป็นต้น ด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบรอบด้าน การศึกษาเล่าเรียนจะประสบผลสำเร็จพัฒนาขึ้น การพัฒนาจิตใจคือการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นรวมทั้งการพัฒนาหน้าที่การงานให้ดีขึ้นได้นั้นต้องมีธรรมประจำใจ คืออิทธิบาท ๔ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลที่ดีของสังคมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ประกอบด้วย ฉันทะ มีใจรัก วิริยะ พากเพียรทำ จิตตะ เอาใจดีฝึกฝน วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน หลักธรรมดังกล่าว เปรียบเสมือนต้นทุนชีวิต ช่วยให้ประสบความสำเร็จในทุกกิจการที่กระทำทั้งทางด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมตลอดถึงเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ด้วย ซึ่งสามารถบูรณาการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้ แล้วนำสิ่งที่ได้มาพัฒนาในหลายๆด้านของการดำเนินชีวิตหน้าที่การงาน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาองค์กรให้เกิดความน่าอยู่ และการบริการประชาชนของผู้นำชุมชน หรือด้านอื่นๆ ก็จะประสบความสำเร็จและสร้างสังคมให้เป็นสังคมที่น่าอยู่มีศีลธรรมทางสังคม

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ กับการบริหารงานของผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี พบว่าการนำหลักธรรมที่สำคัญมาประยุกต์ได้ดังนี้ ซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติได้ง่ายในการบริหารจัดการในการพัฒนาองค์กรและตัวบุคคลได้ดียิ่งขึ้น

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใส่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวังพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นมั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชานไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) วิริยะ แปลว่า ความอาทวัญ แก่ล้ากล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลู่ถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมี

แรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่นมั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น หลงง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมวัน ลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่น แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่นแล่นดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ออกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ

อิทธิบาท ๔ นี้ เกื้อหนุนกัน และมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจจดจ่อใฝ่ใจอยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่นๆ สรุปลงได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ไปถึงความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้ การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ซึ่งทางแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบไปด้วย

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากหาสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมาด้วยการกระทำด้วยความพอใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำ อยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำงานด้วยใจรัก

๒) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอา ธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเพียร พยายามในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรู้สึกไม่ท้อถอย และมีความกล้าที่จะกระทำงานนั้นๆ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้ว จะต้องเอาชนะทำให้สำเร็จ ทำงานให้เป็นเรื่องที่ทำหายจะสู้และจะพยายามเพื่อทำให้สำเร็จ

๓) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ เฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้น

ด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝัไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการเอาใจใส่ จดจ่อ ตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ปล่อยให้ความคิดฟุ้งซ่าน

๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น ชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่กระทำด้วยความพินิจพิเคราะห์ มีการวางแผน และวัดผลงานที่กระทำเสมอ

การศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรม คือ อธิติบาท ๔ นี้ หากจะให้ได้นี้อาหารที่สมบูรณ์ ครบถ้วนแล้ว นอกจากจะศึกษาในแง่ของความหมาย ลักษณะและความสำคัญของอธิติบาท ๔ ก็เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องคำนึงถึงเช่นเดียวกัน เพราะหากไม่ทราบแต่เพียงความหมาย ไม่ทราบลักษณะและความสำคัญของอธิติบาท ๔ แล้ว ก็ไม่สามารถจะจำแนกให้เห็นรูปลักษณะ หรือความโดดเด่น และความสำคัญในแง่การนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอลักษณะและความสำคัญของอธิติบาท ๔ ไว้ ดังนี้

ลักษณะของอธิติบาท ๔ นั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน อภิธรรมปิฎก ชาติกถา ความว่า ฉันทะ มีลักษณะ คือ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ

วิริยะมีลักษณะ คือการปรารถนาความเพียรทางใจ การทำความเพียร ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความมีสัมมาวายามะ นี้เรียกว่าวิริยะ

จิตตะ มีลักษณะ คือ จิต มโน มนัส มโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน นี้เรียกว่า จิตตะ
วิมังสา มีลักษณะ คือปัญญา ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐินี้ เรียกว่า วิมังสา

นอกจากนี้ ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของอธิติบาท ๔ ที่มีการเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน ดังนี้ อธิติบาท ๔ มีลักษณะที่ เกี่ยวพันกัน และมักมาด้วยกัน เช่นเกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจใส่อยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง แต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้อ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่น ๆ ในแต่ละกรณี เช่น เมื่อฟังธรรมด้วยกัน คนหนึ่งชอบศึกษาธรรมฟัง ด้วยความรักความพอใจในธรรมอยากรู้อยากเข้าใจในธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจึงฟังด้วยจิตแน่วแน่ ก็มีฉันทะเป็นตัวเด่นชักนำสมาธิและกุศลธรรมข้ออื่น ๆ อีกคนหนึ่งมีนิสัยหรือความรู้สึกเกิดขึ้นในขณะนั้นว่า เมื่อพบอะไรที่ฟังทำก็ต้องสู้ต้องเอาชนะ ต้องเข้าเผชิญและทำให้สำเร็จ จึงฟังด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ท้าทาย จะต้องพยายามเข้าใจให้ได้ ก็มีวิริยะเป็นธรรมเด่น อีกคนหนึ่งมีนิสัยเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ว่าจะอะไรที่ตนเกี่ยวข้องก็ต้องใส่ใจเอาจิตจดจ่อติดตาม จึงตั้งใจฟัง เอาจิตติดตามเนื้อความไป ก็มีจิตตะเป็นใหญ่ อีกคนหนึ่งคิดจะตรวจสอบว่าธรรมที่แสดงนั้นเป็นจริงหรือไม่ ดีหรือไม่ หรือจะค้นหาเหตุผลในธรรมที่ฟัง ฟังไปก็คิดใคร่ครวญพิจารณาสอบสวนไปใจจึงแน่วแน่อยู่กับธรรมที่ฟัง ก็มีวิมังสาเป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้บางแห่งบางท่านจึงเรียกอธิติบาท ๔ นี้ว่าเป็นอธิบดี หรืออธิปไตย ๔ โดยกำหนดเอาภาวะที่เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า ในกรณีนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ลักษณะคุณธรรมอธิติบาท ๔ ของแต่ละบุคคลจึงมีลักษณะเด่นหรือสูงในแต่ละด้านแตกต่างกันได้ และอาจมีคุณธรรมเป็นลักษณะเด่นหรือสูงมากกว่าหนึ่งด้านก็ได้

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ นั้น เพื่อให้เห็นความสำคัญ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ การบริหาร และการจัดการ และการเรียน ซึ่งรัฐบาล หรือผู้มีส่วนรับผิดชอบด้านการศึกษาของไทย ควรกำหนดให้การเรียนการศึกษาทุกระดับ ควรมีการส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ แก่ นักเรียนนักศึกษา ตลอดจนบริษัท ห้าง ร้านต่างๆ ทุกสาขาอาชีพ ก็ควรมีการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานด้วยเช่นกัน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักอิทธิบาท ๔ นั้น ควรมีการพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ทาง ได้แก่ ๑) ด้านกายภาพ เช่นการจัดกิจกรรมกลุ่มโดยการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ให้ ครอบคลุมกิจกรรมหลายด้านที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ และการจัดการผลกระทบของกิจกรรมเหล่านี้ต่อบุคลากรและสภาพแวดล้อมในการทำงาน การส่งเสริมศักยภาพของกิจกรรมหลักขององค์กรต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ๒) ทางด้านการบริหาร เช่น องค์กรและผู้บริหารควรบริหารงานโดยนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์และบูรณาการกับนโยบายขององค์การบริหารในส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและนำมาซึ่ง ประโยชน์สุขของคนในองค์กรนั้น ๆ ๓) การจัดการ เช่นโดยนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ กระบวนการของการวางแผน จัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมดูแล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้ และ ๔) การเรียน หมายถึงนำเอาหลักอิทธิบาท ๔ มาปรับประยุกต์ใช้กับกระบวนการจัดการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น ให้ประสบความสำเร็จต่อไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยได้ค้นพบในระหว่างที่ทำการศึกษาวิจัย เรื่องนี้ แต่ไม่สามารถนำมากล่าวรายละเอียดไว้ในงานวิจัยเล่มนี้ได้ เพราะขัดข้องในเรื่องของกรอบการวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะประเด็นหรือหัวข้อสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

- ๑) การประยุกต์อิทธิบาท ๔ ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย
- ๒) การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐและเอกชน
- ๓) การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาอาชีพ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ

บุญมี แทนแก้ว จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

บุญมี แทนแก้วและคณะ. พุทธศาสน์ปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีเมียมแฮนด์, ๒๕๓๘.

ประกาศรี สือหาไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, พ.ศ.๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมะกับการทำงาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๔๕

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พุทธธรรม. ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด,
๒๕๔๖.

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) **ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ**. ไทยรัฐ.(๒๐ มิถุนายน
๒๕๕๑.

_____ . (อิทธิบาทกถา) . **พุทธจักร**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,
๒๕๓๙.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) . **ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล). **การบริหารวัด**. (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑).

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **อิทธิบาทถา**. ว่าด้วยอิทธิบาททำให้อายุยืน, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระกวีวรรณ. **วิชาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๕๓.

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ. **พระอภิธรรมปิฎก ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันท์ ติกขุ), **พจนานุกรมธรรมปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป. ๒๕๕๔.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภณ. **พฤติกรรมกลุ่ม**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. **ฆราวาสธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๗.

_____ . **สัญญาตา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๑๘.

พ.อ.ปิ่น มุกกันต์. **ปฏิบัติตามธรรมะประสบความสำเร็จ**. กรุงเทพมหานคร : มงคลสาร, ๒๕๓๙.

_____ . **มงคลชีวิต ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พ สุวรรณ. **โพชฌงค์ พุทธอภิปธาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๓๑.

_____ . **บันทึกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖.

_____ . **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต). **รวมปาฐกถาธรรมชุดสุขภาพใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๐.

พิชณัฐต์ บุญช่วย. “**การเพิ่มขีดความสามารถทางจิตใจกับการพัฒนาจิตในพระพุทธานุชา**”. ใน **พระพุทธานุชาภิธาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี . “**พระพุทธานุชาภิธาน**. การตามดูจิตเพื่อรู้ความจริงของ **ชีวิต** ” . ในพระพุทธานุชาภิธาน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๒.

สมเด็จพระญาณสังวร. **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สนอง วรอุไร. **ทำชีวิตให้ได้ดีและมีความสุข**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อมรินทร์, ๒๕๕๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ชาตรี แนวจำปา . “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกัน และ บรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาสุวิทย์ สิริวิฑูโน (พรหมเกิด). “การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ขององค์การบริหาร ส่วน ตำบล อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พัชรี ชำนาญศิลป์ . “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีพนครสวรรค์ตามหลักอิทธิบาท ๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วิชญาภา เมธีวรรณิตร. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวังศิวิทยา จังหวัดนครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นางพนุสุข ภูสุข . “ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ ของข้าราชการฝ่าย อัยการ สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นายบัญชา ท่าทอง . “ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

วิสูตร จงชวณิชย์. “การศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลบรือต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙.

พระมหาเอกมร ฐิตปญโญ (คงตางาม). “สารานุกรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นางภัทริน หนูเจริญ. “การบริหารงานของเทศบาลตำบลเวียงเทิงกับความคาดหวังของประชาชน”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๕๓.

กัญญาภักคณาคนคร. “การศึกษาการบริหารงานบุคคลของเทศบาลตำบลในเขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑.

พระถนอม อนิโฆ (มิ่งขวัญ). “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักสาราณียธรรมของเทศบาลตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบัญชา วงศ์กระจ่าง, กำนันตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสงกรานต์ สิงห์คำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ ประหยัดทรัพย์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายทองสี เลิศประเสริฐ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุพจน์ กาญจนแก้ว, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมชาย ชินคำ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวิเชียร เหล่าพล, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๔ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสงัด วังใจ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุรชัย เทพวงศ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๗ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอุไรวรรณ อัมพวา, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุบรรณ มีพวก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญคล้าย บุญรอด, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๑, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประภาส นาใจดี, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ข.

ภาพประกอบรายงานวิจัย

ภาพการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

สัมภาษณ์ นางอุไรวรรณ อัมพวา, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุบรรณ มีพวก, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑ ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญคล้าย บุญรอด, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๑, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี,
วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประภาส นาใจดี, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕, ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี,
วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระรุ่งตะวัน ฉายา สัมโร นามสกุล เกษสว่าง
- วัน / เดือน / ปีเกิด : ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๔ อายุ ๔๖ ปี พรรษา ๑๐
- ภูมิลำเนา : บ้านเลขที่ ๒๒๙ หมู่ที่ ๒ บ้านหนองโน ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ
จังหวัดอุดรธานี
- อุปสมบท : วันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ณ วัดบรมสมภรณ์ อำเภอกุดจับ
จังหวัดอุดรธานี
- ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๗ ประถมศึกษา ป.๖ โรงเรียนบ้านหนองโนไชยวาน
อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี
- : พ.ศ. ๒๕๕๐ มัธยมศึกษาตอนปลาย ม.๖ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
(กศน.) อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี
- : พ.ศ. ๒๕๕๑ นักระรรมชั้นเอก วัดมิ่งมิมาวาส จังหวัดอุดรธานี
- : พ.ศ. ๒๕๕๘ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๖๑ มจร. วิทยาเขตหนองคาย
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษาที่ ๒๕๕๘
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษาที่ ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดบรมสมภรณ์ ๕๘ หมู่ที่ ๑๐ บ้านหนองแวงคำ ตำบลกุดจับ
อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี